תקומה לתרבות ישראל

Jewish
Cultural Reconstruction

[illegible]

תורת אמת

Thorath Emeth

sive

liber et praecepta et doctrinam plenam perfectamque accentuum libb. psalmorum, proverbiorum et Jobi continens

secundum

Massoram et principia, quae nobis reliquerunt R. Aharon ben Ascher, R. Jehuda ben Bilaam, aliique prioris temporis clarissimi grammatici,

composuit

S. Baer.

Accedit et epistola

quae uberrime de hac materia agitur,

scripta

ab illustrissimo et doctissimo viro

S. D. Luzzatto,

professore collegii rabbinici patavini.

Rödelhemii

MDCCCLII.

תורת אמת

ספר

כולל תורת טעמי תהלים ומשלי ואיוב
לכל דרכיהם ומשפטיהם

על פי

המסרת ועל פי הכללים אשר הניחו לנו הגאונים בן אשר ובן בלעם
ושאר שרי הלשון הקדמונים

חובר על ידי

יצחק בן אריה יוסף דוב

S. Baer.

ונספחה אליו

אגרת נחמדה על אודות הטעמים

שלוחה על ידי החכם המהולל

שמואל דוד לוצאטו

פראפעססאר בקאללעגיום ראביניקוס בעיר פאדובה.

רעדעלהיים
בשנת תתן **אמת ליעקב** לפ״ק
בהוצאות המחבר.

הסכמה

מהרב המובהק הגאון הגדול והחסיד המפורסם לשם ולתהלה, ה"ה כבוד מוהר"ר
שמשון הירש נר"ו אב"ד בקהלה הקדושה של פפד"מ יע"א.

אוהבי זמירות ישראל, דורשי משלי מוסר, מוקירי חכמת בני קדם
ישישו לקראת מחברת הזאת אשר מחברו הנבון והמשכיל **יצחק בן אריה**
יוסף דוב, חקר תעלומות חכמה ושאב מבאר נקדנים הקדמונים כ"ע משפטי
טעמי אמ"ת, אשר מבלעדיהם אין לבוא אל הקדש פנימה להבין משל
ומליצה דברי חכמים וחידותם, ורק ע"י פסקי הטעמים נבינה במקרא.
על כן מחברו יהי ברוך, וכל תומכיו ומסעדיו להוציא לאור מעשהו לזכות
את הרבים בפרי תבונתו, רוב ברכות ישיגו מאהל הטוב, כעתירת המדבר
בעד כבוד התורה ולמודיה, הבעה"ח היום יום ג' ער"ח סיון תרי"ב לפ"ק

שמשון בן לא"א כמו"ה **רפאל הירש** פ"פ יצ"ו
עובד עבודת הקדש פה ק"ק פ"פ א. מ. יע"א.

Vorwort

von

J. M. Jost *Dr.*

Der Herr Verfasser des vorliegenden Werkchens, welches ungeachtet seines geringen Umfanges, doch dem Kenner Achtung für die hier dargelegten mühsamen und gründlichen Forschungen einflößen muß, hat in seiner übergroßen Bescheidenheit mich ersucht, dasselbe durch ein empfehlendes Wort bei meinen Freunden einzuführen. So sehr ich nun fühle, daß eine solche Empfehlung von einem der Vertreter dieser Wissenschaft an Hochschulen ausgehend auf wirksamen Erfolg zu zählen hätte, so habe ich mich doch dem Ansinnen des Herrn Verfassers nicht entziehen wollen, einmal weil das Werk in hebräischer Sprache geschrieben ist, welche leider oft genug die Forscher selbst zurückschreckt, deren größere Zahl sich nicht geübt hat, Bücher in dieser Form zu lesen, auch wohl gar von dem Wahn befangen ist, sie seien nur für die wenigen rabbinisch gebildeten Juden geschrieben, welche ihrerseits dem Fortschritt der Sprachforschung nicht gehörig folgen, so daß also die Gelehrten selbst erst erfahren müssen, was ihnen hier geboten werde; andrerseits weil der Verfasser mit seltener Vorliebe und Hingebung, alle Rücksichten auf Erwerb und behagliches Leben aufopfernd, sich seiner Wissenschaft widmet, und daher auch von Seiten derer, welche diese nicht vollkommen zu würdigen wissen, der Aufmunterung und Theilnahme bedarf. Die Gelehrten, welche sich bemühen wollen, dies Werk mit Aufmerksamkeit durch zu sehen, werden die Leistungen desselben anerkennen; die Gönner desselben, denen diese nicht nahe liegen, mögen gern und wohlwollend, — nicht aus Mitleid und Menschenliebe, sondern aus Achtung für die Wissenschaft und aus lobenswerther Neigung, diese zu fördern, zur Verbreitung desselben beitragen.

Um in beiden Beziehungen dies Buch zu bevorworten, erlaube ich mir nur folgendes zu bemerken. Der Verfasser hat seit einer Reihe von Jahren, unter den bittersten Entbehrungen die Bibel mit den alten aramäischen Uebersetzungen und den sprachlichen Forschungen der mittelalterlichen spanischen Schulen, und mit Zuziehung aller neuern Hülfsmittel, zum Gegenstande selbstständiger Untersuchungen gemacht und mir eine Anzahl von höchst sorgfältig ausgearbeiteten Ergebnißen von Zeit zu Zeit vorgelegt, welche mich im vollesten Sinne des Wortes

überraschten. Er hat unendlich viele Fehler der Punktation der Targumim aufgedeckt, Lesearten berichtigt, Mißverständniße beseitigt, und auf Vieles, was man bisher nicht beachtet hatte, aufmerksam gemacht. Die Früchte seines unsäglichen Fleißes konnten, da er von der Welt abgeschieden gelebt hat und nicht darnach strebt, sich geltend zu machen, bisher noch keine Verlagshandlung bestimmen, deren Herausgabe zu wagen. Die Zahl der Kenner erscheint zu gering, um kaufmännischen Erfolg daran zu erwarten. Um so entschiedener habe ich, im Verein mit einigen Freunden der Wissenschaft, ihn endlich zu bewegen gesucht, eine nicht gar zu umfangreiche Probe selbst ans Licht zu bringen, damit auch den übrigen Arbeiten der Weg gebahnt würde. Er wählt hierzu mit Recht, die überaus schwierige, unsres Wissens noch ganz und gar im Dunkeln liegende Accentuation der drei Bücher: der Psalmen, der Proverbien und des Hiob, die bekanntlich von der sonst in den heiligen Schriften üblichen bedeutend abweicht.

Wie fern er die ungemein schwierige Aufgabe gelöst habe, ist nicht dieses Ortes zu beleuchten; wir würden tiefer in die ganze Frage eingehen müssen, als ein Vorwort gestattet, und möchten auch in keiner Weise ein vorgreifliches Urtheil fällen, das erst auf ernste und reifliche Untersuchung aller Einzelheiten erfolgen kann. Uns liegt es am Herzen, des Verfassers Forschungen, selbst, wenn sie noch manche Ausstellungen darböten, in so weit anerkannt zu sehen, daß ihm dadurch Aufmunterung werde, fortzufahren, und daß die Wissenschaft entweder durch seine Fortschritte, oder durch die erweckte Theilnahme der Gelehrten jedenfalls sich auch diesem Gebiete zuwende.

Somit dürfte das gegenwärtige Schriftchen, ungeachtet des trockenen Gegenstandes und der, unsrer Meinung nach, nicht ganz entsprechenden Form, — denn wir hätten es lieber in deutscher oder lateinischer Sprache hervortreten gesehen — *) der Aufmerksamkeit aller Freunde der Sprachwissenschaft und des Bibeltextes genügend empfohlen sein, und wir hoffen, daß nach diesem Erstling alle spätere Arbeiten des Verfassers einen geebneten Pfad vorfinden werden.

Frankfurt a. M., Juni 1852.

---

*) Der Verfasser hat die ebräische Form hauptsächlich deßhalb gewählt, weil er von seiner oben geschilderten pecuniairen Lage dazu gezwungen, sich so kurz als möglich fassen mußte und dies nur vermittelst der ebräischen Sprache vermochte.

וזאת המליצה

הושיע והתפאר, אחד מן השרידים אוהבי החכמה ותושיה במאמצי כחם,*)
ה"ה הנכבד המשורר **שמעון גדליה אפפענהיים** י"נ בפ"פ.

לכבוד הה"ח המשכיל ונבון כ' **יצחק בן אריה** נר"ו
בעסמ"ח ספרי "המליץ" "תורת אמת".

שבעת ברכות על ראשך — ונפשך תגל ותרויח
יהי שלום באהלך — לגור בן ארי.

אתחיל בהלל תודות ותשואות חן חן לך, ידידי שאוהבה נפשי, כי בקדש הזיתיך מתוך שני כ"י מונחים על שלחני לפני, מעשי ידיך להתפאר ואלי רעיונך אשר חנן אלהים אותך בזה. שניהם מלאים זיו וממפיקים נגה, פנינים יקרים ואבנים מזהירים, לרוות נפש רעבה חכמה ולהחיות כל שוחרי דעת להגדיל תושיה. נתנו שמחה בלבי [ומי יתן והיה דגנה רבו] והשתעשעתי בם במאד מאד. לכן רב תודות לך, אהובי!

הראשון קראת בשם המליץ, בו הטיבות בחר בחר היטב שירי קדש, והראית לדעת כי ידך רב לך בלשונות שונות ובפרט בלשון עבר ובלשון הרס. גם הכינות בשוב מליח הבנת מלים, היש היש על מקומו ואחד מהם לא נעדר. והיה זה לך לפאר הדר.

ושם התורת אמת לשמכהו נתת, תהלו בחרת בעוך התבואות כתובי ספרי אמ"ת מכל כתב ולדעת בתיבת טעם לפגומי דעת בנגינות וטעמים, בישראל אין לפנים רק זעירים זעירים, נטויות דקות ושיפות קדים. והתה עתה ערכת בם מכלל ודרך, דרך הקדש יקרא לו, בו אוילים לא יתעו, אף כי נבונים שם ישעו.

הנה לא אכביר מלין לשבחך ולהדרך, כי מי אני ומה חיי, ומה יקר ומה יוסיף קנה ושיף כמוני נגד פני גדולים חקרי לב ומשכילים אשר קנים עבה ממני, המעידים ומגידים: "תורת אמת בפיך ועולה לא נמצא בשפתיך ובשלום ובמישור הליכותיך" — ואני הנה אני בא? קטנתי! — אך ללוות להם מלתיך, ולבתית מים מנהרך, לשבוע נפשי

---

*) [illegible]
כנפש עבדו העתכר.

הרעבה והצמאה, משוקקת תמיד על סף דלתות בוני חכמה, לשאוף רוח חיים, ולהתלונן בצלם · אך רק ללמוד אני יצאתי, ולא להורות אני באתי. לכן קנאי למלין לבדך אותך בשלום — הנה שכרך אתך ופעלך לפניך — והאל הטוב המשלם טוב ליראיו הוא ישלח מלאכו לפניך לשמרך מכל פגע רע ולעמוד למלין ישר בעדך למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, להפיץ תורת אמת להגדילה ולהאדירה כחפץ נפשי ונפשך הטהורה. והנני נותן לך את בריתי שלום, ואגן כמגנן לכבודך ולכבוד שמך ולכבוד ספריך:

ושרת מליץ	משפט אמת
צרופת לשון	דבש נופת
חזקת יד	בנגון טעם
קסת הראות	זאת הפעם
במשלי מש"ל	בטח נהלת
נתיב בשבילי	עו"ץ הגבלת
ארח מסלה	לתהל"ה סוללת
רבבת ערשך	בין בני עמך
וורדך אחיך	יגדילו כבודך
הן זאת	חזות קשט

אמרי אמ"ת

מאיהב האמת, אהובך הדורש טובך ושלומך

S. D. Oppenheim.

ראשית דבר

מכונן גופתי · ויוצר נשמתי
מכונן מלתי · ועד לא בשפתי
אדני תקותי · תהי נא עזרתי
וישר דברתי · ותנעים אמרתי
והרחיק צרתי · ותביא רוחתי.
אדני תקותי · שמע נא שועתי!

[illegible]

[illegible]

זה ספרו הנזכר.

[illegible]

[illegible]

[illegible]
עוד בהם דופי.

[illegible]
בפוקיהן, מלאתי כולן אחרי השתלשלות עלומה.

[illegible]
בכל לבב כנגד ישרים ועדה על טובו זה אשר גבר עלי.

[illegible] ודעת לנבון ינעם.

[illegible]

[illegible]

[illegible]
סתם, כי הוא זה מקרא כ"י הנזכר.

מכלל הספר·

תקונים.

דף	שורה	טעות	לתקן
8	16	וְאַל־הִגָּיוֹן	הִגָּיוֹן
9	17	ומלה לפניה	ומלה זעירה לפניה
14	2	מִי־אֵל	מִי אֵל, וצריך לבורה 14 אחרי מלת כִּי גַּז חיש
14	10	ואֹהֵב חָמָס (י״א, ה׳)	אֹהֵב יָמִים (ל״ד, י״ג)
15	1	(שם כ״ב, כ״א)	(משלי כ״ב, כ״א)
18	11	יַעֲקֹב	יַעֲקֹב
18	15	אשרֵי	אשרֵי
18	26	(שם ל״ה, י״ז)	(איוב ל״ד, י״ז)
27	18	וחבלים	וחבלים
29	15	אשרי אדם לא יחשב	אשרי אדם לא יחשב
30	8	כִּי	כִּי
33	22	וְעָלַי	עָלָיו
34	18	וַאֲנִי	וַאֲנִי
34	18	אֹהֲבַי	אֹהֲבַי

מבוא·

אף כי אין אחד מן מדקדקים הקדמונים אשר חבר ספר מיוחד על נגינות שלשת הספרים לבארן באר רחובות, מ"מ מצאנו להם איזה כללים לאלה הטעמים נוגעים זעיר שם וזעיר שם בספריהם מפוזרים. וראיתי כי טוב להעתיקם הנה כלם, יען כי עליהם את ספרי חקתי, ויגלו הטעיות אשר מהם שגיתי.

1) ר' יהודה חיוג בספרו הנקוד אמר ז"ל: „באור טעמי השלשה ספרים הנשארים (אמ"ת) גם המה יתחלקו לשלשה חלקים, ומספרם שמנה טעמים, ולהם עשרה משרתים. מיני הידיעה, פזר וזרקא; וממין העלוי אחד והוא רביע; וממיני ההעמדה חמשה, לגרמה׀, ויתיב, ואתנח, וטפחא, וסלוק שהוא ס"פ, אלה הם שמנה טעמים. ואלה משרתיהם: שופר, ותלישא רבה, ותלישא זעירה, ושופר הפוך, ושופר נחת, ודחויה, ומארכה, ושלשלת, וגלגל, וצנור. והם עשרה משרתים לשמנה טעמים וכלם שמנה עשר". ע"כ.

2) ר' יהודה בן בלעם בספרו טעמי המקרא אמר ז"ל: „השלשלת בשלשת הספרים פעמים תהיה טעם ופעמים תהיה משרת." ע"כ. עוד כתב בספרו הנזכר וז"ל: „הסלוק בג' ספרים יתכן להיות בתחלת הפסוק, לפי ששם ישרתוהו יותר משמש אחד ואין טעם אחר בו, ולכן השב כמו בראש פסוק". ע"כ.

3) הרמ"ק בספרו מהלך שבילי הדעת אמר ז"ל: „בשלשת הספרים הם תהלים משלי ואיוב, הטרחא אשר היא בראש תיבה מפסיק, ואשר היא באמצע אינו מפסיק". ע"כ.

4) הרד"ק בספרו מכלול אמר ז"ל: בשלשת הספרים, המקל השלישי לזרקא, שהיא במקום סגולה בשאר הספרים, יש לו משפט אתנח וסוף פסוק כמו חנני יי כי אמלל אני (תהלים ו', ג'), בשלום יחדו אשכבה ואישן (ד', ט'.)." ע"כ.

5) ר' אליעזר פרובינצאלו כתב י' כללים על טעמי אמ"ת, והזכיר לנו דברי הרב נורצי בספרו מנחת שי, ואלה דברי פרובינצאלו: „שמות טעמי תהלים וכלליהן בקצור אלה הן: מיושב, צנור, עולה ויורד, ימנית, הינה, גרמיה׀, צנורית, כתף ימין, גלגל, פונה, מרעיש, מרעיד, כתף ימין ימיושב, סוף פסיק. — א') שני מיושב הם, אחד בראש הפסוק, והשני קודם הסוף פסיק, ואשר קודם הסוף פסוק, לעולם יש לו הכתף ימין. ב') צנור בסוף תיבה ויש לו נגון, וצנורית בראש תיבה ואין לה נגון, ובאו בפסוק אחד בתלים ס"ט אל יבשו בי קויך. והנגון לצנור. ג') הימנית היא שאנו קורין אותה טפחא בטעמי נביאים, ובתהלים משלי ואיוב באה בשני אופנים, האחד בראש התיבה קודם הנקודה ואין התיבה מלעיל בעבורה רק שהנגון נעשה לתיבה שהיא בראשיתה אע"פ שיהיה הגלגל אחריה או קודם לה בתיבה אחרת, ויש לה דין טעם מפסיק, והשני באה אחר התנועות ועושה מלעיל ומלרע ואין לה דין מפסיק. ד') כשיבאו שני

גלגלים זה אחר זה בין בראש הפסוק בין בסופו, הנגון לשני אעפ״י שאינו טעם מפסיק. ה׳) הגרמיה תבא לפעמים קודם המיישב, ולפעמים קודם הצנור, וכשתבא עם הצנור תנועתה משוברת ויותר נמוכה. ו׳) הכתף ימין יבא לפעמים לבדו לטעם קודם הסוף פסוק ועם המיושב ברוב. ז) הפזנה אין לו נגון רק מלעיל ומהרע. ח׳) כשתבא הגרמיה ואח״כ המיושב עם היורד אין לה נגון כגון פסוק חרפה׀ שברה לבי ואנושה (תלים ס״ט, כ״א*), וכשתבא לבדה בלא מיישב אחריה או בלא צנור אין לה גם כן נגון. ט׳) מרעיש ומרעיד יש קוראים אותם מנענע ומנדנד וכשמותם כן נגונם ונגון אחד לארבעתם. י׳) אם המיושב או הכתף ימין לבדו יבאו קודם הסוף פסוק עם איזה טעם אחר כגון הגלגל והטפחא וכיוצא, הטעם נעשה למיישב או לכתף ימין ולא לשאר הטעמים כנזכר; ואם יבא הגלגל עם איזה טעם אחר חוץ מן ב׳ הנזכרים, הטעם נעשה לגלגל; כיף דבר המיושב והכתף ימין קודמים, והגלגל שני להם לעשות הטעם קודם הס״פ.״ — הן זאת כל מה שנמצא לקדמוני הלשון על אודות טעמי אמ״ת, והנה בספרי ותשכיל.

---

*) זו הדגמה מוטעת מיוסדת על גרוע הספרים, כי הטעם אינני מיישב לדעת כן אשר אלא כנור הוא לבי.

השער הראשון·

צורות הנגינות וחלופי שמותם וחלוקתם בכלל·

פרק א׳. שמות הנגינות.

יען כי באו בשלשת הספרים **א**יוב **מ**שלי **ת**הלים (ר״ת **אמ״ת**) פסוקים קטנים מכל שאר כ״א ספרי קדש, לכן נשתנו גם טעמיהם משאר טעמי המקרא, ואף כי גם בכ״א הספרים נמצאים פסוקים קצרים מ״מ יש הבדל ביניהם ובין פסוקי אמ״ת, כי רוב פסוקי כ״א ספרים כוללים מאמר אחד בלתי מנותח, אבל פסוקי אמ״ת יש בהם נתחי ענינים ענינים עד שלא נמצאו ה׳ תיבות מחוברות יחד, ואף פסוקים קטנים בכ״א ספרים לא נמצאו כי אם אחד מני אלף וע״כ לא נשתנו טעמיהן. ופסוקים מנותחים מנותחים אלה של אמ״ת מקורם בתכונת השירים, כי מחמת שנפש המשורר היתה בתכונה יותר רוחנית ויד השיר הולכת וגוברה עליו עדי יתגעשו כחותיה וינהם קולו כנהמת ים ויגזרו אמרותיו ויתקצרו בנעימתם ויולידו על ידי זה חזון חדש. והנה נגינות ספרי אמ״ת אע״פ שהן נבדלות משאר נגינות המקרא בשמושן ומעלותן ושכונתן והרכבתן, מ״מ בעצם צורותיהן שוות הן להן, גם תתחלקנה נגינות אמ״ת למפסיקות הנקראות בכתב **טעמים**, ואל בלתי מפסיקות הנקראות **משרתים**·

הטעמים המפסיקים הם אחד עשר ואלה שמותם וצורותם:

1. **סִלּוּק**, אֽ, הוא הסוגר את הפסוק כמו בכ״א הספרים.
2. **עולֶה וְיוֹרֵד**, א֥֫, ובן אשר במסורותיו קורא לו **סָלֵק**, והוא ל׳ ארמית של **עוֹלֶה**:
3. **אַתְנַח**, א֑, ויש שקוראים לו **חוֹנֶה**, ובפי בן אשר שמו **טוֹרֵף**·
4. **רְבִיַע גָּדוֹל**, אׄ, ובפי קצת שמו **מְיֻשָּׁב**, והוא ל׳ עברית ורביע היא ל׳ ארמית, ובן אשר קורא לו **תְּקֵף** ע״ש תוקף הפסק.
5. **פָּזֵר**, אׅ, ויקרא גם **מַרְעִישׁ** כי כן נגונו הרעשה, ובפי בן אשר שמו **נָצַח**·
6. **דְּחִי**, א֭, ויש קוראים לו **יְמָנִית** מפני שיעמוד תמיד בימין התיבה מהיות לה כמו **לָ֭מָּה** (תהלים ב׳), ובן אשר קורא לו **תְּרֵין**·
7. **שַׁלְשֶׁלֶת**, א׀, ותקרא גם **רֶתֶק** ושם אחד הוא, וגם שמה **מַרְעִים** גם **מַרְעִיד** ע״ש נגונה אשר הוא כמו רעם ורעדה, ויבא תמיד פסק מלאחריה והוא סמנה כי מפסקת היא.
8. **צִנּוֹר**, אׄ, ויקרא גם **זַרְקָא** והוא לשון ארמית מן צנור, ובן אשר קורא לו **מְתָּח** ע״ש צורתו שהיא נמתחת, והוא נרשם תמיד בסוף התיבה.
9. **רְבִיַע קָטֹן**, אׄ, דומה כולו לרביע הגדול, אלא שהוא מפסיק שפל ממנו ולעולם עולה ויורד מלאחריו, ובזה הכירהו.
10. **רְבִיַע מֻגְרָשׁ**, אׄ, ויש שיקראו לו **כָּתֵף יָמִין וּמְיֻשָּׁב** מפני כי תמיד יש דמות גרש בכתף ימין של רביע זה, ובן אשר קורא לו **גֶּזֶר**. והוא לעולם בחצי השני של פסוק קודם לסלוק.

II. לְגַרְמֵהր לו שתי תמונות, האחת דמות מקל כעין אזלא על האות מלמעלה ואחריו דמית פסק כזה אׄ׀ ונקרא אַזְלָא לְגַרְמֵהր והאחרה היא דמות מהפך תחת האיה ואחריו פסק כזה אֽ׀ והוא מְהַפָּךְ לְגַרְמֵהր וסבת השנוי יבואר עוד.

והנה אם נחשוב שתי צורות הלגרמיה כל אחת בפני עצמה יעלו הטעמים למספר י"ב, וכן מנאם הרב בן אשר במסורותיו.*) שמנה מאלה הטעמים הם מפסיקים גדולים וגבוהים

*) יש לדעת כי ישר אחיי"ד שגם כהן אשר הזכרנו של שמות טעמי אמ"ת ומספרם, ולא נמצא בספר דקדוקי הטעמים שני כתוב שנדפס במ"נ ריצ"ח, כי שם לא יבואו אלא ג' מאמרים הנוגעים בטעמי אמ"ת והדפיסם רוו"ה ז"ל בהקדמות תנים שלו. וזה המאמר היקר מכולם חסר שם ובא בספר קונטרס חבורות בן אשר כתיבת יד אשר בידי החכם המפורסם רב"ד לוצאטו, והגילו לדפוס החכם דוקעס, ויען כי מאמר זה שגור ומבוער וקשה ההבנה כמו אמרתי להעתיקו פה ולפרשנו כיד שכני ולא דברי פירושי לפרים בחצאגרות תמונה ונוקד, וכה אמר הרב זכה התחיל: ,,שמר הטעמים שמני, אשר בשלשת הספרים תכונה, חתומים בשכל ובינה. שמנה שרים גבורים, נגרון ולשון אמורים, וארבעה להם מחוברים, קטנים ולא מוגברים (כל זאת מפורש לעיל בפרק), כללם שנים עשר נחקקים (כלל כולם הם י"ב טעמים מפסיקים), ארבעה נגון מפיקים ושמנה טעמים ממתיקים, והדברים עתיקים (פירוש, ד' טעמים הקטנים אינם אלא להפיק נגון נתינה להעמידה קלא אבל בכל זאת הם ידולו לאחד מהטעמים הגבוהים הבאים אחריהם וממתיקים אותו). ראשונה מבינה הוֹר' כגבור נכח נאזר, בשלשה ספרים בלול ומפוזר (הוא הסלוק ונקרא אזור ע"ש צורתו אשר היא כקוץ נעוץ, יקיצים נקרא בארמית אזור כמו כאזורא נגנבא דעמרא (ברכות א') כרע כאזורא (שם י"ב) וגדי אזורי (שבת כ"ג) ואמר בג' ספרים בלול ומפוזר, רלינו אשר נגונו באמ"ת היא נגון מתמזר שירים קולו ואחר ינמיכהו, ולא כמו בשאר הספרים אשר נגון הסלוק כולו קול נמוך). שני לו רתח בשפה ולשון ירתק, לא במהרה ינתק (הוא האתנחתא ורתק ושלשלת היא אחד, וכן פירשו המפרשים בישעיה מ', י"ט. רתקות, שלשלאות). שלישי לו תר"ז לעולם עמו ירץ לפניו, גודר פרץ (היא הדחי, ותרץ לי היטרה ע"ש שהדחי מישר דרך לפני האתנח, ואומר, לעולם עמו ירץ לפניו, פירושו הדחי לעולם מקומו לפני התיבה מנתון, לגדור הפרץ שלא יחולף עם המערכת הדומה לה). רביעי לו פ"קי בטעמים לא יחלק, ושלשתם יש לו חלק (הוא שם עולה ויורד בארמית, ולא יבא בטעמי שאר הספרים רק בספרי אמ"ת חלקי). חמישי לו נַצַּח (הוא הפזר, ונלא טעמו מיורר מל' למנצח ע"ש זמירת נגינתי), ביד ואצבע כפלא, מהודר ומנולא (כן היה מנהג הקוראים של ארץ ישראל להעלות ולהוליך ולהפיך את ידם הימנית בכל טעם וטעם כפי נגינתו להראות בה נעימתו לתלמידיהם כדאיתא בברכות ס"ב, הימין מראה בה טעמי התורה, וכמפרש רש"י שם). ששי לו תקף (היא רביע ונקרא תקף מפני תוקף נגינתו), ממעל לו עולה ושוקף, בשני דרכים מתקיף (הרביע יתחלק לטעמים שנים לרביע גדול ורביע קטן). שביעי לו טרף בשבע עולה ישרוף, בשלוש ורביעית יצטרף (היא אתנח הנקרא עורף מפני שיטרף את הענין ויעשה הפסק גדול, והוא יבוא לרוב אחרי הדחי או אחר העולה ויורד וזה שאמר בשלוש ורביעית יצטרף, כי הטעמיד הדחי לשלישי בסדר הטעמים ואת העולה ויורד רביעי בסדר). שמיני לו גזר (היא רביע מוגרש), מקל ונקודה משזר נראה ואמצע מזוזר (צורתו נקודה באות המחלק ועוד דמות מקל לפניו נראה תיבה). שופר הרב (מהפך לגרמיה, וקוראו שופר הרב, ע"ש דמייתי כדמות שופר, ואמר הרב, להגדילו מן מהפך המשרת), נבה טעם מעירב, פונה מזרח ומערב (הוא הלגרמיה יוכל לבוא לפני רוב הטעמים, וצורתו תאומית מהפך לגרמיה ואזלא לגרמה כמפורש למעלה בפרק, וזה שאמר פונה מזרח ומערב כי אׄ׀ יפנה לצד מזרח בצורתו וצורת א׀ לצד מערב), ופסקה סדורה, מהם לא עדורה, עמם תדורה (ינאו תמיד בפסק על אחריהם להבדילם מהמהפך ואזלא המשרתים). ופתח (בשיר נקרא עיתח כי הוא נפתח בצורתו כזה ~) פונה ישינה עם אחיו תונה (יבא ויתפנה לאחיו עולה ויורד ולפניו הוא חונה לרוב),

וזה סדרם, הסלוק, והעולה ויורד, והתנח, ורביע גדול, ופזר, ורביע מוגרש, ודחי, ושלשלת. והנה מפסיקים קטנים בערכם והם השגרמה בבתי תמונותיו, והרביע הקטן, והלגור.

והמשרתים לטעמים שטנה ואלו הם:

1. מֵרְכָא֥ א֥ ויקרא גם מַאֲרִיךְ ושם אחד הוא, ובן אשר קורא לו יוֹרֵד כי כן נגונו קול יורד למטה.
2. מוּנַח֣ א֣ ושמו גם שׁוֹפָר מְלֻמָּטָה בעבור צורתו כשופר, וכפי קצת שׁוֹפָר גַּלְגַּל שמו, ולבן אשר עוֹלֶה שמו, כי קולו למעלה ירום.
3. עִלּוּי֬ א֬ ויקרא גם שׁוֹפָר מְלֻמְעָלָה ובפי בן אשר תּוֹלֶה שמו, כי כן נתלה על האות מלמעלה.
4. מְהֻפָּךְ֤ א֤ גם שמו שׁוֹפָר מְהֻפָּךְ ע"ש רמותו, ויש שיקראוהו פּוֹנֶה כי כן פונה לימין.
5. אַזְלָא֨ א֨ ובן אשר קורא לו מְעַלֶּה.
6. גַּלְגַּל֪ א֪ הוא יֶרַח בֶּן־יוֹמוֹ ויקרא גם אוֹפָן ובפי בן אשר עָגוֹל שמו, וכל השמות על שם צורתו.
7. טַרְחָא֖ א֖ וינוקד תמיד באות המחלק ובזה נבדלה מן דחי המפסיק אשר יבא לעולם מחוץ לתיבה, ובן אשר קורא לטרחא בֵּין ע"ש מעמדה שהוא בין האותיות, ויש קוראים לו דְּחוּיָה או שׁוֹבֵב.
8. שַׁלְשֶׁלֶת קְטַנָּה֓ א֓ והיא רומה לשלשלת הגדולה המפסקת, אך אין פסק אחריה ובזה תכירה.

ונהרנה מקומות ישתנה (נהרנה מקומות ישתנה לגור זה לרביע קטן), והוא מהם נטנה (גם הבניר נמנה עם המפסיקים, והולך להעירנו על זאת מפני שגם לורה כמותה יש אשר היא משרתת). וניח רד ועולה (עתה נותן לנו כלל מי הוא המפסיק היותר גדול בפסוק ואמר כי המניח והמפסיק היותר גדול זהו העולה ויורד), פעם נראה תיבה יעלה, ופעם לימין יסולה (רצונו, שיבא לפעמים דמות היתיב של עולה ויורד בתיבתו עמו כמו מִשְׁכָּבוֹ. ולפעמים שיבא מחוץ לתיבה לימינה כמו עֹז).

והמשרתים זה יסודם, המעילה (הוא אזלא), היורד (המירכא), ועולה (מונח), והפונה (מהפך) ותולה (היא עלוי), בין (הוא טרחא וקוראו ככה ע"ש שבאה תמיד בין האותות ובזה נבדלה מן הדחי הטעם הדומה לה בצורה והוא שבונו לעולם מחוץ לתיבה), והעגול (הוא גלגל), ושמלת (שנורית המשרתת נקראת שמלא מפני שלעולם לא תבא יחידה בתיבה אלא תמיד בחבור מרכא או מהפך וע"כ תיבה כזו משלחת אותה במשרתים), מי חכם וישמור אלה." עד כה לשון בן אשר כפי קונטרס כ"י הנזכר, והנה השלשלת קטנה לא מנאה במשרתים הואיל שהיא במנין כי לא נמצאה בכל המקרא אלא ח' פעמים כמו שיבואר בפרקו, אבל בכל זאת רמז עליה באמרו, רתק בשפה ולשון ירתק, לא במהרה ינתק, רצונו בזה שהשלשלת גדולה ברוב מקומות היא טעם ולא במהרה תנתק מלהיות טעם, רק בקצת המקומות שתנתק ממדרגתה ותהיה משרתת. ונראה מכל זאת מה מאד נכבד ויקר מאמר זה של בן אשר כי רמוז בו יצל כל דרכי טעמי אמ"ת ומדרגותם בקולר חובקים לכן הצמדתי פרוש ללשון הרווי ושמת חידתו ופתחתי מלבושו ותבא אל תוכו ותראה תכונתו.

ויש עוד טעמי אלה משרת אחר והוא משרת למשרתים ושמו צְנּוֹרִית, אֽ ודומה בצורה למפסיק לגור אך בטוב יש להבדילה ממנו, כי הגרש רשום תמיד בסוף התיבה, אבל הצנורית לעולם לא תתכן לבוא לבדה אלא בצריך משרת מרכא או מהפך ובאה ממעל לאות אשר לפני המרכא והמהפך כמו: וְהָ֮רֵל (תהלים מ״ט, ט׳) יְנָאֵ֮ץ (שם ע״ד, י׳), וזה שהזכיר בן אשר הצנורית בשם טַמְלֵא כי כן התיבה אשר תבא עליה עוד משרת יש לה וע״כ היא ממולאת במשרתים.

הן אלה הטעמים והמשרתים של ספרי אמ״ת בצירותם ומספרם ושמותם, אבל הַפָּסֵק: א׀, היא לא נמנה לא עם המפסיקים ולא עם המשרתים, לא עם המפסיקים מפני שאיננו בא כי אם אחרי משרת כמו הֶאָ֣ח ׀ הֶאָ֣ח (תהלים ל״ה, כ״א) יוֹם ׀ יוֹם (ס״ח, כ׳). הָאֵ֣ל ׀ לָנוּ (ס״ח, כ״א), ועם המשרתים לא נמנה בעבור שלא נמנע הגש מלבוא אחריו בין יהו״א לבגדכפ״ת כמו אֵפוֹא ׀ בְּנִי (משלי ו׳, ג׳), ויתכן הפסק לבוא עם כל המשרתים.

פרק ב׳. נגינות נמנעות באמ״ת.

אלו צורות הנגינות כיתר כ״א הספרים ואינן באות בספרי אמ״ת (חוץ מן שני בטנים הראשונים של איוב ואיזה פסוקים שבסופו שנוהגים מנהג כ״א הספרים בטעמיהם, כי הם כדמות פתיחה וחתימה לספר), הפזר גדול, והתלישא, והטרס, והסגולא, והיתיב, הפשטא, והזקף גדול וקטן, והמונח לגרמה, ותלישא קטנה, ודרגא, ותביר, ותרין חוטרין.

פרק ג׳. מושב הנגינות.

כל הנגינות מושבם באותה האות הראויה לנגון חוץ משתים צנור ודחי. הצנור מנוקד תמיד בסוף התיבה, והדחי לעולם בראש התיבה, ואעפ״כ נקראות באותה האות שדינה לנגנה ושהיתה בה הנגינה אלו היתה אחת מנגינות אחרות, כמו פָּנֶ֮יךָ (תהלים ל״ח, כ״א) מנגנים הנו״ן כמו שנטעם בנגינה אחרת פָּנֶ֣יךָ (ל׳, ח׳), וכן צַדִּיקִים (ל״ג, א׳) מנגנים לרע את הקו״ף כמו שמצאנו בנגינה אחרה צַדִּ֣יקִים (ל״ג, י״א), ונעשה ככה לצנור ולדחי לנקדם שלא במקומם כדי להבדילם מן ב׳ נגינות שוות להם בצורה, והן הצנורית המשרתת דומה לצנור הטעם והטרחא המשרתת דומה לדחי הטעם, ע״כ מבדילים ביניהן במקומות מושבותם. ומזה הטעם עשו גם כן סמן לנגינות אחרות שוות בצורה נבדלות בשמוש ונקדו לרביע הרודף לסלוק עוד דמות גרש לפניו להבדילו מרביע הגדול הבא בחצי הראשון של פסוק כמו חָ֝נֵּנִי (תהלים ד׳, ב׳), חָנֵּ֗נִי (כ״ו, ב׳), והעולה ויורד יש דמות יתיב לפניו ונבדל בזה מן מרכא המשרתת כמו לְדָ֫וִ֥ד (ו׳, א׳), לְדָוִ֥ד (כ״ה, א׳), והמפסיקים מהפך ואזלא ושלשלת יבואו במקל אחריהם כדמות פסק להבדילם ממהפך ואזלא ושלשלת המשרתים כמו עַל־כֵּ֤ן ׀ (י״א, ג׳), עַל־כֵּ֤ן

(ס׳, ה׳), אֱלֹהִים׀ (ע״ז, נ״ס), אֱלֹהִים (מ״ח, ט׳), יִתְפְּשׂוּ׀ (י׳, ב׳), חֵן (משלי ח׳, ט׳). והנה כל כמנים הללו אין להם נגון כלל ואינם באים אלא להודיענו אמתת השמוש של נגינותיהם, שלא נטעה ונחליף זו בזו.*)

פרק ד׳. הבדל שבין המפסיק ובין המשרת.

לעולם אין משרת בלי מפסיק אחריו, אבל יש מפסיק בלתי משרת לו כמו לָבֶטַח (תהלים ד׳, ט׳) תּוֹשִׁיבֵנִי (שם) חֶפְצוֹ (א׳, ב׳) הֲדִיחֵמוֹ (ה׳, י״א) יִתְיַצְּבוּ׀ (ב׳, ב׳) מַלְכֵי־אֶרֶץ (שם) בְּקָרְאִי (ד׳, ב׳) קוֹלִי (ג׳, ה׳) רַבִּים (ג׳, ג׳) שִׁגָּיוֹן (ז׳, א׳). והשלשלת תמיד יחידה בלי משרת חוץ מן מעט הפסוקים המנוים למטה בפרקה. וכל משרת יתכן לבוא משרת אחר לפניו חוץ מן הגלגל המשרת לעולה ויורד הוא לא ישורת ע״י משרת עוד, וכן המהפך לא יתכן לבוא לפניו מרכא מלבד ארבע מקומות נזכרים במסורת והם כִּי גָדוֹל (תהלים כ״ו, ד׳), כִּי גָבַר (קי״ז, ב׳), כִּי רָדַף (קמ״ג, ג׳) כִּי יוֹסִיף (איוב ל״ד, ל״ז).

פרק ה׳. מספר המשרתים לכל אחד ואחד מן הטעמים.

יש מן הטעמים אשר לא ישרתהו כי אם משרת אחד, ויש מהם שיתכנו להם ב׳ משרתים, ויש יוכלו להם ג׳, ויש ד׳ משרתים, ולא יותר.

הטעם אשר לא יבוא עליו יותר ממשרת אחד, היא העולה ויורד.

ואשר יתכנו להם ב׳ משרתים, הם הרביע, והלגרמה, והצנור, ובמקום אחד השלשלת.

ואשר יתכנו להם ג׳ משרתים, הם הפזר, והרביע מוגרש, והרחי.

ואשר להם ד׳ משרתים, הם הסלוק במקום אחד, והאתנח במקומות שנים.

פרק ו׳. חנית המשרתים לטעמיהם.

המהפך ישרת לכל המפסיקים, חוץ מעולה ויורד ושלשלת.

המרכא תשרת לסלוק, ולעולה ויורד, ולאתנח, ושלשלת, ולצנור, ולכל רביעין.

העלוי ישרת לסלוק, ולאתנח, ולדחי, ולרביע גדול, וללגרמה, ולרביע מוגרש.

המונח ישרת לסלוק, ולאתנח, ולדחי, ולצנור.

הטרחא תשרת לסלוק, ולאתנח, ולרביע מוגרש, ולשלשלת.

השלשלת קטנה תשרת לסלוק, ולאתנח, ולרביע מוגרש.

האולא לא ישרת אלא לסלוק ולפזר.

הגלגל לא ישרת אלא לעולה ויורד ולפזר.

ותנאי התחלקות משרתים אלה ואופן שמושם למפסיקיהם כולם יבוארו בפרקיהם

---

*) וכתב בן בלעם בפרקיו על טעמי אמ״ת וז״ל: יש קצת סופרים, שמשימין תחת אות הנעימה (של הדחי) במקומה מקל שהוא דומה למרכא וגם יהיה לה אלא ללמד שאותו אות המנעים כמו עורה כבודי עוּרָה הנבל וכנור (תהלים נ״ז, י׳) וכמו ביום אֲבָתִי פ״ו, ז׳) עכ״ל. ושמתי אזן לדבריו במכ״י על פסוק זה ועיין עליו. וידוע כי בכ״י ודפוסים ישנים הגעיא הנקרא העמדה דומה למרכא ובאמת אינו אלא מתג ובן דמות מרכא זה

השער השני.

שבונת המשרתים למפסיקיהם כולם בסדר אחד ואחד.

פרק א׳. משפט הסלוק ומשרתיו.

סלוק הוא סוף הפסוק כמו בשאר הספרים, אך בנגונו גם בביאת מושבו בפסוק משינה מסלוק א״ך הספרים, כי נגונו באמ״ת איננו קול פשוט נמוך ומניח כמו כא״ך ספרים אלא יעלה בנעימתו קודם שינוחה וכמו שעוד היום מנעימים אותו החזנים המיבהקים באמירת המזמורים. גם במושב מקומו משונה משאר הספרים, כי בשאר הספרים הסלוק לעולם לא יתכן לבא בראש פסוק בלי מפסיק אחר לפניו, וגם אם הפסוק אינו אלא משתי תיבות אף שהן רהוטות זו לזו מ״מ לא יבא סלוק מבלי מפסיק לפניו והעד המוכיח לֹא תִרְצָח לֹא תִנְאָף לֹא תִגְנֹב לטעמי העליון ואין מטעימין לֹא תִרְצָח או לֹא־תִרְצָח, אבל בשלשת ספרי אמ״ת יתכן להיות בתחלת הפסוק כמו טזמור לְדָוִד לְהַזְכִּיר (תהלים ח׳), לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל (ט״ד), שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח (ע״ח).

א. סלוק ויש לו משרת הוא המרכא אך בתנאי שיקדם לו או אתנח או רביע מוגרש, ושתהיה התיבה אשר יפול המשרת עליה לפחות בת ב׳ מלכים והנגון במלך השני ואילך, כמו הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ (תהלים ב׳, ז׳), וְאַל־הֶגְיוֹן סֶלָה (ט׳, י״ז), אַל־תִּשְׁכַּח עֲנָוִים (י׳, י״ב), אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי (ז׳, ה׳), וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ (נ׳, י״ג), מִזְמוֹר לְדָוִד (י״ג, א׳), לְמִשְׁעָן לִי (י״ח, י״ט), אַתָּה אֵל (נ׳, נ׳) יִתְחוֹלֵל לוֹ (איוב ל״ה, י״ד. כן נכון אצל ותחולל מפני קרוב הטעמים, ועוד הלמ״ד בהעמדה כדי להטעין הגרי).

אבל אם המלה איננה אלא בת מלך אחד או גם מלה גדולה והנגון במלך הראשון או מונח יבא לשרת את הסלוק לא מרכא כמו בִּינָה הֲגִיגִי (תהלים ה׳, ב׳), שָׁתוּ עָלָי (ג׳, ז׳) נָשְׂאוּ רֹאשׁ (פ״ג, ג׳), לֹא יָשָׁב (א׳, א׳), וְיָלַד שָׁקֶר (ז׳, ט״ו), אֲשֶׁר לֹא־בָרָע (י׳, ו׳), בְּדוֹר צַדִּיק (י״ד, ה׳), גַּם אֶחָד (י״ד, ה׳), וְלֹא יָמִיר (ט״ו, ד׳), עֲטֶרֶת פָּז (כ״א, ד׳), בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן (צ״ב, י״א), לְאֹרֶךְ יָמִים (כ״ג, ו׳) עַד אֶעֱבוֹר (קמ״א, י׳. כן נכון אצל, ולכן נפתלי הוא מוקף), הֲדַר מַלְכוּתוֹ (קמ״ה, י״ב), הַט אָזְנֶךָ (משלי ה׳, א׳), מָט לִפְנֵי־רָשָׁע (משלי כ״ה, כ״ו), גְּוַת צְדָקָה (איוב ז׳, ו׳). מָלֵא דָשֶׁן (איוב ל״א, ט״ז), מַחַץ רָהַב (איוב כ״ו, י״ב), כִּי יְבַלַּע (איוב ל״ז, כ׳). אבל אם תקדם לתיבה כזו תיבה והיא

מתג היא, ומה שיש יהיה לרשום כן בכל תיבות אשר בקל יטעה הקורא לחשוב הדתי שלא במקומה הראוי לה כמו קִיהָ (ג׳, ה׳), בחרש (ל״ח, י״ד) פריפי (כ״א, י׳) ותאבדת (קמ״ג, י״ג) ודומיהן כולן ראויות להכינן בהעמדה בשות הנעימה כמנהג סופרים האחרים.

מוקפת לה תנהג כסמן הראשון ומרכא יושם ולא מונח כמו כָּל־חוֹסֵי בוֹ (תהלים ב׳, י״ב), כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן (ה׳, ו׳), כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (מ״ט, ב׳) כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ (פ״ב, ה׳), גַּם־גָּבְרוּ חָיִל (איוב כ״א, ז׳). כי כל שתי תיבות מוקפות כתיבה אחת נראות. ומצאנו בתלימים כ״א וְאַתָּה רַע־לָךְ. כ״כ וְאַתָּה (איוב ה׳, כ״ז) ומחלוקתם בקריאת מלת אַתָּה אם מלעיל או מלרע ואם מלעיל צריך להיות הטעם מונח, ואם מלרע טרחא ע״פ כללם. וכן חולקים בתהלים פ״ט, י׳. וי״ב. ודומיהן.

ב. מרכא המשרת אם יפול על תיבה אשר לפני מקום נגונה יש עוד תנועה משוכה, היא התנועה אשר אין שוא נח גם אין דגש אחריה, אז מנקדין מרכא וצנורית בתיבה, ותבא המרכא במקום הנגון והצנורית תנוקד על תנועה המשוכה שלפניו כמו יָפִיחַ בָּהֶם (תהלים י׳, ה׳. י״ב, ו׳), יוֹמָם וָלַיְלָה (א׳, ב׳), יֵבֹשׁוּ רָגַע (ו׳, י״א) לַמְיַחֲלִים לחסדו (ל״ג, י״ח) יִחַלְנוּ לָךְ ל״ג, כ״ב), רָאֲתָה עֵינֵנוּ (ל״ה, כ״א. כ״ד, ט.) הָמוֹן חוֹגֵג (מ״ב, ה׳), וְחָדַל לְעוֹלָם (מ״ט, ט׳) בַּל־נָמוֹטוּ פעמָי (י״ז, ה׳), וְיָשִׂישׂוּ בשמחָה (ס״א, ד׳), בָּרוּךְ אלהִים (ס״א, ל״ו), הַצְלִיחָה נָא (קי״ח, כ״ה), טָמְנוּ תנחמֵני (קי״ט, פ״ב), מֵבִין פְּתָיִים (קי״ט, ק״ל) נְצַרְתָּם נפשִׁי*) (קי״ט, קכ״ט) הֲבִינֵנִי ואחיֶה (קי״ט, קמ״ד) נְאֻם׀ יְיָ (י׳, ג׳) הֶאָח׀ הֶאָח (מ׳, ט״ז. ע׳, ד׳), אָמֵן׀ ואמֵן (מ״א, י״ד. ע״ב, י״ט), חַכְלִלוּת עֵינָיִם (משלי כ״ג, כ״ט), נָחָשׁ בָּרִיחַ (איוב כ״ו, י״ג). ואם מלה מרכא בראשה ומלה לפניה יוצאת על תנועה משוכה וראויה להקיפה לה מבטלין המקף ומנקדין הצנורית בראש המלה הראשונה מחוץ לה, כמו כִּי חָרָה לוֹ (תהלים י״ח, ח׳) כִּי חָפֵץ בִּי (י״ח, כ׳) כִּי חָפֵץ בּוֹ (כ״ב, ט׳). ואחד יש להזהר בזה לנקד הצנורית בראש תיבות כאלו אשר ינוטלו ממקף, כי אם תנקדה בסופם תתערב עם טעם צנור המפסיק אשר בא תמיד בסוף התיבה כאשר תראה במשפטו. והנה כל צנוריות הללו אין להן נגון כלל ואינן עושות לעיל ולרע ורק עבדים הן למשרתים מרכא ומהפך להודיענו שאלו מהפכות ומרכאין משרתים הם מפני שיש גם כדמותם שהם מפסיקים הם מרכא של עולה ויורד ומהפך של לגרמה, ויען כי בקל יטעה הקורא בתיבות כאמורות ויחשוב אשר אולי נשכח היתיב של עולה ויורד או מקל של לגרמה לכן באת הצנורית להישר לפנינו דרך הקריאה. וטבע הצנורית הזו שלא תבא כי אם על תנועה משוכה, אבל תנועה דגושה או נחה בשוא גם אותיות בוכל״ם המשמשים בראש תיבה המה לא יקבלו הצנורית,**) כמו מִזְמוֹר (ד׳, א׳) בְּקָרְאִי (ד׳, ד׳) הַיּוֹם (ב׳, ז׳) לְעִתּוֹת (ט׳, י׳) לָרוּץ י״ט, ו׳) מֵרִיב (ל״א, כ״א) וַיְסוֹבְבוּ (כ״ט, ט״ו), ואל תשאל לטעם, למה לא; כי הוא כמוס מעמנו וכמו שלא

---

*) נְצַרְתָּם בן נגונו לעילא ע״פ המסרת והוא חד מן ח׳ מלין מיחדין המשמשין את בסוף ומלעיל נמסרין ראש פ׳ יתרו, והצנורית על הלד״י וכן הוא בדפוסי רפ״א, ועטיאס, ופרופס, ווייניעק, ורוו״ה, ומ״ג, והוטשערוס, ואפיטיום.

**) ודע כי גם תיבות כמו בַּחֲמָתְךָ (תהלים ו׳, ב׳) וּבְיִרְאָתְךָ (ה׳ י״ב) לְהִשְׁתּוֹמֵם

נשיג בדעתנו למה הונחו אלה הצורות לטעמים ואלה למשרתים ולמה אלה למעלה ואלה למטה כן לא נוכל לעמוד על דבר זה והוא בכלל נסתרות התורה.

ג. אם יקדם למשרת של סלוק המפסיק לגרמיה, אז המשרת לעולם עלוי הוא כמו מִפְּנֵי׀ אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ (תהלים ג׳, א׳) שָׁב׀ אֹהֶל בָּהֶם (י״ט, ה׳. בכ״ל שָׁם׀ בלגרמה וכן בקראתו ורוו״ה. וברוב ספרים שָׁם־אֹהֶל ושנוא), הֱיֵה׀ עֹזֵר לִי (ל׳, י״א. וכן ברוו״ה וקראתו), לִפְנֵי׀ הַמֶּלֶךְ יְיָ (צ״ח, ו׳) אשר׀ אֵין־מַעְצָר לְרוּחוֹ (משלי כ״ה, כ״ח. וכן הנגון) בְּמֶלֶךְ׀ עָתִיד לַכִּידוֹר (איוב ט״ו, כ״ד).

ד. יש לסלוק ב׳ משרתים הראשון טרחא והשני מונח, אך בתנאי שהמפסיק הקרוב לפניהם הוא אתנח או שלשלת, כמו וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ (א׳, ג׳) תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי (י״ח, מ׳) אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי (ל״ב, ח׳), וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה (משלי י״א, ז׳. כן בס״ג רע״א גם רפ״ו גם במקרא פיבליא רפ״א וס״א ובס״ג בחזליא וע״ב ואפיטיוס ורייניק ותוֹחֶלֶת בטרחא והוא הנכון כי דבוק הוא עם אונים ובס״א וְתוחלת ושנוא גמור הורס הענין) ושמךָ׀ לְעוֹלָם נוֹרָא סֶלָה (תהלים ט״ד, ט׳) עַד־אָנָה׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי (י״ג, ב׳). ויבואו טרחא ומונח בתיבה אחת אם

(כ״ב, ח׳) יִתְיַגֵּתָךְ קי״ט, כ״ט) צִדְקִי (י״ט, ז׳) שׁוֹפְטִים (כ״ט, י״ב) שֹׁמְרִים (ק״ל, ו׳) שְׂנָאַי (קכ״ט, ה׳) ודומיהם גם המה בכלל הנחים בשוא, כי שוא של תיו מן בחטתך נח הוא ונקרא עם המלך שלפניו וכן הטי״ם מן שמרים נח הוא וכן כל על משקלם, ככה לפי דעת הקדמונים, ולא כמדקדקים האחרונים שהחליטו כי לעולם אחר שוא נח יבוא דגש ולכן קראו שואים כנאמרים נעים, אכן הכלל באמת כי כל שוא שיקדם לו אחד מז׳ המלכים הוא נח ונקרא עם המלך שלפניו, חוץ מאותיות אהח״ע ומשתי דומות והראשונה בשוא הם נשוא מניע כגון בתִּכְבֹּב (שמות י״ב, מ״ט), תִּיגֵּךְ (יחזקאל כ״ח, ט״ז), הַיְגֵּךְ (דברים א׳, ב׳. ט״ו). המשֹׁרְרִים והשֹּׁעֲרִים (נחמיה י״ב, מ״ה) נַהֲרֵי נַחֲלֵי (איוב כ׳, י״ז) סִתְרִי (דה״ב, א׳, ט״ז). וכן אמר הראב״ע בספרו לחות דף י״א, לא עשה (ר׳ שלמה גבירול) כהוגן במלת תִּשְׁבִּי כי השי״ן הוא נח כראה, והוא הניעו בעבור המשקל. וכן אמר בספרו מאזנים דף ז׳, וּלְקַחְתֶּם. וּלְבָנִימוֹ בתחלה היה הלמד נ״ע ושב עתה נח. ובדף כ״א אמר, ובבנין נפעל יהיה העי״ן בסמוך נח בשוא, כמו ואלי יֵאָסְפוּ (עזרא ט׳, ד׳), וכן דעת בן אשר ובן נלעם ואהם האמת וקבלתם קבלת אמת כאשר ראינו משמושי הטעמים כי מלאנו יאשר תֹּאמְרִי (בראשית ל״ד, י״א) יאד אִיתָךְ (שמות ט׳, ט״ו) רא תָּצְאִי (שם י״ב, כ״ב) אֲשֶׁר פְּקֻדָי (במדבר כ״ו, ס״ד) אֲשֶׁר לָקַחְתִּי (ש״א, ל׳, ט״ז) ההר שֹׁמְרָיו (מ״א, ט״ז, כ״ד) בברים שֹׁטְפִים (ישעי׳ כ״ח, ב׳) ערפי שֹׁכְבִי (שם כ״א, ב׳) כִּי עֹזְבֵי (ירמיה י״ז, י״ג) אשר הֹלְכִים (יחזקאל י״ג, ג׳) ישמתי שֹׁמְרָיו (מיכה א׳, ז׳) ודומיהן כולם במרכא משמש לתביר בעבור שוא בתיבת התביר נח הוא וע״כ בין תביר למשרתו רק תנועה אחת כתנאי המרכא הבא על תביר אבל מלאנו סָלִי תֵּיבֵךְ (יחזקאל כ״א, ט״ז) בדרגא כי זה שוא מניע מפני ב׳ אותיות דומות וע״כ בין תיבת התביר למשרתו שתי תנועות מִלְּךָ ויתוף כתנאי הדרגא דוגמת יֵיגַשׁ יַעֲקֹב (בראשית כ״ז, כ״ב). ואשר הטעה האחרונים לחשוב במלית כנאמרות השוא למניע, הוא הגעיא אשר יעמוד במלך שלפניו ושבו אותה כמתג להניע השוא שלאחריו ובאמת אין געיא זו כזה רק להעמיד התנועה קלת שלא נקראנה במהירות ולא יבטא הקמץ יחולם כקמץ חטוף ולא הצרי כסגול, והוא כעין געיא של פֻּגְּנָה (בראשית כ״א, ב׳) לִבְעֹר (במדבר כ״ד, כ״ב) הֲהָיְתָ (אסתר ג׳, י״ד) ורבים כמותם. ועתה ניבאר מה שלא נמלא מלה אחת הבא על משקל הנאמר בבנורית לפני המרכא כי התנועה יוצאת על שוא נח אשר לא תכון לבורית עליה.

היא כשרה למתג בתנועה שלישית לנגינה, ובתנאי שלא ילך רביע מוגרש לפניה, ואז יתהפך המתג לטרחא, והמונח באות המהלך כמו וּבְחָרוֹנוֹ (נ׳, ה׳), הוֹשִׁיעֵנִי (ל״א, י״ז), וַיִּדֶּא (ע״ב, ד׳), וּמְעוֹנָתוֹ (ע״ו, ג׳), מֵעוֹלָם (נ״ג, נ׳) וּשְׁבוּעָתוֹ (ק״ה, ט׳) וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם (ק״ז, י״ד), וְתוֹשִׁיעֵנִי (קל״ח, ז׳), אַל־תַּעַזְבֵנִי קי״ט, ח׳), וַיְיָ עֹזְרִי (קי״ח, י״ג) בְּמֹעֵצוֹת (משלי כ״ב, כ׳) לְאִיתִיאֵל (שם ל׳, א׳). ואם יש רביע מוגרש לפניה, ישאר המתג ולא ישתנה, כמו וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בארץ (תהלים ע״ג, ט׳), מִבִּטְנוֹ יְרֻשֶּׁנּוּ אֵל (איוב כ׳, ט״ו.) ויש חלוק במשרת השני אם יפול על אות ראשונה של תיבתו ואין מלך בינו ובין המשרת ההולך לפניו, כי אז יתחלף ממונח למרכא, כמו, כִּי מָרוּ בָךְ (תהלים ה׳, י״א), אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶלָה (ט׳, כ״א), במזמות זוּ חָשָׁבוּ (י׳, ב׳) מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם (י״ב, ח׳), מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה (נ״ב, ה׳) וְצָפוּי הוּא אֱלֵי־חָרֶב (איוב ט״ו, כ״ב) עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ (שם כ״ו, י׳). ככה ברור מלל בן בלעם בפרקיו על טעמי אמ״ת ושמור לך, כי הספרים לא שמרו כלל. ודע עוד כי הרבה מן צרחא ומונח משרתי הסלוק שינואו ככה במקום רביע מוגרש ומשרתו, כי כל רביע מוגרש סמוך לסלוק ואין בינו לבלוק לפחות ב׳ מלכים הוא צריך להשתנות למונח ומשרתו לטרחא, כמו שכתוב בפרק השני סמן ז׳.

אך אם קרוב למשרתי סלוק או המפסיק דחי או המפסיק עולה ויורד, אזי הם אולא ועלוי, כמו וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת (תהלים ק״ט, ט״ז. כן הוא נכ״י) רֶעוּפִי תַהְפֻּכוֹת שֹׂנְאָתִי (משלי ח׳, י״ג) לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה (תהלים ס״ח, כ׳. ונא הָאֵל במהפך ולכורית נגלל תנועה המשוכה כדין אולא המתהפך למהפך מלונר בתיבה משוכה בתנועה ובנאטר למטה).

ה. אם ישרתו לסלוק שלשה משרתים אז שנים הקרובים לו טרחא ומונח כבראשונה והקודם להם הוא עלוי אם עומד על אות שניה של תיבתו, כמו מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ (תהלים ד׳, ח׳). ואם בא על אות שלישית ומעלה הוא אולא, כמו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹת (משלי ג׳, כ״ז) אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה (תהלים מ״ז, ה׳. ומלת אֶת נמלט מהמקף ע״פ המסרת), יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה (תהלים פ״ט, מ״ט). וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ (קמ״ה, ט״ו).

אך אם היא ההברה הראשונה של תיבה אשר יבא המשרת עליה, אז הוא לעולם מהפך לא עלוי, כמו שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד (תהלים ל׳, א׳), תָּשִׁית לִי חֹק ותזכרני (איוב י״ד, י״ג), יוֹם צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ (תהלים פ״ח, ב׳) עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת צ״ד, י״ג) אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה (ל״ט, י״ב) אֲשֶׁר אָמַר יְיָ לָהֶם (ק״ו, ל״ד), לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת (קמ״ה, י״ח) כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו (איוב ל״ב, א׳), מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין (תהלים ס״ה, ט׳. והראוי יהיה מוֹצָאֵי וטעמי

קירוב הטעמים נבג המשרת לחזור למקום המתג והיה מֽוֹצָאֵי דוגמת נֶֽעֶרְמוּ מַ֫יִם שמות ט״ו, ח׳. לְמֽוֹצָאֵי מָ֫יִם ישעיה מ״א, י״ח. ותכר לו מוטעם בקדמתו לְמֽוֹצָאֵי מָֽיִם תהלים ק״ז, ל״ה. והוא העיקר). ופסוק אחד יש בו מהפך וטרחא בתיבה אחת והוא שֶׁאֵ֫ין לֽוֹ תְשׁוּעָה (תהלים קמ״ו, ג׳).

ו. תיבת משרת הראשון אם נבנה באופן אשר תקדם תנועה משוכה לתנועת הנגון אזי נטעמה התיבה במהפך וצנורית ודין נקודה כולה כמו דין מרכא וצנורית המבואר למעלה נָשָׂ֫אתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה (תהלים ל״ב, ה׳), אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה (מ״ח, ט׳) אוֹדֶה שִׁמְךָ יְיָ כִּי־טוֹב (נ״ד, ח׳) כִּי־רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר (נ״ה, י׳) אַל־תָּחֹן כָּל־בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה (נ״ט, ו׳) אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶלָה (ס״א, ה׳), אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה (ס״ו, ט״ו), הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ (ס״ח, כ״ה) יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח (ע״ד, י׳), אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה (ע״ה, ד׳) מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה (ע״ו, ד׳) חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ יְיָ (ע״ט, י״ב) הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה (פ״ג, ט׳), הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה (פ״ד, ט׳) וּבָנִיתִי לְדֹר־וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה (פ״ט, ה׳) מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְיָ (משלי כ״ט, י״ג. כן הנגון מֵאִיר ואין פסק מלאחריו) וְאֹתִי תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ (איוב י״ד, ג׳), ואם התנועה המשוכה בתיבה ראויה למקף יבוטל המקף ובאת הצנורית כמו שנתבאר למעלה לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה (תהלים נ״ד, ה׳. וזהו דעת בן אשר בחלופים, ולבן נפתלי לֹא־שָׂמוּ מוקף).

ובשנים פסוקים יש קצת שנוי מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי (תהלים מ״ג, א׳), יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה (ס״ז, ב׳), מרכא מהפך במקום מהפך מצונר, והמחלק הוא המרכא והתיבה לרע והמהפך אינו אלא סמן למרכא שהוא משרת, ושמושו כולו כשמוש הצנורית.

ז. משפט חרוץ, עליו כל המקרא ירוץ, אחרי רביע מוגרש הגוזר, רק משרת אחד לסלוק לא יותר, חוץ משני פסוקים, מכלל זה יוצאים, והם מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה (תהלים מ״ו, ח׳) וחברו (שם פסוק י״ב).

הן זה משפט הסלוק עם משרתיו לכל תנאיהם, ויותר מן שלשה משרתים לא יתכנו לסלוק, חוץ מן פסוק אחד שיבאו ד׳ משרתים וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה (תהלים ל״ב, ה׳. כן בט״ג וְאַתָּה בגלגל מארת וכן ברוו״ה וככ״ל כמו שכתב בן בלעם). ופסוק אחד במקרא מיוחד, שתשרת לסלוק שלשלת קטנה עם משרתה, והוא אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה (תהלים ג׳, ג׳) ואין זולתו.

י״ב במסורת: לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד ב׳ בטעם, וסמן, למנצח דקוה קויתי (תהלים מ׳, א׳), למנצח לדוד להזכיר (שם ע׳, א׳) עכ״ל, ורצונה כי שנים אלה למנצח בטרחא, ושנו

נראה ספרים שנקדוהו רביע, גם מה שנמסר במס"ק על למנצח דאשרי משכיל (מ"א, א') ב' בטעם קוה קויתי, טעות המחוקק ומתנגד למס"ג.

עוד במסורת: שִׁיר מִזְמוֹר ג' בטעם, וסמן, שיר מזמור לבני קרח גדול ה' (תהלים מ"ח, א'), שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך (פ"ג, א'), שיר מזמור לדוד נכון לבי (ק"ח, א') עכ"ל וכן גם במסורת בן בלעם. ובזה ממנה כי טעות בספרים שנקדו שיר מזמור לבני קרח במרכא רביע, והר"ש בעל שערי נעימה הליב כלל על טעות זאת ולא נשא עיניו לעיין במסורת, ובאמת כל הכללים שהביא שם בספרו בטלים ומבוטלים.

עוד במסורת: לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל ח' פסיקין בטעם וסמן, למנצח לבני קרח משכיל, אלהים באזנינו שמענו (תהלים מ"ד, א'), למנצח לבני קרח מזמור, רצית ה' (פ"ה, א'), למנצח על נגינת לדוד, שמעה אלהים רנתי (ס"א, א'), למנצח על שושנים לדוד, הושיעני אלהים (ס"ט, א'), למנצח על הגתית לאסף, הרנינו לאלהים (פ"א, א'), למנצח לבני קרח מזמור, שמעו זאת כל העמים (מ"ט, א'), למנצח לעבד ה' לדוד, נאם פשע לרשע (ל"ו, א'), למנצח לבני קרח מזמור, כל העמים תקעו כף (מ"ז, א'). ע"כ כפי מסורת כ"י, ובנת השתנות פסוקים אלה יבואר בשער השלישי מזה הספר בפרק ט'.

עוד באלה במסורת בן בלעם: בג' מקומות ישמש השופר את הסלוק וסמן, יַעַמְדוּ מָיִם (תהלים ק"ד, ו'), וּמִמַּעֲמַקֵּי מָיִם (שם ס"ט, ט"ו), וְיַהְפֹּךְ אָרֶץ (איוב י"ב, ט"ו) עכ"ל. והשופר הוא הטרחא כמו שקראו הקדמונים את הטרחא הבא לרביע מוגרש גם כן שופר (עיין פרק ג'). והנה בספרינו שלש אלה שהביאה מסורת כ"י כולם מוקפים ומתוגים, ובדקתי בס"מ קדמונים ומצאתי יַעַמְדוּ מָיִם בלא מקף ובטעם מונח, ונראה של"ל טרחא כדברי מסורת זו, וכן שנים האחרים.

פרק ב'. משפט הרביע מוגרש ומשרתיו.

כל רביע אשר לפני הסלוק היא רביע מוגרש, וצורתו תאומית, האחת נקודה על האות אשר הנגון בה ועוד מקל לפניה כדמות גרש, והוא תמיד מחוץ לאות ראשונה של תיבה ממעל לה, כמו וַאֲחֻזָּתְךָ (ב', ח'), וּלְזַרְעוֹ (י"ח, נ"א) יִבְחֲנוּ (י"א, ד'). יִשְׁמַע (ד', ד') וְגִילוּ (ב', י"א), לַבֵּן (ט', א'). ובתיבות אשר הנגון בראשם יתחברו שתיהם יחד באות אחת, כמו כֹּל (ו', ט'), פִּימוֹ (י"ז, י'), לִי (ל"א, כ"ב), כֹּל (ל"ג, ח'), חֶסֶד (ל"ג, ה'), במו־אֹפֶל (י"א, ב'), על־יֶתֶר (ל"א, כ"ד), כי־בָם (קי"ט, צ"ג). *)

---

*) ונתפשט המנהג להעמיד הרביע מפני גרש עמו בפסוקים שאין בהם אתנח, ומצא טעות הוא זה, וכל רביע קודם לסלוק צריך להיות גרש לפניו, כי זהו הסמן להבדיל על ידו רביע זה מן רביע הגדול אשר הוא מפסיק גביה ממני עד שבותי להפוך שוא למלך כמו באפך (תהלים ז', ז') בישועתך (כ', ו') יישבעו (כ"ב, כ"ז) יאבדו (ל"ז, כ') ובא זה אין לרביע מוגרש אלא על דרך זר, והנה אם בשמיט הגרש לא ידענו להבדיל בין שניהם. ואם תאמר הלא הסלוק סמן הוא אשר לפניו לא יתכן אלא רביע המוגרש? חוטר זה לא יספיק כי גם האתנח סמן הוא יען כי לפני אתנח לא יתכן להיות רביע מוגרש ובכל זאת מצאנו לרביע זה הגרש עמו בפסוקים שיש בם אתנח! אבל דע יהבן

א. יש לרביע מוגרש משרת אחד היא מרכא לעולם, לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת (ד׳, א׳), אַךְ־כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם (ל״ט, ו׳. כן נקראתו ורוו״ה וכל״ל), מִי־אֵל גָּדוֹל (ע״ז, י״ד), וְלֹא נֶאֶמְנוּ (ע״ח, כ״ז), לַעַג וָקֶלֶס (ע״ט, ד׳), חֶסֶד וֶאֱמֶת (פ״ט, ט״ו) וַיְהִי יְיָ (י״ח, י״ט**) מבקשי פָנֶיךָ (כ״ד, ו׳. כן כרפ״א וקראתו והוא הנכון), עֵץ פְּרִי (קמ״ח, ט׳), וְלֹא כְחַדּוֹ (איוב ט״ו, י״א), וְאִיזֶל לוֹ (משלי כ׳, י״ד. ונשג המיזרת לאחור מפני קרבת הטעמים והזי״ן נהעמדה להעמיד הגרי), בֶּן אִישׁ (שם כ״ו, א׳), לָמָּה זֶּה (שם ט׳, כ״ט. כ״ג, י״ג).

ב. אך אם תיבת המשרת יש לפני מקום נגונה תנועה משוכה, יבא עליה מרכא וצנורית וכתנאי הצנורית המבוארים במשפט הסלוק, כמו וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה (תהלים א׳, ב׳), וּבְרָקִים רָב (י״ח, ט״ו), יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר (י״ט, ו׳) וְאֹהֵב חָמָס (י״א, ה׳), הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי (ל״א, ט״ז), יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים (ל״א, י״ח), סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם (ע״ט, ג׳), וּמוֹצָא שְׂפָתַי (פ״ט, ל״ה), בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם (קט״ז, י״ט) שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָ͏ִם (קל״ה, כ״א), כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים (י״ב, ב׳. ויבוטל המקף כדין הצנורית), כִּי גְזָ֫חִישׁ (כ׳, י״א), קֹרֵץ שְׂפָתָיו (משלי ט״ז, ל׳), שָׂמֵחַ לְאֵיד (שם י״ז, ה׳), וְגֹלֵל אֶבֶן (כ״ו, כ״ז).

ג. אם יבואו שני משרתים לרביע מוגרש לעולם הראשון טרחא והשני מרכא, כמו הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה (תהלים י״ד, א׳. כ״ג, ב׳), עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה, מִצְוַת יְיָ בָּרָה (י״ט, ח׳. ט׳.), כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר (כ״ז, י״ב), כִּי־הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי (ל״א, כ״ב. כן המגון ומוקף כִּי־ וכן כרפ״א וקראתו ורייניטק. ומה שרוו״ה הדפים כִּי הִפְלִיא טעות ונגד כללי המקף של ספרי אמ״ת אזכירהו למטה בשער ג׳ פרק ו׳). זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל (ע״ד, כ״ב), עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחִי (ק״ב, כ״ד), לָמָּה קֹדֵר אֵלֵךְ (מ״ג, י״),

---

כי הסמנים לא נעשו למבינים והם לא נצרכים להם אלא נעשו מפני המון העם אשר לא שגבו מעלת החכמה ולהם הסמנים לפנות להם דרך, וע״כ מדרך נקוד העברית לעשות סמן אחר סמן כמו שמצאנו סמן מיוחד לשי״ן גם סמן לשי״ן. וסמן לדגש ועוד סמן לרפי, וכל זאת כדי שלא ישגה המון הקוראים בשבא המנוקד ויסתפק בו וכמו שכתב הראב״ע בספרו צחות דף ז׳, עיין שם. וכן גם הרביע המוגרש אף כי נוכל להכירו ע״י עמידת מקומו שהוא תמיד קרוב לסלוק מ״מ יבא בסמן גרש להכרה יתרה ולהבדל עינים לכל. ועתה תשפוט, אם בפסוקים שיש בהם אתנח לא ימנע הגרש מן רביע הזה, כל שכן שלא נוכל להחסירו בפסוקים שאין בהם אתנח, ע״כ כל רביע השוכן לסליק הוא מוגרש לעולם כן האמת והברור וכן גם מצאתיו במקצת הספרים ובמקצת המקומות.

**) ככה בדפוס רפ״א ושל קראתו, ושל עטיאש ושל רוו״ה וכן במקרא ישן נושן וכן הנכון, ובקלודיוס ובדפוס והאחגש יְיָ מוקף והלך הזה שבכולם שהוא ברביע מוגרש, ורק במ״ג ודפוס גנווא ואפיציאם יְהִי יְיָ בטרחא, ורש״ד בתוספותיו לשערי נעימה אשר הטרחא לעיקר נגד כל כ״מ הנ״ל ומביא דברים ינא רוח ונשגם ואינם, וגם כל הכלל המובא שם הכל הוא מוסב על דעת המכילה רו״ה בשערי תפלה אות נ״ט. וישוד הנקוד אשר הדגש אות ל״א.

לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת (שם כ"ג, כ"א), לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ (שם כ"ב, כ"ז) טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב (שם כ"ז, י') כֵּן קִלְלַת חִנָּם (שם כ"ו, ב') כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל (איוב ז', ט'), וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי (שם ט"ז, ח'), עָרְבָה לוֹ לֶחֶם (שם כ"ד, ה') וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְיָ (שם מ', ג'. מ"ב, א'). וכן כל שני משרתים לרביע מוגרש הראשון טרחא והשני מרכא לדעת כ"א, חוץ מן אחד, במקרא מיוחד, שתבא המרכא תחת הטרחא, ובצנורית מלווה, והוא בְּיוֹם ׀ הִצִּיל־יְהֹוָה אוֹתוֹ מִכַּף־כָּל־אֹיְבָיו (תהלים י"ח, א' *). ויש לדעת כי קצת הנקדנים קוראים לזו הטרחא הבא לרביע מוגרש בשם שׁוֹבֵב ואין חליף ביניהם רק בשם.

ד. יש לרביע מוגרש שלשה משרתים או לפני הטרחא מהפך, אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ (ס"ו, כ'), אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים (ע"ג, א'), כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם (ע"ג, ד') זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם ׀ יְיָ (קי"ט, נ"ב. ולפני המהפך עוד לכורית מפאת תנועה המשוכה), שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר (קכ"ט, ז'). ויותר מן משרתים אלה לא יכונו לרביע מוגרש, חוץ משלשה פסוקים מדרך זו משונים, אשר השלשלת הקטנה עם משרתיה משמשים את רביע מוגרש, והם חֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו (תהלים ל"ד, ח'), בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ (ס"ח, ט"ו), אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ (קל"ז, ט').

ה. כל רביע מוגרש הבא אחרי דחי המפסיק לא יכון לו יותר ממשרת אחד כמו לְבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ (קי"ט, קי"ב) צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם (קי"ט, קמ"ב), לָךְ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ (ק"כ, ג'), אֶת־אִיּוֹב מִן ׀ הַסְּעָרָה (איוב ל"ח, א'. מ', ו').

ו. לעולם לא יבאו שני רביעין מוגרשין בפסוק, גם לא יבא רביע המוגרש בחצי הראשון של פסוק, ואם תמצאם דע ותדע כי טעות המעתיק או המדפיס הוא.

ז. כלל, כי לא יתכן רביע מוגרש סמוך לסלוק, אלא בתנאי שיש בתיבת הסלוק לפחות שתי תנועות קודם תנועת הסלוק, ולולי כן ישתנה הרביע מוגרש למונח, ואם משרת קודם לו, יהיה המשרת טרחא. ואז אין הפרש ביניהם ובין טרחא ומונח משרתי הסלוק.

פרק ג'. משפט משרתי האתנח.

א. האתנח אם ישרתהו משרת אחד והוא בראש הפסוק לעולם מרכא הוא, כמו לַיְיָ הַיְשׁוּעָה (תהלים ג', ט'), זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק (ד', ו') הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן (ז', ט"ו) הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי (נ"א, ז'), נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו (קל"ב, ז'), וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר (איוב כ"ב, כ"ד), הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב שם ל"ח, כ"ח), יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ (משלי

---

*) ככה הנגון וכן נרוו"ה, ובספרים נגונים מתחלפים כולם משובשים.

ה׳, י״ח) תְּגָר־שֶׁבֶר לְאוֹבֵד (שם ל״א, ו׳. כן הנגון בפלנטין וכל״ל וכן כתב מ״ש, וכמ״ש שֶׁבֶר או שֵׁבֶר ושנוי שלום) צְרוֹר־מַיִם בעבָיו (איוב כ״ו, ח׳) ומלת צְרוֹר לעיל והעמדה נרי״ג).

וכן הוא מרכא באמצע הפסוק אם לפניו או המפסיק עולה ויורד או רביע, כמו בִּטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים (תהלים י״ז, י״ד), נִגְהוֹ עָבָיו עָבְרוּ (י״ח, י״ג) יֶחֱרַשׁ אֲשֶׁר־לְפָנָיו תֹּאכֵל (נ׳, ג׳) בַּלַּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה (ע״ז, ז׳.*), נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב (י״ד, ג׳. גם נ״ג, ד׳. כן הנגון בשניהם וכן בריינעק ואפיציום), הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְיָ לְדָוִד (קל״ב, א׳), עַד־כִּכַּר לֶחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ (משלי ו׳, כ״ו) נְתִיבֹתַי לְהָוֹתִי יְעִילָה (איוב ל׳, י״ג), יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז (תהלים י״ח, י״ח) וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ (י״ח, מ״ג) וְלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ (נ״ה, י״א) וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק (ט׳, ט׳. כן לבן אשר מוקף וגעיא, ולבן נפתלי יִשְׁפָּט־תבל. וכן למטה ל״ו, י״ג. וכן יִגְנֹב־אִישׁ שמות כ״א, ל״ז. יִגְבַּל־אתו יהושע י״ח, כ׳. יִצְפֹּן־לבניו איוב כ״א, י״ט. כולם בחולם לבן אשר אף שהם מוקפים, ולבן נפתלי בחטף קמץ, ואנחנו הלך לשטת בן אשר, והגעיא המועמד בהם הוא להזהיר מאלה לקורא שלא יסתפק בהם ולא יחשבם כטעות סופר, בעבור כי כל אפעול יפעול תפעול המוקפים הם חטופים ע״פ הנהוג, ע״כ הגעיא להורות שאלו יוצאים מן המנהג. והנה בחלופים כמו שהם בדפוס משובשים כל אלו הנאמרים, ומה שאמרתי הוא האמת והנה במכלול באכן כ״ה משער דקדוק הפעלים), לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ (משלי ד׳, ד׳. כן לבן אשר חטף קמוץ וע״כ געיא ביו״ד להורות על החטף, אבל לבן נפתלי יִתְמָךְ־דברי. וכן יִקְטָל־עני איוב כ״ד, י״ד. תְּשֻׁבָן־עָלָיו שם ג׳, כ׳. לבן אשר חטופין ולבן נפתלי בחולם והנה זו המחלוקת היא ההפך מן המחלוקת שאמרתי למעלה ממנה), מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אָרֶץ (איוב י״ד, י״ט. כן לבן אשר ומוקף וכמו שאמרתי), אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ (איוב כ״א, י״ט.**), וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ (משלי ו׳, ג׳. ולא בָאתָ בטעם במקום מרכא בעבור הלבירית במלת כִּי אשר נמלא ממקף לשטת בן אשר, אבל לבן נפתלי כִּי־בָאתָ).

ב. אם ילך לפני משרת של אתנח המפסיק דחי, אז המשרת מונח הוא לא מרכא, אך בתנאי שלא יפול על אות ראשונה של תיבתו, כמו, אֵל נְשָׂא יָדֶךָ (תהלים י׳, י״ב), כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ (כ״ד, ב׳), פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע (ע״א, ד׳), עָשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ (ק׳, ג׳), אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק (צ״ז, י״א), לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר (משלי א׳, ב׳), בְּנֶשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם (שם ז׳, ט׳. כן הנגון ובספרים שנוש), מִי הֵקִים

---

*) ככה הנגון בספרים, אבל בדפוס קראתו מוטעם בַּלַּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה והוא מוסכם לפרוש רד״ק, גם לפרוש השני של ראב״ע.

**) כן הנגון בס״ג ופלנטין ומקרא ויניציא רפ״א ובע״א ועטיאס וס״ש אלוה ברביע וכן העיקר ולא כ״ש המנקדים דחי, כי כן יורה עליו המרכא.

כל־אפסי־ארץ (שם ל', ד') הלכתי בלא חמה (איוב ל', כ"ח), נא גאון וגבה (איוב מ', י'), צלמות ולא סדרים (שם י', כ"ב כל"ל כמו נכ"י).

אבן אם המשרת הוא באות ראשונה של התיבה ישאר מרכא, כמו חטאים לא עמד (תהלי' א', א'), ועלהו לא יבול (א', ג') בלבו שכח אל (י', י"א), רשעים זו שדוני (י', ט'), חכם מוסר אב (משלי י"ג, א'), מגדל־עז שם יי (שם י"ח, י') בידו נפש כל־חי (איוב י"ב, י') הן־יקטלני לו איחל (שם י"ג, ט"ו).

וכן כשיהיה פסק אחרי המשרת הוא לעולם מרכא כמו, אמרי האזינה | יי (תהלים ה', ב. *), אמרו האח | האח (ל"ה, כ"א), אויב חרף | יי (ע"ד, י"ח), הצעקתו ישמע | אל (איוב כ"ז, ט'), אך־שוא לא־ישמע | אל (שם ל"ה, י"ג), ואם־זרוע כאל | לך (שם מ', ט'), שעשועים יום | יום (משלי ח', ל'), על־הלתתי יום | יום (שם ח', ל"ד). וגדול השנוי אשר גורם פסק הזה, עד שגם בפסוקים אשר יבאו שני מונחים משרתים יתהפך על ידו מונח הראשון לטרחא והשני למרכא, כמו שנבאר למטה בסמן ד'.

ג. יש לאתנח ב' משרתים שניהם מונחים הם, כמו, עבדו את־יי ביראה (תהלים ב', י"א), כי תשיתמו שכם (כ"א, י"ג. כל"ל), אלם צדק תדברון (נ"ח, ב') ותחולל ארץ ותבל (צ', ב'. ולמ"ד של ותחולל עיד נגעית הנקראה העמדה כדי להעמיד תנועת הצרי שלא ימהר הקורא ולא יקראנה כסגול וכן תחולל גשם משלי כ"ה, כ"ג. ובהגה רבות, וראה דף כ"א), בקר למו צלמות (איוב כ"ד, י"ז), ותבחר מחנק נפשי (שם ז', ט"ו). עז והדר לבושה (משלי ל"א, כ"ה. כן בכ"י ונכון).

ד. יש לאתנה ב' משרתים, ועומד פסק בין תיבת האתנח ובין המשרת הקרוב אליו, אז יבאו המשרתים טרחא ומרכא, והפסק הוא שגורם זה השנוי, כמו חפץ רשע | אתה (ה', ה'. ולולא הפסק יהיה חפץ רשע), נאץ רשע | אלהים (י', י"ג) אורך בעמים | ארני (נ"ז, י'), הצילני מאיבי | אלהי (נ"ט, ב') יודוך עמים | אלהים (ס"ז, ד'. ו'.) כי־שמע אל־אביונים | יי (ס"ט, ל"ד), אם־תקטל אלוה | רשע (קל"ט, י"ט), הלוא־משנאיך יי | אשנא (קל"ט, כ"א), חלק־אדם רשע | עם־אל (איוב כ"ז, י"ג), וכן כל דומיהם אם יש פסק יבואו טרחא ומרכא לשרת. ועוד שני פסוקים, מן הכלל יוצאים, אשר הם בטרחא ומרכא אף שאין שם פסק, והם הנה־זאת חקרנוה כן־היא (איוב ה', כ"ז) הקשב איוב שמע־לי (שם ל"ג, ל"א**). וכולם מלבד אלה אם לא יהיה פסק ביניהם, יהיו שני המשרתים מונחים ככללם.

---

*) כל"ל אמרי בדחי, ומלת האזינה | במרכא מפני הפסק שלאחריו ונהדיא כמסר נהדי פסקין דספרא וכן אומר בן בלעם וכספרים הנגין עמיבם.
**) כן מסר בן בלעם בספרו על טעמי אמ"ת, ובספרינו ב' מקומות אלו כגיניהם מיטעים.

ה. יש לאתנח שלשה משרתים יתקימו השנים הקרובים אליו מינחים כבראשונה והמשרת הבא לפניהם הוא מהפך, אך בתנאי שתהיה תיבתו בת מלך אחד, או גם בת מלכים רבים אבל נגונה במלך הראשון, כמו אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ (תהלים ב׳ ה׳), כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ (צ״ה, ג׳) חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר (מ״ה, ד׳), אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ׀ יְיָ (פ״ט, נ״ב. ובנוי הטעמים מכחת הפסק כתבר תמרתי), רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ (משלי כ״ט, י״ג), אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ (איוב י״ב, ח׳), וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב (שם כ״ב, י״ח), לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר (שם ג׳, כ׳), פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ (משלי י״ז, י״ב. מלת פָּגוֹשׁ לשילא מחמת קירוב הטעמים ע״כ נמהפך וכן הוא נרע״ת ורפ״א ופלנטין ואפיטיום ווייננעק), בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ (משלי כ״ט, ו׳. כן הנגון כבמ״ג וע״ס ואפיטיום ווייננעק). ויש פסוק אחד אשר המהפך בתיבת המנח שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ (תהלים קמ״ו, ה׳). ועוד פסוק אחד עם ג׳ מינחין אחרי מהפך יהיא כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ (משלי ג׳, י״ב. ומלת אֶת נמלט ממקף ע״פ המסורת*).

גם מהפך יבא עם הנגון במלך השני, אך צריך להיות המלך הראשון באות ראשונה של התיבה ואחריו שוא נח או דגש ובלא געיא כלל, כמו אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם (תהלים ע״ד, י״ג), אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ (צ״ד, י״ב), תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְיָ (קי״ט קס״ט), אַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים׀ אֲדֹנָי (פ״ט, נ׳. ובנוי הטעמים מכחת הפסק, והנה ברוב ספרים מוטעם אַיֵּה׀ בגלגרמה, וטעות), הַטֵּה יְיָ אָזְנְךָ עֲנֵנִי (פ״ו, א׳. כן הנגון הַטֵּה ולא מוקף וכן ברפ״א ובקראתו) שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד (ט״ז, ח׳), חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי (איוב י״ט, כ״א), זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם (איוב כ״א, ח׳).

ו. אין בתיבת המשרת תנאים הנאמרים, וזהו שהנגון במלך השני והמלך שלפניו אין אחריו שוא נח או דגש, או יש בו געיא, או יש לפניו שוא מניע וע״כ איננו בראש תיבה, או שהנגון במלך השלישי ולהלאה, או מוטעמת התיבה בעלוי לא במהפך, כמו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי (תהלים מ׳, ט׳) טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים (קי״ט, ס״ט) נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי (קי״ט, ק״י), הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ (שם ל״ד, י״ז), הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה (שם ד׳, ב׳), וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ (שם ל״ב, י״ב), הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר (משלי כ״א, ח׳), לֹא־יַחְשֹׁב יְיָ לוֹ עָוֺן (תהלים ל״ב, ב׳), וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל (ע״ח, כ״ד. וכו׳.), כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְיָ לְבַדֶּךָ (פ״ג, י״ט), וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד (קי״ט, מ״ג).

ז. יש תנועה משוכה לפני מקום הנגון של משרת הראשון, או נטעמת התיבה

---

*) כן הנגון במ״ג וכן כתב בל בלעם, ע״כ מה שבס״א אשר־יאהב מוקף אינו אלא תקון האחרונים אשר נעלמו מהם כללי זה״ת.

במהפך וצנורית, נתתה ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס', ו'), יהוה אלהים צבאות השיבנו (פ', כ'), לעשה נפלאות גדלות לבדו (קל"ו, ד'), ונער פרעה וחילו בים־סוף (קל"ו, ט"ו), גדול יי ומהלל מאד (מ"ח, ב'. גם קמ"ה, ג'. *), להודיע לבני האדם גבורתיו (קמ"ה, י"ב) העז איש רשע בפניו (משלי כ"א, כ"ט), לא נין לו ולא־נכד בעמו (איוב י"ח, י"ט. ונמלט לא מן המקף בעבור הצנורית, וכן לא אל חפץ רשע | אתה תהלים ה', ה'. ובספרים שנים).

ח. לעולם לא יבאו לאתנח יותר מן שלשה משמשים, חוץ משנים פסוקים מיוחדים שיבאו לו ארבעה משרתים, האחד כי גדול יי ומהלל מאד (תהלים צ"ו, ד'), והשני כי את אשר יאהב יי יוכיח (משלי ג', י"ב).

ט. הן אלה תנאי משרתי האתנח במשפטיהם וכלליהם. אבל נמצאים ארבעה פסוקים, מדרך כלל יוצאים, שתבא השלשלת הקטנה עם משרתיה לשרת האתנח, ב' מהם אחרי השלשלת מרכא וצנורית לך דמיה תהלה אלהים בציון (תהלים ס"ה, ב'), ישאו הרים שלום לעם (ע"ב, ג'), וב' שיבא מונח עלוי אחרי השלשלת (בשניר תבתו אשר זעירה היא), לוית חן הם לראשך (משלי א', ט') היחתה איש אש בחיקו (משלי ו', כ"ז). ושלשלות אלו אין פסק אחריהן מפני שהן משרתות, יש שלשלות שהן משרתות כמו שאדבר במשפטן.

פרק ד' משפט משרתי הדחי.

א. הדחי לעולם משרתו מונח הוא חק ולא יעבור, ואתה יי (תהלים ג' ד'), לעולם ירננו (ה' י"ב) אמרו בלבבכם (ד', ה' **), כי־דרש דמים (ט', י"ג) יפדה נפשי (מ"ט, ט"ז), ויהי יי (צ"ד, כ"ב. ככה בשעיות וכל"ל), היכה כעשב (ק"ב, ה'. בקראתו ורוו"ה וכל"ל), כי־רם יי (קל"ח, ו'), טוב עין (משלי כ"ב, ט'), איש אף (משלי כ"ט כ"ב), תם אני (איוב ט', כ"א), כי־רננת רשעים (איוב כ', ה'. וכל"ל במקף), כי בם (שם ל"ו, ל"א. וכל"ל לא מקף), שמעו שמוע (שם ל"ז, ב'. וכן ברפ"א), ויען־יי את־איוב (ל"ח, א'. גם מ' ו' ובניהם כך במקף ויען־, וכן בפ"ג גם במקרא ויניציא שע"א גם באפיציוס וריינעק).

ב. ויבא המונח לשרת הדחי בתיבתו עמו אם ממקום הנחת הטעם ולמעלה יש עוד תנועה ראויה לגעיא, ומתהפכת געיא זו למינה; אך יש לזה ב' תנאים, האחד

---

*) כן הנגון בשניהם וכן בפלנטין וקלודיוס ואפיציוס וריינעק ומ"ש, ובקצת ספרים שבשו ונקדו הראשון ... נדחי ובמקצתם נקדו השני ... נדחי, וטעות זאת נראה לעינים כי בכולם גדול במהפך מלינר והוא העד אשר נקוד ספרים מדויקים הנאמרים היא האמתי, גם מצאתי בדפוס קדמוני מוטעם שניהם גדול ... ובהשקפה ראשונה נראה טוב, אבל אין הדין עמו בעומד למוכו כי גדול יי בסמן צ"ו, ד'.

**) כן בכל ס"ת, ישקר עגה ה"ה בבנין בלמה בלי.

שיהיה שוא לפני נגון הרחי, והשני שיהיה לפני השוא אחד משני המלכים או קמץ גדול או חולם, כמו והנשאו (תהלים כ״ד, ז׳). ולולי הרחי יהיה והנשאו הקמץ בגעיא, ואז המונח במקומו, וזהו גם דעת בן אשר בתהלים ולא כמ״ש בגליון אחרי שנים הדבר *), אהבך (ל״ה, י״ח), בחצצרות (צ״ח, ו׳), ופשעים (נ״א, ל״ח), שבחי (ק״י, כ״ח), ויצמחו (ק״ו, כ״ח), וירוממוהו (ק״ז ל״ב), בהשפטו (ק״ט, ז׳), הרבי (קי״ט, ק״ג, והמלה בדחי בקראתו ורי״ה ובכ״ל יבן כתב מ״ג), שעמדים (קל״ה, ב׳), אהלך (משלי ג׳, י״ד), וישבה (משלי ט׳, י״ד), אבלה (גם ל׳, כ׳), הראשה, הנתה, ומטה, חגרה, טעמה (משלי ל״א), ילפתו (איוב ו׳, י״ח), חלפו (גם ט׳, כ״ו), ומצהרים (גם י״א, י״ז), וכן כל דומיהן על אופניהן מהפכין געיא למינה, חוץ משלשה אשר השאר הגעיא במקומה ועוד מינח אחריה במקום נגון הרחי, והם העזבים (משלי ב׳, י״ג), המיראתך (איוב כ״ב, ד׳), המבינתך (איוב ל״ט, כ״ו), כמו שאמר בן אשר במסורת טעמי אמ״ת שלו ז״ל, תיבה אחת אם יהיה בה געיא לעולם אין בשופר מצויה חוץ משלשה בכל הקריא יש בהם שיפר וגעיא, המבינתך יאבר נץ, העזבים ארחות יושר, המיראתך יוכיחך עכ״ל (והנה מלך כינד תרגות לשונו אשר בעל מ״ג נקד ההוי״ן של אלו התיבות בגעיא, אבל טעה, וכן פרוש דברי הגאון, תיבה בטעם דחי, ויהיה בה עוד מקום לגעיא, לעולם אין, פריס, לשונם אין געיא אלא השופר הוא מינח מלויה במקומה וע״ב התנאים באמרתי, חוץ משלשה שישאר הגעיא ועוד שופר אחריה).

אבל אם הוא אחד מן המלכים מלבד הנאמרים, וכן אם התחסר שוא מן התיבה אע״פ שאחד משני המלכים שם, לא תתעלה הגעיא למונח כמו והשתחוו (תהלים כ״ט, ב׳) ויהרוג (ע״ח, ל״א), האבלתם (פ׳, ו׳), להצילך (משלי ב׳, י״ב), מהשפילי (גם כ״ה, ז׳), וירוממך (תהלים ל״ז, ל״ד), הלעולמים (ע״ז, ח׳), ואמר (ע״ז, י״א), מהיכלך (ס״ח, ל׳), ומרחוק (איוב ל״ט, כ״ט).

גם לא יתכן הפוך זו הגעיא למינח אלא בתנאי שתהיה התיבה בלי משרת אחר לפניה, כי אם כן, הגעיא לא תשתנה, כמו יתיצבו הוללים (תהלים ה׳, ו׳), ארדוף אויבי (י״ח, ל״ח), סדין עשתה (משלי ל״א, כ״ד), הלא יראתך (איוב ד׳, ו׳) והטעם שאלו לא ישתנו, מפני שיהיו אז שני מינחים משרתים לדחי והיא נגד חק הטעמים. והנה חוק בתנאים אלו כי בספרים לא הבינו המדה ונקדו במינח מה שצריך לגעיא והשאירו געיא במה שצריך למינח ופסחו על שתי הסעיפים כי לא ידעו הכלל אשר נותן לנו הגאון בן בלעם בספרו על טעמי אמ״ת וכה אמר לשונו: „אם היה משרת אתו בתיבה, הבתבל, אם יהיה בתיבה אחד משני המלכים או חולם או קמץ גדול, ובין החולם או קמץ גדול ובין אות היתיב (הוא הדחי וכן קורא לו חיוג בספר

---

*) ידע כי בכל אלו מקום שרות המינח קודם לדחי אף שהוא מנוקד מלאחריו, והנגון באלו נקוד והנשאו אהבך, אבל מפני שמבינין את הדחי בראש התיבה כעולם כדי להבדילה בזה מן המשרת שראוי הדוחה כי בתמיהה, לכן נראה לענין באלו יהיה הדחי קודם למונח, ונאמת איננו.

הנקוד שלו) שנ"א, מעלה בשופר, הקמץ כמו וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם, והדומה לו בתוך תיבה קטנה, ומה שיש בתוך המלה בחולם כמו וַיֹּאמְרוּ (תהלים ל"ה, ז'), וַיִּתְמַרְמְרוּ וישימהו; ואם היו מלבד אלה שני המלכים לא תתעלה בשופר, כמו תהיה (תהלים ק', י"ד), במקהלות (שם פ"ח, כ"ז), וכן אם תחסר שנ"א מן התיבה אע"פ שאחד משני המלכים שם, לא תתעלה בשופר כמו מהיכלך ירושלים" עכ"ל. יתבאר הראיתיך למעלה כי זהו גם דעת בן אשר בשירות שלו, והומה כלל זה כולו לכלל מערת התביר בת"ך בספרים הנא עמו בתיבתו *).

ג. יש להוי שני משרתים, ישאר איתי שלפניו מונח כמקדם, והבא קודם למונח ינהג כולו כתנאים שהבאתי במשרת הראשון ממשרתי האתנח אם הם שלשה, כי כל שהנגון במלך הראשי של תיבה, וכן שהנגון במלך השני והמלך הראשי באות ראשון ואחריו שוא נח או דגש ובלי געיא, כולן מוטעמין במהפך; ובלי תנאים אלה יבא שופר עליו; ואם לפני הנגון יש תנועה משיכה יבאו מהפך וצנורית להיבה. כמו מִי זֶה הָאִישׁ (תהלים כ"ה, י"ב), שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי (כ"ח, ב'), לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ (ע"ד, י"א) זְכֹר חֲסָדֶיךָ יְיָ (כ"ה, ו'. כל"ל זכר יתחולם, עיין ע"ג), כִּי לֹא בְמוֹתוֹ (מ"ט, י"ח), כִּי לֹא נִצְמַתִּי (איוב כ"ג, י"ז. כן נרפ"א וכל"ל), עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה (תהלים ד', ג'. וכן בקרתו ישעיה ומקרא ישן נושן) בְּהַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי (ה' ג'. **), הִנֵּה עֵין יְיָ (ל"ג, י"ח), יִשְׂמַח צַדִּיק בַּייָ (ס"ד, י"א.

---

*) אבל אם תמצא שכוי"ם אחרים בספרים, כגון בתמלא מרכא אחרי דחי נתיבתי, או גם אם תמצא מרכא אחרי מינח בתיבתי, אל תעדיף אחריהם, ובאמת כל מרכאות כאלה אינן אלא געיות נקראות העבודות יבאות על תיבות יולאות גלרי ומלעיל, כדי שיגעה בקן הקורא ויעמיד את תנועת הברי שלא תביעה ותשמע כשגול, וכן בתיבות יולאות על אות גרונית ופתח שלא תבלע האות בהביעת הקריאה (ויש מן הסופרים הקדמונים היה מנהגם להמתיג געיות כאלה קלת ללד שמאל כזה [/] ותשבום המדפיסים למרכא מינח ועמו) כמו [illegible] (משלי י', י'), [illegible] (שם י"ח, כ"ג. כ"ח), [illegible] (שם י"ב א'. גם י"ז, י"ט) [illegible] (שם י"ה, ל"א. גם כ"ב, ע"ז) [illegible] (י"ז, ד'), [illegible] (י"ט, י"ז), ויאזר (כ', י"ד) [illegible] (כ"ב, י') [illegible] (תהלים ל', ב') [illegible] (תהלים ק"ה, כ ח), [illegible] (משלי א', י"ט) [illegible] (שם כ', כ"ה) [illegible] (כ', כ"ב), ומן המין זה גם אחרי מרכא חפץ (תהלים י"א, כ'. גם כ"ב, ט'), [illegible] (שם י"ט, יד) ותחילך (איוב ל"ה, י"ד) וכן [illegible] (איוב כ"ו, א'). ודומיהן גם בת"ך ספרים [illegible] (במדבר כ"ד, כ"ב) [illegible] (שופטים כ', מ"ג, י"ז) [illegible] (ישעיה ו', ז') [illegible] (ישעי' מ', ז'. א'), [illegible] (שם ס"ו, ג') [illegible] (יחזקאל כ"ג, כ"ה) [illegible] (שם כ"ג, ל') [illegible] (אסתר ג', י"ד. ה', ג') ודומיהם רבים, וגעיא זו שמיבה להעמיד מלכה כמעם וערבה שיה כמעם וכן למדתי ממסורת הגדולה: [illegible], ב' בתרי טעמי, יסמן אהב מוסר אהב דעת, תנינא דפסיק (משלי י"ב, א'), אהב פשע אהב מצה קדמא דפסיק (שם י"ז, י"ט) עכ"ל, וקורא כאן געיא זו בשם טעם, ובמקום אחר קוראת אותה געיא סתם (עיין למעלה בסוף מספע הדחי) ומוכרר מזה כי געיא זו ערבה כמעם ויסודה במסורת, אבל הגעיא הבאה אחרי דחי כמו אהב (תהלים כ"ג, ה), [illegible] (ל"א, י"ד), [illegible] (נ"א ד'), [illegible] (פ', ע'), [illegible] (פ"ג, ז'), [illegible] (פ"ו, ז') [illegible] (משלי ג' כ"ד) אין יסודה במסורת אלא ברלון הסופרים כאשר העירותי בשער א' פרק ג'.

**) ככה הטעים רוו"ה ז"ל ע"פ כ"י, וכן הנכון והטוב ע"פ עקר הטעמים, ובספרים מיטעם הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי והוא טעות אשר פגם בו כבר בעל מ"ג והולרך לתקן הַקְשִׁיבָה בגרמה בעבור העלוי כתיבת לקול דוגמת אֶל־יְהוָה אֵלֶיךָ (תהלים פ', ו'). אבל לטעמי רוו"ה הכל על נכון.

וכן נקראתו ומקרא רפ״א, ונכל ס״ח שנים), יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד (תהלי׳ ו׳ י״א), אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ (י״ד, א׳. נ״ג, ב׳.), עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה־לָּךְ (ס״ו, ט״ו), מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי (משלי כ״ח, כ״ג), כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע (שם ל״ד, ל״ז. ומלת כי נמלט מן המקף ע״פ המסרה). יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב (תהלים ע״ח מ״ה) זה בעליו, כי אין בו תנאים הנאמרים.

ד. אם שלשה משרתים משמשים לדחי, אזי הראשון לעולם מהפך והשני הבא אחרי המהפך אם הוא בראש תיבה הוא שופר מלמטה, ובאמצע התיבה שופר מלמעלה, כמו אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי (תהלים כ״ג, ו׳.), לַמְנַצֵּחַ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים (נ״ו, א׳). ויותר מן שלשה לא יבואו משרתים לדחי.

ה. לעולם אין הדחי אלא במחצית הראשונה של פסוק קודם לאתנח או רביע מוגרש, חוץ משני פסוקים היוצאים מכלל זה, ויבא הדחי לפני הסלוק, והם וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת (תהלים ק״ט, ט״ז), רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי (משלי ח׳, י״ג *), ואין זולתם.

ו. כלל כי לא יבא דחי סמוך לאתנח אלא בתנאי שיפול טעם האתנח בתנועה שלישית מן הבתו, ולולא כן יתהפך הדחי ויהי למשרת. ודוגמא דין זה כונו לדין הרביע שיגרש סמוך לסילוק הנה למעלה פרק ב׳ סמן ז׳. וראה עוד בשער ג׳ פרק ז׳, ותמצא תנאיהם מבוארים יותר.

יו״ד מסורת: ב׳ פסוקין בענין טעמין בטעם חד חטף וחד געיא, וסמן שְׁלַח־מֶלֶךְ ויתירהו (תהלים ק״ה, כ׳), שָׁלַח חֹשֶׁךְ ויחשך (שם פסוק כ״ח), וסמן כלבן תרגום שלוחי דמלכא זריזין, שלוחי דחשוכא מתינין עכ״ל; והפרוש, שְׁלַח הטועם לפני מלת מֶלֶךְ הוא רהוט לה ומוקף עמה, ובפסוק האחר שיקדם שָׁלַח לחֹשֶׁךְ ממתין ועומד בפני עצמו וניתן לו משרת, וכוא נסג לאחור מפני קרבת הטעמים אשר על כן יבוא לו עוד געיא הנקרא המעמיד בסופו להעמיד את הגרון, וזה שאמרה המסרה „חד חטף וחד געיא" ורצונה שהראשון נחטף משרת ממנו ומוקף, והשני יעמוד במשרת ותבא געיא מלאחריו, וכן מצאתי במסרה אחריתא כ״י המועתקת בפרוש וז״ל: שְׁלַח־מלך במקף, שָׁלַח חשך בלא מקף, שָׁלַח משה (פסוק כ״ו) יתיב, וסימנך, שלוחי דמלכא זריזין ודחשוכא מתינין ודמשה יתיבין. עכ״ל. ושיעור לשון זה הפרוש כי לא יעמד יגליו איש יצר יצתה, והרב ביגל כין לתורה גם הרב בינה מבין תדות לגלו במים אדירים לפרש מסרה זו ויגלו חרש כידם.

יוד מסורת: שָׁמְרָה ב׳ גרשין בספרא, וסמן שָׁמְרָה נַפְשִׁי כי חסיד אני (תהלים פ״ו, ב׳) שָׁמְרָה נַפְשִׁי עדתיך ואהבם (שם קי״ט, קס״ז) עכ״ל של מס״ג וכן נמסר על שניהם במס״ק. ופרוש גרשין, שבשנים הללו מגורש הקמץ חטוף ע״י הגעיא ונהיה לקמץ רחב (וכן כתב רד״ק בפרושו על תהלים פ״ו, ב׳. גם על ישעיה ל״ח, י״ד. גם במכלול דף י״ג, ובשרשים שרש עשק ושרש שמר, וכן לכן כלעם הביא דבריו הראב״ע בפרושו, ורוב ספרינו שומעים למסרה זו. אבל במסורת דחלופי קריא בשטה מן כ״א דכל חד וחד לית בספרא כותיה וכל קריא דכותיה בר מן חד נמצאת שם מסרה אחרת

---

*) כן בפלנטין ואפיציום ווינעק ר״א כדחי וכב״ל וכן מצאתי במסורת בן בלעם כ״י, והרב בעל מ״ש לא זכה לזו המסרת ע״כ כתב מה שכתב ולא קרב אל האמת, ועתה גם קושית רמ״ק (ראב״ע) סתורה וספר מגונה היא שאמנה טעמו.

וכן לשונה שְׁמְרָה נפשי עדותיך, וכל קריא דכותיה, בר מן חד שָׁמְרָה, ה' אלקי אברהם יצחק וישראל (דה"א, כ"ט, י"ח) עכ"ל, ויפנה מזמנו כי זה בתהלים פ"ו, ב' נקרא בקמץ חטוף, ופלוגתא על מס"ג ומס"ק דכאן? אבן אין שומעים לה, כי עוד מסרה אחרת אמר פותרתה והיא היא על שָׁמְרָה דדה"א, כ"ט, י"ח. וז"ל, שמרה לית חטף וכל תהלים דכותה בר מן ב' געיא עכ"ל, ועוד כי בדקתי במסורת כ"י נכתבה בשנת כ"ד, וגם שם נמצאת שטה הנזכרת כולה כמוי כדפים עד וחוטא והוא תיבה האחרונה מעטה זו, אבל תרין מלין שָׁמְרָה, יְשַׁי לא נמצאו שם כלל. והיא העקר כי גם לתיבת יְשָׁי אין מקום לשטה זו כנראה לכל מבין. ועתה הכל מיושב ולא קשה מידי).

פרק ה׳. משפט עולה ויורד.

עולה ויורד הוא הטעם המפסיק היותר גדול מכל המפסיקים חוץ מן הסלוק, לכן כל פסוק שתמצא עולה ויורד יאחריו אתנח, לעולם האתנה מפסיק שפל ממנו. וצורתו היא תאומית, מקל דמות מרכא הבא למטה בתיבה באות אשר הנגון לה, ועוד דמות יתיב אשר יקדם לו ועומד ממעל למלך אשר לפני הנועת הנגון, כמו הַ֭כָּבֽוֹד (תהלים כ"ד, ח׳) לְנַ֭פְשִׁ֥י (ג׳, ג׳), יְכַ֫לְכְּלֶ֥ךָ (נ"ה, כ"ג). ואם המלה זעירה או הנגון בראשה ינוקד היתיב על אות האחרונה של תיבה הקודמת אם אין בה נגון, כמו יִסַּ֫דְתָּ֥ עֹ֥ז (ח׳, ד׳), מֵרִ֫יבֵ֥י עָ֥ם (י"ח, מ"ד) מִמִּשְׁ֫פַּ֥חַת רָ֥ם (איוב ל"ב, ב׳), פֹּ֫עֲלֵ֥י אָ֥וֶן (תהלים י"ד, ד׳) סָ֫פַ֥רְתָּה אָ֥תָּה (נ"ו, ט׳). ואם המלה הקודמת נגונה בסופה מנקדים היתיב בין שתי התיבות באמצע, כמו לְמָחֽוֹל֫ לִ֥י (תהלים ל׳, י"ב), אלהִ֫ים לִ֥י (ע"ג, כ"ח), יִנּ֫וֹן שְׁמ֥וֹ (ע"ב, י"ז), שׁ֫וּב נָ֥א (פ׳ ט"ו), שִׂ֫נְאַת רָ֥ע (משלי ח׳, י"ג) ואשֵׁ֫ב רֹ֥אשׁ (איוב כ"ט, כ"ה) וחצ֫וֹת לַ֥יְלָה (שם ל"ד, כ׳).

וכן אם שתי התיבות ראויות להקיף והשניה נגונה בראשה, יבוטל המקף ויבא תמורתו היתיב באחרית תיבה הקודמה, כמו פַּ֫לְגֵ֥י מָ֥יִם (תהלים א׳, ג׳) אֶ֫ל חֵ֥ק (ב׳, ג׳), אֶ֫ל שָׁ֥חַת (ל׳, י׳) יחשָׁב֫ לִ֥י (מ׳, י"ח) בְּנֵ֫י אִ֥ישׁ (מ"ט, י׳) חוּשָׁה֫ לִ֥י (ע׳, ו׳), צַר֫ לִ֥י (ק"ב, ג׳) שֹׂנְאֵ֫י רָ֥ע (צ"ז, י׳) יעטָם֫ לָ֥נוּ (פ"א, כ׳) כֵּ֫ן ה֥וּא (משלי כ"ג, ז׳) יְהִ֫י חֹ֥שֶׁךְ (איוב ג׳, ד׳) אחשָׂ֫ךְ פִּ֥י (שם ז׳, י"א), רִגְבֵ֫י נָ֥חַל (שם כ"א, ל"ג) בְּלִ֫י פָ֥שַׁע (שם ל"ג, ט׳) בְּלִ֫י דָ֥עַת (שם מ"ב ג׳).

א. המשרת שיבא לעולה ויורד הוא הגלגל הנקרא גם ירח בן יומא, אך בתנאי שיקדם לו המפסיק צנור, יִרְאֶ֪נוּ ט֥וֹב (ד׳, ז׳) כִּ֪י אֻמְלַ֫ל אָ֥נִי (ו׳, ג׳) מֶ֤לֶךְ הַכָּ֫בֽוֹד (כ"ד, ח׳. י׳.) כְּמ֪וֹ נָחָ֥שׁ (ק"מ, ד׳) י֥וֹם יְרוּשָׁלָ֫ם (קל"ז, ז׳), תְּאֵ֪הֲב֫וּ פֶ֥תִי (משלי א׳, כ"ב), וְעֹ֪צֶר רָ֥חַם (שם ל׳, ט"ז) וְתָבֹ֪ז לִֽיקְּהַ֫ת אֵ֥ם (שם ל׳, י"ז).

אבל אם יעמד רביע בתיבה הקודמת למשרת אז הוא מרכא ולא גלגל, כמו יְ֭יָ מִ֣י כָמ֫וֹךָ (תהלים ל"ה, י׳) אֲדֹנָ֗ם עֹ֥רְבֵ֥ית אֱלֹהִ֫ים (מ"ב, ה׳) וְאָמַ֫רְתִּי מִ֥י יְיָ֫ (משלי ל׳, ט׳. והוא גם דעת ר"א בתלוצים, אבל לב"נ מי יי מוקף ובחלופי דפוס גבוה).

ב. יש פסק אחרי המשרת של עולה ויורד אז הוא מהפך, כמו האלהים (תהלים פ"ה, ט'), הב ׀ הב (משלי ל', ט"ו), כן שניהם במהפך ובפסק וכן במ"ג ופלנטין ומ"ז, וכן נמסרין בהדי פסקין דספרא, וזה גם במשפט הטור.

ג. לעולם אין לעולה ויורד יותר ממשרת אחד. והכלל שאין גלגל ישרת לעולה ויורד אלא בתנאי שילך המפסיק צנור לפניו וע"כ העולה ויורד שלישי הוא לצנור. וזהו שהמדקדקים יקראו לו בשם „מקל השלישי לורקא" וקראוהו מקל בעבור המרכא שהיא כעין מקל והיא הטעם המחלק והיתיב הקודם לו שלמעלה רק לסמן שזה המרכא מפסיק הוא, כאשר באמרתי בשער א' פרק ג'.

ד. יבא הגלגל לשרת את עולה ויורד עמו בתיבתו, אם תקדם למקום מצב היתיב של עולה ויורד עוד תנועה משוכה כשרה למתג, כמו יפלו ממעצותיהם (תהלים ה', י"א) פניך יבהלון (ק"ד, כ"ט).

פרק ו'. משפט רביע קטן.

כל רביע אשר מיד בתיבה שלאחריו יבא העולה ויורד הוא רביע קטן, ויש לתת לזה מגמת פנים בעבור כי זה הרביע דומה כולו לרביע גדול, אך יש הבדל גדול בין שניהם, כי הרביע גדול טעם גבוה עושה הפסק בנתחי ענין הפסוק, אבל הרביע הקטן טעם שפל ורהוט לעולה ויורד ויבא במקום הצנור בתיבות שלא יתכן הצנור לבוא עליהם כמבואר במשפטו.

א. יש לרביע קטן משרת הוא מרכא, כמו אני שכבתי (תהלים ג', ו') לשפוט יתום (י', י"ח) אל־תט באף (כ"ז, ט'. כן במקרא יש נוסח ונקראתו וקלודיוס והיטעררום ונעיאם ופרופס והאגט ואפיטיום ורייגעק ורוו"ה אל־תט מוקף וכן הנכון כחברו קמ"א, ד'). מבקשי נפשי (מ', ט"ו) נער הייתי (ל"ז, כ"ה) רהב ובבל (פ"ז, ד') הפר בקדשו (ס', ח'. ק"ח, ח'.) שיר מזמור (פ"ח, א') שיר המעלות (קכ"ג. קכ"ד. קכ"ו. קל"א. קל"ג.) דרך נחש (משלי ל', י"ט) מתקו לו (איוב כ"א, ל"ג. כן לבן אשר מתקו לעילא בטעם מפני התקרבות הנגון לנגון וכן הוא במקרא רפ"א, ולכן נפתלי מתקו לרע, אבל לשניהם איננו מוקף). וכן כל רביע קטן לעולם משרתו מרכא חוץ ממה שעומד בפסק מלאחריו, הוא במהפך, כמו יום ׀ יום (תהלים ס"ח, כ'. ככה ברוו"ה ע"פ כ"י וכל"ל), און ׀ יחשב (ל"ו, ה'). ואם תמצא בספרים מקומות משרת אחר לרביע תדע כי איננו אלא טעות.

ב. אם יש לו לרביע קטן שני משרתים ישאר המרכא ולפניו מהפך כמו כי אם־בתורת יי (תהלים א', ב'.*) כי הושיע יי (כ', ז'), אם־אלך בקרב צרה

---

*) כן לבן אשר בחלופים וכן במ"ג גם בכ"י כ"ד גם ברוו"ה ולכן נפתלי כי־אם מוקף, אבל בחלופי דפוס שנוא ויותר מבוררים הספרים שנקדו כי בלגרמה, והוא מתנגד למסורת שמסרה י"א בטעם לגרמה וזה לא מהם, אלא סוף אחד מן נ"ה בטעם מהפך מסרת בספרא, אמסרם בסוף משפט הלגרמה.

(קל״ח, ז׳) עַל כִּי נוֹרָאוֹת (קל״ט, י״ד) וּבָרוּךְ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ (ע״ב, י״ט. ונראה שיש לגורית בעלת וּבָרוּךְ׀ כדי להוציא את הקורא מספק שלא יחשב טעם זה כלגרמיה, אלא מרכא היא ואינו אלא פסק שלאחריו והעד הלגורית אשר לא תבין אלא על מרכא, ודע כי ברוב ספרים נשמטה זו הלגורית אבל בדפוסי קראתי ודוו״ה מוצגת כתקונה).

ויבאו שני המשרתים אלה יחד בתיבה אחת, אך בתנאי שיש קמץ או חי״ם לפני מצב המרכא, והתנועה משוכה, כמו יָבֹא אֱלֹהֵינוּ (נ׳, ג׳) וַיֵּשֶׁב קֶדֶם (נ״ה, כ׳) יָגֵל לִבִּי (י״ג, ו׳), הוֹרֵנִי יְיָ (כ״ז, י״א. פ״ו, י״א), נוֹרָא אֱלֹהִים (פ״ח, ל״ו) נוֹהָה לְךָ (ס״ט, י״ג) וְעֵדֹתַי זוֹ (קל״ב, י״ב) הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ (משלי ז׳, כ״ב. וכן בפלגנטין ורפ״א וברוב ספרים הוֹלֵךְ ובאבח המרכא ובא רייגעק ותקן הוֹלֵךְ וקלקל מה שהיה לתקן) טֹרֵף נַפְשׁוֹ (איוב י״ח, ד׳. וכן כן אשר באלופים), ולעולם המרכא טעם המהרך והמהפך משרת לו.

ויש במסורת לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד ב׳ מיחדין וסמן, בה׳ חסיתי איך תאמרו (תהלים י״א, א׳), אמר נבל בלבו אין אלקים (שם י״ד, א׳). בכה מסרת הנכונה ומה שנמסר במס״ק ג׳ מיחדין שבוש דפוס.

פרק ז׳. משפט הצנור ומשרתיו.

כבר בשער הראשון אמרנו אשר הצנור לעולם מקום מושבו בסוף התיבה בין שיהיה הנגון לרע או לעיל וזה להבדילה מהצנורית המשרתת הדומה לו בצורתה. והצנור אף הוא אחד מהטעמים השפלים כי אע״פ שהוא מפסיק לענין יהו״א ובגדכפ״ת, מ״מ רהוט הוא לעולה ויורד שלאחריו כולו כזרקא בא״ך ספרים שהיא רהוטה לסגולתא.

א. הצנור אם ישרתו משרת אחד והיא יפול בתיבה על אות הראשונה לעולם מרכא הוא, כמו מִי זֶה (תהלים כ״ד, ח׳) כִּי בָא (נ״ו, י״ג) אַף כְּלֵב (נ״ח, ג׳) מָלֵא מֶסֶךְ (ע״ה, ט׳) אִישׁ לָשׁוֹן (ק״מ, י״ב).

וגם אם המשרת באות שניה של התיבה והאות הראשונה בשוא, הוא כמו כן מרכא, כמו לְאֵל סלעי (מ״ב, י׳) יְפֵה נוֹף (מ״ח, ג׳) הֲלֹא יָדְעוּ (נ״ג, ה׳), בְּקֶרֶב ביתי (ק״א, ז׳), כְּגֶפֶן פריה (קכ״ח, ג׳) שְׁתֵּי בנות (משלי ל׳, ט׳).

וכן המשרת לעולם מרכא הוא אם האות אשר עומד עליה היא אות דגושה, בין שתהיה אות שניה או שלישית או יותר כמו רַבִּים אומרים (תהלים ד׳, ו׳) חָנֵּנִי יְיָ (ו׳, ג׳) מִי־יִתֵּן מציון (י״ד, ז׳.) כְּצִפּוֹר נמלטה (קכ״ד, ז׳), תסתיר פָּנֶיךָ (ק״ד, כ״ט), יִרְבּוּ עצבותם (ט״ז, ד׳), אַל־תֵּרֶא יַיִן (משלי כ״ג, ל״א), אִם־תִּטֶּה אשורי (איוב ל״א, ז׳), וכל דומיהם, חוץ משלשה פסוקים מדרך זו חלוקים שהבא אות דגושה ומונח עליה נטושה, והם למנצח אל־תשחת (תהלים נ״ט, א׳) אָנָּה יְיָ (קט״ז, ט״ז), לא־תִשָּׂא פשעי (איוב ז׳, כ״א). כן כתב בן אשר במסורותיו וז״ל:

,,אם ראש הפסוקים, בואתו הנסוק, כדגש שסיק כדגש נאמי, למטה טעמו, כלשון ינעימו, ולא למעלה ירימו, כגון רבים אומרים, הנני יי׳ משד עניים (תהלים י״ב, ו׳), הלילה ההוא (איוב ג׳, ו׳). וזהו ענינם ויופי שניהם, כאשר יהיה הטעם בין בראש התיבה ארוכה, או אם הטעם הנלב בראש התיבה במתלב, גם למטה נקלב, כמו מי זה, אתה סתר לי (תהלים ל״ב, ז׳) כי בך חסיה (נ״ז, ב׳); ואם באות השני מן התיבה, ויקדם לה שוא נכנה, כלשון דבוקה בשפה ערכה גם הוא למטה כלשון מבטה, כמו יפה נוף, הלא ידעו, פחדו פחד (נ״ג, ו׳), כנפי פריה, פצני והצילני (קמ״ד, י״א) וצאן מרעיתך (ע״ט, י״ג); חוץ מן ג׳ פסוקים, על אלו חולקים, כי הטעם באות דגושה, וטעמו למעלה, למנצח על תשחת, אנה יי׳, ומה לא תשא פשעי״. עכ״ל כמ״ג רע״ח. אמנם במסורת בן אשר אשר הדפיסה החכם דיקעס מתוך כ״י אחרת לא ימצאו אלא שנים פסוקים הראשונים, והשלישי ומה לא תשא פשעי לא נמצא שם; גם בספרו של בן בלעם כ״י אשר לי לא נשנו אלא שנים יוצאים מן הכלל וככה שם לשונו: ,,אם יהיה המשרת על אות ואותה אות דגושה לעולם מירכא, בין יהיה עם אות שניה או יותר וגו׳; מלבד שנים, למנצח אל תשחת, אנה ה׳ כי אני עבדך״. אכן בכל ספרינו גם לא תשא פשעי במונח כגרסת רע״ח, לכן שומעים לה.

ב. ואם לא נמצאו תנאים הנאמרים והיא שלא יבא המשרת אלא באות שלישית מן תיבתו ולמעלה והיא איננה דגושה, או שיבוא גם באות שניה של התיבה אבל ילך מלך לפניה ולא שוא, אזי יבוא המונח לשרת את הצנור ולא מרכא, כמו אהבת צדק (תהלים מ״ה, ח׳), ברוך אדני (ס״ח, כ׳) יבשו ויכלמו (ל״ה, ד׳) בשלום יחדו (ד׳, ט׳), אשיר עזך (נ״ט, י״ז) אמרות יי׳ (י״ב, ז׳) אל־תמשכני עם־רשעים (כ״ח, ג׳) בחסדך בטחתי (י״ג, ו׳) יקללו המה (ק״ט, כ״ח) תבחר ותקרב (ס״ה, ה׳) תמחץ רגלך (ס״ח, כ״ד) שמרה נפשי (פ״ו, ב׳) טמנו גאים (ק״מ, ו׳) אבחר דרכם (איוב כ״ט, כ״ה), חלילה לי (שם כ״ז, ה׳), וכן כולם חוץ משנים פסוקים שיוצאים מן הכלל ובאים במרכא, והם אשרי אדם (משלי ח׳, ל״ד. והוא בשני מאריכין, ראה בסוף משפטי רביע גדול), חלקם בחיים (תהלים י״ז, י״ד. וכן מסור עליו במקרא כ״י ,,לית בטעם״ וגם במסרת בן בלעם כ״י שלי ככה).

ואם יש פסק אחרי המשרת הוא מהפך, כמו דום ׀ ליי׳ (תהלים ל״ז, ז׳) האלו לנו (פ״ח, כ״א. ונסג לאחור מפני קריבת הטעמים, והעמידה נשארת כדי להמשיכו) עד־מתי ׀ פתים (משלי א׳, כ״ב) אלו ׀ יי׳ (תהלים קי״ח, כ״ז).

ג. יש לצנור ב׳ משרתים לעולם הראשון הוא מהפך, והשני שלפני הצנור הוא כמשפטו, כמו אשר לא הלך (תהלים א׳, א׳), מי הוא זה (כ״ד, י׳) תסתירם בסתר פניך (ל״א, כ״א) כצאן לשאול שתו (מ״ט, ט״ו) שם פחדו

פַּחַד (כ"ג, ו'. כצ"ל פַּחְדִּי מרכא ולא טיקף והוא נסג לאחור, וכן כתב בה"ית בן אשר בעסורות שלו) ודרור קֵן לָהּ (פ"ד, ד'. כצ"ל וכן בקרתתו וכו"ה והפסק מקומו אחרי קן, כמו שנמסר במסורת דפסקין), לֹא לָנוּ יְיָ (קט"ו, א') מָה אֶפְעַל לָךְ (איוב ז', כ'. כן בקלידיום ועקר, כי אינו אלא פסק אחרי אפעל בעבור ב' אותיות דומית בעבעה דוגמת באלו לך איוב מ', ט') אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי (איוב ל"ב, ב'). ויותר מן שנים לא יתכנו משרתים לצנור. ופסוק אחד יש קצת שנוי במשרתי הצנור והיא אֶת אֲרַם נהרים (תהלים ס', ב'. בעבור אֶת שנמלט מן המקף עפ"ה).

וכתב בן אשר במסורות שלו וז"ל: „כל תיבה ארוכה, ובמרפה עריכה (רלונו שאין העמדת יפול על אות דגושה אלא רפויה) ובגעית תמוכה, בפתחא תשובה (רלונו יבא פתח אבל הגות), כי האות הסמוך ולטעם תמיך בפתחא לא ישיך, כמו בלר לִי אֶקְרָא יְיָ (תהלים י"ח, ז') לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מות (מ"ט, ט"ו) אֲמָרוֹת יְיָ (י"ב, ז') תִּמְחַץ רגלך (ס"ח, כ"ד) אֶבְחַר דרכם (איוב כ"ט, כ"ה) שִׁן תְּלַעֲג לאב (משלי ל', י"ז); חוץ מן ד' פסוקים על אלו חולקים ומדרך זו נפסקים, שָׁמְרָה נפשי (תהלי' פ"ו, ב') שִׁבְרָה לבי (ס"ט, כ"א) טָמְנוּ גאים פח לי (ק"מ, ו') יִרְאַת יְיָ שנאת רע (משלי ח', י"ג) עכ"ל. ואף כי כלל זה נוגע לענין נקוד הנקודות מ"מ למדנו ממנו כי שנוי נפל בספרים שהטעימו שברה לִבִּי ברביע וצ"ל בצנור, גם מה שמוטעם בספרים טמנו־גאים ופח לי וחבלים אף כזה אינה כן דעת בן אשר אלא שטעמו כך הנגון טָמְנוּ גֵאִים פַּח לִי וַחֲבָלִים ונרור כי זה העקר.

ד. כלל כי לא יבא צנור לפני עולה ויורד אלא בתנאי שיש לעולה ויורד משרת, כמו רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי (תהלים ג', ג') תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב (ה', ז'), מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ (י"ח, נ"א). אבל אם העולה ויורד בלתי משרת לא יתכן הצנור לפניו, אלא הרביע הקטן ממלא מקומו, כמו שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה (ג', ו') וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר (כ"ה, ז') מִזְמוֹר לְדָוִד (ע"ו, א'), מלבד פסוקים שלשה שיבא הצנור לעולה ויורד אף ע"פ שאין גלגל לפניו והם פִּיו וְקֶרֶב־לִבּוֹ (תהלים נ"ה, כ"ב), לִבִּי וְאָנוּשָׁה (ס"ט, כ"א) וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם (ק"ו, מ"ז).

פרק ח'. משפט משרתי רביע הגדול.

א. רביע הגדול, הוא הרביע אשר יבא במחצית הראשונה של פסוק ואין אחריו עולה ויורד, אם יש לו משרת אחר והוא באות ראשונה של תיבתו הוא מהפך, וכן בא מהפך במלה זעירה, כמו שְׁאַל מִמֶּנִּי (תהלים ב', ח'), עוּרָה כְבוֹדִי (נ"ז, ט') רֶכֶב אֱלֹהִים (ס"ח, י"ח), אֵל ישראל (ס"ח, ל"ו) הַט אָזְנְךָ (משלי כ"ב, י"ז. וכן כתפיטיום ווייגעק), כִּי נְחָלִים (שם כ"ה, כ"ב) יֹסֵר לֵץ (שם ט', ז').

ב. ואם המשרת באמצע התיבה, והברתו אין לה שוא מניע, המשרת כמו כן מהפך הוא, אך בתנאי שאין לפניו יותר ממלך אחד, וגם שלא ילך רביע אחר לפניו, כמו יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי (תהלים ו׳, ג׳), הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ (כ״ח, ט׳) קוּמָה יְיָ (י׳, י״ב. י״ז, י״ג), נִבְזֶה בְּעֵינָיו (ט״ו, ד׳) אַתָּה יְיָ (מ׳, י״ב. מ״א, י״א) כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים (מ״ח, י״א), וַיָּשָׁב יוֹאָב (ס׳, ב׳) אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר (קכ״ז, ו׳).

ג. אם אין תנאים הנאמרים, והיא שהברת המשרת שוא מניע לפניה, או לפניה יותר ממלך אחד, או רביע אחר לפניה, אז המשרת הוא מרכא כמו אַשְׁרֵי הָאִישׁ (תהלים א׳, א׳. כי שוא השי״ן מניע ע״פ המסורה), יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת (ס״ד, ז׳), וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר (פ״ז, ה׳) כִּי־יְדַבֵּר שָׁלוֹם (פ״ה, ט׳. *) צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי (י״ז, א׳) וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי (משלי ד׳, ד׳).

ד. משרת של רביע הגדול אם ילך לפניו אחד משני המפסיקים או לגרמה או פזר, אז המשרת שופר עלוי הוא אך בתנאי שלא תהיה בתיבתו תנועה משוכה קודם לנגון, גם שלא תהיה התיבה ארוכה והנגון בראשה, כמו פִּרְיוֹ ׀ יִתֵּן בְּעִתּוֹ (תהלים א׳, ג׳) יֶאֱנַף ׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ (ב׳, י״ב) בַּמִּסְתָּר ׀ כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה (י׳, ט׳) הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת (י״א, ב׳), רֹאשִׁי עַל־אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי (כ״ז ו׳), יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת יְיָ (כ״ח, ה׳) אֵין ׀ עֲרֹךְ אֵלֶיךָ (מ׳, ו׳) כִּסִּיתִי ׀ בְּתוֹךְ לִבִּי (מ׳, י״א) לְדָוִד ׀ שָׁפְטֵנִי יְיָ (כ״ו, א׳) יְיָ עֵת רָצוֹן (ס״ט, י״ד. כנ״ל), שָׁמַעְנוּ ׀ כֵּן רָאִינוּ (מ״ח, ט׳) גּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ (פ״ו, ט׳) יְיָ ׀ כִּי בָא (צ״ו, י״ג) גִּלְעָד ׀ לִי מְנַשֶּׁה (ק״ח, ט׳. ס׳, ט׳) מוֹאָב ׀ סִיר רַחְצִי (ק״ח, י׳. ס׳, י׳) לִרְאוֹת ׀ שָׁוְא יְדַבֵּר (מ״א, ז׳) וּרְשָׁעִים ׀ עוֹד אֵינָם (ק״ד, ל״ה) עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם (קכ״ג, ב׳) לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו (קמ״ח, י״ד) בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְיָ (קט״ז, י״ט. וכן בריינעק ואפיטיוס ורוו״ה), אַף ׀ שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר (איוב ד׳, י״ט. ומלת אַף ׀ בלגרמה, רפ״א ומ״ג ואפיטיוס וריינעק), עֵיפָתָה ׀ כְּמוֹ אֹפֶל (איוב י׳, כ״ב) רָשַׁעְתִּי אַלְלַי לִי (שם י׳, ט״ו), קֵץ ׀ שָׂם לַחֹשֶׁךְ (שם כ״ח, ג׳) יַשְׁקִט ׀ וּמִי יַרְשִׁעַ (שם ל״ד, כ״ח), מִדְיָנִים ׀ לְמִי שִׂיחַ (משלי כ״ג, כ״ט), כֵּן ׀ דְּעֶה חָכְמָה (שם כ״ה, י״ד).

ואם התיבה ארוכה והנגון באות הראשונה יבא מהפך המשרת כמו, זָרִים ׀ קָמוּ עָלַי (תהלים נ״ד, ה׳. כן נקראתו ורוו״ה ונכון וכס״א קטר־מוקף וטעות, כי כן גם חברו פ״ו, י״ד נטעם ולא נמקף), מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים (צ״ג, ד׳) יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע (קכ״ה, ג׳), נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי (איוב ט״ז, ד׳). אכן אם הנגון בראש תיבה

---

*) כִּי־יְדַבֵּר כנ״ל, ובספרים כִּי יְדַבֵּר והוא שגוי כי כִּי זה אינני מן י״א נטעם לגרמה תדיר, כי דינו להיות מוקף וכן בא נמקף בדפוס רוו״ה, שוב מצאתי בדפוס קראתו כִּי יְדַבֵּר וחוק זהו טעות, ונסוף מכפים הלגרמה שמסר כל כִּי׳ בלגרמה בספרי אמ״ת.

מפאת נסיגתו לאחור יבא מרכא ולא מהפך, כמו הללים׀ שֹׁבְבֵי קָבֶר (תהלי פ״ח, ו׳) אַתָּה נוֹרָא אַתָּה (ע״ו, ח׳) וַיֵּרָאוּ׀ אֲפִיקֵי מַיִם (י״ח, ט״ז) באבריתו׀ יָסֶךְ לָךְ (נ״א, ד׳), אבניכ׀ שָׁחֲקוּ מַיִם (איוב י״ד, י״ט) חטהו׀ יֵצֵא חוֹחַ (גם ל״א, מ׳).

ובתיבות שהקדם הגיעה משיכה לנגון מטעימים מהפך וצנורית כמו בַעֲנֵנִי׀ אֱלֹהֵי צדקי (תהלים ד׳, ב׳) יְיָ׀ בְּהֵיכַל קדשו (י״א, ד׳), אודיעך׀ וַעֲוֹנִי לארכסיתי (ל״ב, ה׳) לבי׀ דָּבָר טוֹב (מ״ה, ב׳) רוממו׀ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (צ״ט, ה׳. ט׳.), לולי מֹשֶׁה בחירו (ק״ו, כ״ג) פדות׀ שָׁלַח לעמו (קי״א, ט׳) כמהו׀ גֶר־רְשָׁעִים יָדְעָךְ (איוב כ״א, י״ז. וזה גם דעת בן אשר בתוספים), ועתה׀ לֹא רָאוּ אוֹר (גם ל״ז, כ״א). ויש שני מקומות אשר ישרתו מהפך וצנוריה לרביע בתיבתו עמו. נְרַנְּנָה׀ בִּישׁוּעָתֶךָ תהלים כ׳, ו׳), וּתְהִי עוֹד׀ נֶחָמָתִי (איוב ו׳, י׳).

ה. אין לרביע גדול יותר ממשרת אחד, מלבד פסוקים שנים שיבואו לו שני משרתים, ואלה הם תוֹרְדֵם לִבְאֵר שַׁחַת (תהלים נ״ה, כ״ד), זֵדִים קָמוּ עָלַי (פ״ו, י״ד).

ויש במסורת: אַשְׁרֵי ד׳ ראשי פסוקין בטעם שני מאריכין (פירש, שינא מרכא יעמד גע״א במלך הראשון המארכת אותו ומפרדתו מאות שלאחריו), וסימן אַשְׁרֵי הָאִישׁ אשר לא הלך (תהלים א׳, א׳) אַשְׁרֵי אדם לא יחשב ה׳ לו עון (ל״ב, ב׳), אַשְׁרֵי אדם שמע לי (משלי ח׳, ל״ד), אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אשר שם ה׳ מבטחו (תלים מ׳, ה׳), וסמן בלשן ארמי: גברא חשיב שמיע ה׳.

עוד במסורת: וַאֲנִי ד׳ בטעם, וסמן, ואני ברב חסדך אבוא ביתך (תהלים ה׳, ח׳) ואני בתמי תמכת בי (מ״א, י״ג), ואני כמעט נטיו רגלי (ע״ג, ב׳) ואני כזית רענן (נ״ב, י׳). והנה כי בכל הספרים שראיתי זה האחרון בגעיה ונמצאו רק ג׳ שבאו ברביע והמסורת מוסרת בשני ניקודות ד׳ בטעם, אבל אחרי קריאה נתברר לי כי גם ואני כזית רענן דינו ברביע וזו הם ד׳ כפי המסורת כי כל וְאֲנִי המוקדם לדבר וגם מתחבר הוא ברביע, וכל וַאֲנִי הבא בגעיה הוא הקודם למאמר ונרביע, וכן וַאֲנִי אשר לפני האתנח וגם במפסיק הוא בדבר גם בגעיה, דרוש ותמצא.

פרק ט׳. משפט משרתי הפזר.

א. יש לפזר משרת היא לעולם גלגל, חוץ ממה שבא פסק לאחריו הוא מהפך, כמו אֱלֹהֵי ישראל (תהלים ק״ו, מ״ח), מַשְׁבִּיתִי קָם (קכ״ז, ג׳) מָצְאָה בַּיִת (פ״ד, ד׳. *), לְמַי אֲבוֹי (משלי כ״ג, כ״ט), אֵל׀ אלהים (נ׳, א׳. והוא פסק נעדות

---

*) כבה הנגון מָצְאָה לעיל מפני קריב הטעמים, ונגלגל וכן במקרא רפ״א דפים ויניציא וכן בקראתו וה״ישעלרום גם ברוו״ה, וני״ת בי״ת דגושה בפלכטין והפים, ויניציא גנת שע״א גם ברייכעק וכן עקר דוגמת יָרְדָה בּוֹ (ברא״שית י״ט, ל״ח), וַיָּבֹא בִּי (דברים כ״ט, י״ט) נָשְׁבָה בּוֹ (ישעיה מ׳, ז׳) ודומיהן אשר בכולן אות בגדכפ״ת דגושה, אף שהנגינה הקודמת נסוגה לאחור, וכן כתב יהב״י הנקדן בשין הקורא ז״ל, יָרְדָה בּוֹ כל ירדה דסמיך לו בּוֹ בִּי לִי לוֹ ילדה מלעיל והם אחריו דגישין. והרד״ק במכלול שער אותיות פו״י (דף פ״א) מביא אלה ודומיהן בכלל הרפויין אחר אהו״י ותלה הטעם בתיבה הקודמת אשר הנח שלאחר הקמץ נכתב, והמדקדקים הבאים ענו אחריו אמן. אכן דברי הרד״ק גם מבולבלים יבוכל הוא על שתי כתפות כי אחר שהביא קָרְאָה גַּת (יואל ד׳,

מ"ג ובמערכת רפסקין (נכנס), לְדָבָ֣ר רָ֑ע (קמ"א, ד'. וזו היא דעת בן אשר בחלופים וכן בש"ג ושעיאם ובדפוס, ולבן נפתלי בלא פסק), אֶפְאֵ֣י׀ בְּנָ֑י (משלי ו', ג').

ויבא המשרת בתיבת הפזר אם היא ארוכה בת מתג לפני הנגון ויתהפך המתג למשרת, אך בתנאי שלא יהיה מקום המתג ראש תיבה, כמו אוֹדִ֥יעֲךָ֮ (תהלים ל"ב, ח'), וַתְּשֹׁ֥קְקֶ֗הָ (ס"ה, י'), אבל אם יפול המתג בראש תיבה לא יתהפך לגלגל נָ֥תְנוּ (ע"ט, ב'), רוֹ֥מְמוּ (צ"ט, ה'. ט').

ב. יש שני משרתים לפזר, ישאר גלגל הקרוב לו, והבא לפני גלגל אם יפול על אות ראשונה של תיבה הוא מהפך, כמו כִּ֤י אֵ֥ין בְּפִ֗יהוּ (ה', י') כִּ֤י הִצַּ֥לְתָּ נַפְשִׁ֗י (נ"ו, י"ד) כִּ֤י הִנֵּ֥ה אָרְבוּ֮ (נ"ט, ד') אָ֤ז דִּבַּ֥רְתָּ בְחָז֗וֹן (פ"ט, כ') כִּ֤י אֶ֥לֶף שָׁנִ֗ים (צ', ד'), עַ֤ד יְפַלַּ֥ח חֵ֗ץ (משלי ז', כ"ג) כִּ֤י מִ֥יץ חָלָ֗ב (שם ל', ל"ג).

ואם אין הנגון בראש מלה, יבא אזלא המשרה ולא מהפך, כמו וְ֝יִשְׂמְח֗וּ כָּל־חוֹסֵי בָ֗ךְ (תהלים ה', י"ב), עַד־אָ֫נָה אָשִׁ֥ית עֵצ֗וֹת (י"ג, ג'. כן לב"א, אבל ב"נ עד־אנה מרכא, וכן לב"נ וישמחו במרכא, וכן למטה ל"ז, י' לבן אשר וְ֝עַתָּ֗ה יָרִיב, ולבן נפתלי ועתה מרכא, וכן ל"א, י"ב לבן אשר צֹ֝רְרַ֗י הָיִ֥יתִי, ולבן נפתלי צוררי וכן ס"ח, ל"א לבן אשר גְּ֝עַ֗ר חַיַּ֥ת ולבן נפתלי גְּעַר וכן כולם*), וַ֝יִּשְׁפְּכ֤וּ דָ֬ם נָקִ֗י (ק"ו, ל"ח), הִנֵּ֨ה כְעֵינֵ֥י עֲבָדִ֗ים (קכ"ג, ב'), אֶשְׁתַּחֲוֶ֨ה אֶל־הֵיכַ֥ל קדשך (קל"ח, ב').

י"ג) רפי, חזר ואמר בפ"א מלאה גת בדגש אבל בן נפתלי כתב באות רפה. ולמדני מדבריו כי זה הדגש והרפיון של הגימ"ל בכללו תלוי במחלוקת אשר ונפתלי, ולבן אשר הן כדגשין, והתימה על רד"ק איך אחז בשיטת בן נפתלי אשר אין הלכה כמותו? אבל תדע כי כל המדקדקים עד הנה לא עלתה כלל האמת של דגש ורפי בגדכפ"ת אחר מלות כאלה ותבנו עליהם טעמים לא נכונים ובאמת שמה העיון עליהם הם נעמים. והכלל הבהיר ואמת הוא זה: „תיבה בנגון משרת כי תלא על הכרת א' ותבוא אחריה תיבה מתחלת באחת מאותיות בגדכפ"ת ובה הנגון, המתבל בתיבה ראשונה, אם היא בטעם לשילא בעצמה ועיקרה מבלי סבת מה, או בהמקום אשר עתה בכל המטעם עליו לשינה, היה בטעם גם קודם לכן בטעם או בתוי טעם היא געיא קודם בהיותם המלה נערכת בחברות, בתנאים הללו נדגש בגדכפ"ת של תיבה הסמוכה, כגון הִתַּ֣לְתָּ בִּי (שופטים ט"ז, י') הנה מלת התלת נגינה כשיל בעצמה, אַ֣רְצָה כְּנַ֔עַן (בראשית י"ב, ה') כי מתחלתה היתה ארץ והאל"ף נטעמת אף בלי הוספת ה"א, יֹאמְר֣וּ בָ֗ם (דברים ל"ח, כ"ח) והטעם כבר נטעמה מעיקרה במלת אִ֣יד יָרְדָ֣ה בּ֔וֹ והיה געיא תלי הטעם בם גם בלי נסיגת אחור במלת ירדה ועתה הגדילה בערכה לטעם של"ם, וכן יִשְׁבְּרֶ֣ךָ בָּ֗אי (בראשית י', מ"ג) וְיִבְצָ֣ה בִּי מְרֹ֣אד דָּם (ישעיה ל"ד, ו'), נִשְׁבְּר֣וּ בִּי דְּמֹ֣ות בָּהּ (יחזקאל ל"ח, י"ח), מְלֵאָ֥ה גַת. והתרפקה בִּי (משלי ז', י"ג) וכן מָצְאָ֥ה בַיִת. ולא בכלל אם בגדכפ"ת אחריה אלא אף באותיות אחרית נוהג דין זה כמו הָיְתָה זֹּ֣את (תהלים קי"ח, כ"ג), וְנִשְׁקָה בּוֹ (משלי ז', י"ג) ודומיהם. ואם אין תנאים הנאמרים אלא בהמשרת נסג לאחור למקום אשר מתחלה לא היה שם טעם ולא געיא או מרפין התיבה שלאחריו כמו יִקְרָ֥א בִי (דברי' י"ג, י"ג) מָצָ֥א כַסְפִּי (שם כ"ג, י"ג) מָ֣צָא בָ֔הּ (שם כ"ד, א') עָ֥שָׂה פֶּ֗לֶא (תהלי' ע"ח, י"ב) עֹ֣בֶר בִּי (רות א', כ"א) קָ֥רָא לָ֣יְלָה (בראשית א', ה') לִנְסָ֣כָה לֵ֔הּ (דניאל ב', מ"ו)".

*) וראיתי לבן בלעם שאמר בספרו ז"ל: מחליפים הסופרים, יש כותבין וישמחו (ה', י"ב) במקף, ויש כותבין אותו במרכא, עכ"ל. ומהחלופים למדנו שהסופרים הם הן אשר ישנו נפתלי, והשכבה כבן אשר ואף כל ספרינו מיניעים לו.

ג. יש לפזר שלשה משרתים או לעולם אותם שלפני הגלגל מהפך ואולא, כמו כִּי לֹא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ (תהלים כ"ב, כ"ה), גַּם כִּי־אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת (כ"ג, ד'), כִּי אֲפָפוּ עָלַי רָעוֹת (מ', י"ג) עָשָׂה זֹאת אֵפוֹא | בְּנִי (משלי ו', ג').

יש במסורת: לְדָוִד ג' בטעם בספרא, וסמן, לדוד אליך ה' נפשי אשא (תהלים כ"ה, א'), לדוד אליך ה' אקרא (כ"ח, א').

עוד במסורת: מִזְמוֹר ג' בטעם בספרא, וסמן, מזמור שיר חנכת הבית (תהלים ל', א'), שירו לה' שיר חדש (צ"ח, א').

פרק י'. משפט הלגרמה ומשרתיו.

הלגרמה ימצא בשתי דמיונות או כזה אָ| והוא מהפך לגרמה או כזה אָ| והוא אזלא לגרמה ושתיהם במשמרתם אחת הם (כמשמרת היתיב והפשטא כאו"ך ספרים שאף הם טעם אחד) ולא מפסיקים שונים, ורק בנין התיבה הוא אשר מביא ידי אלה השנויים בצורה, כי דע ותבין:

א. כל שיבא הלגרמה בראש מלה לעולם היא מהפך לגרמה, כמו כִּי | (תהלים ה', ה') שָׁוְא | (י"ב, ג') אַיִן | (מ', ו') עוּרָה | (מ"ד, כ"ד) אָז | (נ"ו, י') לָמָּה | (ס"ח, י"ז) פִּי | (ע"א, ט"ו) תֶּרֶב | (ע"ח, כ"א) קָמוּ | (ק"ט, כ"ח) שָׁם | (קל"ב, י"ז) פַּעַם | (משלי ז', י"ב) עַיִן | (שם ל', י"ז.) אִישׁ | (שם כ"ג, כ"ט) דּוֹר | (שם ל', י"ד) אַף | (איוב ד', י"ט) יַחַד | (איוב י"ט, י"א) קֵץ | (שם כ"א, ג').

ואף אם אינו בראש תיבה ממש אלא שמקדים שוא לפניו כמו כן מהפך לגרמה בא, כמו כְּיוֹב | (תהלים י"ח, א'. וכל"ל כמו נרווה), בְּרֶצַח | (מ"ב, י"א) בְּבוֹא | (נ"ב, ב') עֲנָנָיו | (ד', ב') בְּטֶרֶם | (ל', ב') אֲשֶׁר | (ק"ט, ט"ז), פְּרוּת | (ק"א, ט') עָלַי | (איוב ל"ו, ב"א).

ואם הנגון במלך השני של תיבה ולפניו דגש או שוא נח כמו כן מהפך לגרמה יוטעם, כמו הִנֵּה | (תהלים נ"ט, ח') שִׁתִּי | (ע"ג, כ"ח) וְאַתָּה | (ק"ט, כ"א.) בַּיָּם | (ע"ז, כ'. כן הנגון בלגרמה כמו בטעמים ופרופס ורוו"ה), פִּזַּר | (קי"ב, ט'), וְעַתָּה | (איוב ל', א'. כ"ז, כ"א), עַל־מָה | (שם י"ג, י"ד.) הֲן־אֵלֶּה | (שם כ"ו, י"ד) בְּסִפּוֹ | (תהלים ע"ו, ה') אַךְ־בְּצֶלֶם | (תהלים ל"ט, ז') יִשְׂמַח | (מ"ח, י"ב) עַד־אָנָה | (ס"ב, ד') יִזְכְּרוּ | (כ"ב, כ"ח) חֶלְקוֹ | (נ"ה, כ"ב) עִבְרִי | (פ"ד, ז') לִרְאוֹת | (ק"ג, ה'), בְּהַצְרוֹת | (קט"ז, י"ט) אִשְׁתְּךָ | (קכ"ח, ג'. כל"ל כמו בקראתו ובדפוס רוו"ה) הַקְשִׁיבָה (קמ"ב, ז').

וכן יבא מהפך לגרמה בתיבה אשר נגונה בהברה השנית ולפניה תנועה משיכה היא מבלי שוא בראשה, כמו אֱלֹהַּ | (תהלים י', ז') יֵשֵׁב | (י', ח')

וַאֲנִי, (י״ג, ו׳. ל״א, ט״ו) אַחַת, (כ״ז, ד׳. כ״ג, י״ג) נוֹרָא, (ע׳, י״ז) בְּרִיךְ, (מ״ג, י״ח) מוֹאָב, (ס׳, י׳. ק״ח, י׳) בַּעֲבוּר, (ק״ה, מ״ה) וַאֲנַחְנוּ, (קט״ו, י״ח) אֹהֲבַי, (ל״ח, י״ב) בַּחֲמֵין, (משלי י׳, כ״ו) אֹמֶר, (שם כ״ד, כ״ה. ככה בעמודים וכל״ל) גּוֹזֵל (שם כ״ח, כ״ד) יַעֲמֹד, (איוב ד׳, ט״ז) בַּחֲלוֹם, (ל״ג, ט״ו).

ב. אך אם תנועה המשיכה הקודמת לנגין יש שוא בראשה אזי יבא אולא לגרמה בתיבה, כמו תְּשִׁיתֵמוֹ, (תהלים כ״א, י׳) לְדָוִד, (כ״ו, א׳) יְיָ, (ה׳, ט׳) וְאָבוֹאָה, (מ״ג, ג׳) אֱלֹהִים, (ע״ד, כ׳) אֲפָפוּנִי, (קט״ז, ג׳) אֲבָנִים, (איוב י״ד, י״ט).

וגם אם יותר ממלך אחד לפני מצב הנגין, בין שתהיה התנועה הקודמת לנגון משיכה בין פתוחה בנח או דגש, אף על פי כן אולא לגרמה יבא ולא מהפך, כמו הָאַשִׁימֵם, (תהלים ה׳, י״א) הָאוֹיֵב, (ט׳, ז׳) כָּל־הָאָרֶץ, (ס״ו, ד׳) וּבַת־צֹר, (מ״ה, י״ג) כְּבַר־לִי, (י״ח, ז׳) כָּל עַצְמוֹתַי, (ל״ה, י׳. ותיבה כָּל נמלא ממקף ע״פ המסרה) כִּי־אַתָּה, (י׳, י״ד. מ״ג, ב׳) נוֹרָאוֹת, (ס״ה, ו׳) לִשְׁלֹמֹה, (ע״ב, א׳) אָנֹכִי, (פ״א, י״א) יִזָּכֵר, (ק״ט, י״ד) גַּם־צִפּוֹר, (פ״ד, ד׳) הַלְלוּיָהּ, (ק״ו, א׳) הוֹשִׁיעֵנוּ, (ק״ו, מ״ז) רְשָׁעִים, (ק״ה, ל״ה) אִם־אֲדֹנָי, (ק״ל, א׳) וַיְבַקְשׁוּ, (ל״ח, י״ג) חֲם־לִבִּי, (ל״ט, ד׳) כָּל־גּוֹיִם, (פ״ו, ט׳) וְלִשְׁכֵנַי, (ל״א, י״ב) בְּהִתְהַלֶּכְךָ, (משלי ו׳, כ״ב) פֶּן־אֶשְׂבַּע, (שם ל׳, ט׳. כן בספרים ודייקנו מיקן וכן דוגמת פֶּן־יֶאֱנַף, וכן לב׳א) וַיִּגְדַּל, (איוב י״א, ו׳) אִם־חָרוּצִים, (שם י״ד, ה׳) וַיִּשְׁכֹּן, (שם ט״ו, כ״ח), וכן כולם על אלה הכללים. חוץ מן הגרמה הבא לפני מונח עלוי משרת של סלוק הוא לעולם מהפך לגרמה, כמו לְפָנָיו, תָּבוֹא באזניו (תהלים י״ח, ז׳) בְּיַעֲקֹב, אַתָּה עָשִׂיתָ (נ״ט, ד׳) מִשָּׁמַיִם, אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט (ק״ב, כ׳) וְהִתְבּוֹנֵן, נִפְלְאוֹת אֵל (איוב ל״ז, י״ד); אך יש פסוק אחד במקרא מיוחד ובו אולא לגרמה קודם לעלוי וע״י טרחא משורת והוא לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים, בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם (תהלים קכ״ה, ג׳).

ג. כל תנאים הנאמרים הם לא נאמרים אלא בלגרמה העומד יחידי ולא ישירת, אבל אם ילך לפניו משרת אז לעולם הוא אולא לגרמה הק ולא יעביר.

ד. אם יבא משרת על אולא לגרמה ויפול בתיבה אשר נגינה בראשה אז המשרת מהפך הוא, כמו זֶבַח וּמִנְחָה, (מ׳, ז׳) גַּם אִישׁ־שְׁלוֹמִי, (מ״א, י׳) אֵלֶּה עָשִׂיתָ, (נ׳, כ״א) לִי גִלְעָד, (ס׳, ט׳. ק״ח, ט׳) הָפַךְ יָם, (ס״ו, ו׳) כֵּן נַפְשִׁי, (מ״ב, ב׳ *) זֹרְמוּ מַיִם, קוֹל רַעַמְךָ, (ע״ז, י״ח. י״ט) שָׁוְא לָכֶם, (קכ״ז, ג׳. וכן

---

*) ככה נדפס קראתו והוטעוס, גם במקראת רפ״א, ומלת תערג שלאחריו התי״ו דגושה וכן הטעם, וברוב ספרים נפשי תערג באולא משרת ותי״ו תערג רפה וטעות, כי לעולם אין לפסוק יותר מג׳ משרתים, כמבואר במקומו.

דעת בן אשר) כִּֽי שָׁ֑ם׀ (קל״ג, ג׳) הֶ֣רֶךְ הַגְּשׁ֑וּר׀ (משלי ל׳, י״ט) כִּֽי נִכְ֑חוּ׀ (שם ה׳, כ״א) אֶֽרֶץ עֵ֫יפָ֑תָה׀ (איוב י׳, כ״ב).

ואף אם ילך שוא לפני הנגון שבראש תיבה כמי כן המשרת מהפך הוא, כמו אֲשֶׁ֣ר פִּרְי֑וֹ׀ (תהלים א׳, ג׳) וְעֹֽשֶׂה חֶ֑סֶד׀ (י״ח, כ״א) שְׂא֣וּ שְׁעָרִ֑ים׀ (כ״ד, ז׳ ט׳.) הָ֣יְתָה לִּ֑י׀ (ל״א, ג׳) וְגַ֣ם עַד־זִקְנָ֑ה׀ (ע״א, י״ח) לְטַ֣יְ אוֹ֑י׀ (משלי כ״ג, כ״ט.*) וְה֣וּא יַשְׁקִ֑ט׀ (איוב ל״ד, כ״ט).

וכן המשרת הוא מהפך בתנועה השנית של תיבה, אך בתנאי שהיא בלי שוא מניע ושתהיה התנועה שלפניה שוא נח או דגש בסופה ואין שוא בראשה וגם בלא געיא כלל, כמו מִפִּ֣י עוֹלְלִ֑ים׀ (תהלים ח׳, ד׳) מִקְצֵ֣ה הַשָּׁמַ֑יִם׀ (י״ט, ז׳) כְּיִשְׂרָ֣תִי צִדְקִ֑י׀ (ט׳, י׳) שִׁמְעָ֣ה עַמִּ֑י׀ (נ׳, ז׳) יִשְׁמַ֣ע אֵ֑ל׀ (נ״ה, כ׳) חָנֵּ֣נִי אֱלֹהִ֑ים׀ (נ״ז, ב׳) וַיָּ֣קֶם עֵד֑וּת׀ (ע״ח, ה׳) וַיְגָ֣רֶשׁ מִפְּנֵיהֶ֑ם׀ (ע״ח, נ״ה) מַצְמִ֣יחַ חָצִ֑יר׀ (ק״ד, י״ד. כן ברייצק ורוו״ה וכל״ל, וכס״א מצמיח׀ וטעות) יִתַּ֣מּוּ חַטָּאִ֑ים׀ (ק״ד, ל״ה) אִם־לֹ֣א שִׁוִּ֑יתִי׀ (קל״א, ב׳) אַל־תַּ֣ט לִבִּ֑י׀ (קמ״א, ד׳).

ה. ויבא שופר עלוי בתיבה אם אין בה התנאים הנאמרים, והוא שהמשרת יפול על תנועה שלישית של תיבה ואילך, או גם בתנועה השנית אם היא מהלת בשוא מניע או שהתנועה הקדומה יש שוא בראשה או געיא בה, כמו יִגְמָר־נָ֣א רַ֑ע׀ (ז׳, י׳) וַתִּגְעַ֣שׁ וַתִּרְעַ֑שׁ׀ (י״ח, ח׳) וַיַּרְעֵ֣ם בַּשָּׁמַ֑יִם׀ (י״ח, י״ד) חָנֵּ֣נִי יְיָ֑׀ (ט׳, י״ד) וַאֲנִ֣י תְפִלָּתִי־לְךָ֑׀ (ס״ט, י״ג) לַעֲשׂ֣וֹת בָּהֶ֑ם׀ (קמ״ט, ט׳) יְצַוֶּ֣ה יְיָ֑׀ (מ״ב, ט׳) וְאַתָּ֣ה יְיָ֑׀ (כ״ט, ו׳) אַל־תַּסְתֵּ֣ר פָּנֶ֑יךָ׀ (כ״ז, ט׳. ק״ב, ג׳) וְאִם־בָּ֣א לִרְא֑וֹת׀ (מ״א ז׳) מְלָשְׁנִ֣י בַסֵּ֑תֶר׀ (ק״א, ה׳) יֹאכְל֣וּ עֲנָוִ֑ים׀ (כ״ב, כ״ז) צָמְאָ֣ה נַפְשִׁ֑י׀ (מ״ב, ג׳) שָׁמְעָ֣ה וַתִּשְׂמַ֑ח׀ (צ״ז, ח׳) נָשְׂא֣וּ נְהָרוֹ֑ת׀ (צ״ג, ג׳) שָׁפְכ֣וּ דָמָ֑ם׀ (ע״ט, ג׳) נִכְסְפָ֣ה וְגַם־כָּלְתָ֑ה׀ (פ״ד, ג׳) בְּהִתְעַטֵּ֣ף עָלַ֑י׀ (קמ״ב, ד׳) הַמְכַסֶּ֣ה שָׁמַ֑יִם׀ (קמ״ז, ח׳) תְּחַדֵּ֣שׁ עֵדֶ֑יךָ׀ (איוב י׳, י״ז) הַמְעַמֵּ֣ד יְשַׁלְמֶ֑נָּה׀ (שם ל״ד, ל״ג) וכן כולם, חוץ ממעטים הבאים בשוא חטוף על דרך זר הם במשרת מרכא כמו יָרְדָ֣ה אוֹיְב֑י׀ (תהלים ז׳, ו׳. כי פתח הרי״ש אין בזו אלא כחטף והוא כמו יָרְדָה כאשר נמצא באמת במקצת ספרים עתיקים ובא הפתח תחת גוא יִרְדֹּף מבנין הקל**) מְמַתִ֣ים יָדְךָ֑׀ (י״ז, י״ד) בְּקָרְב֣וּ עָלַ֑י׀ (כ״ז, ב׳) שִׁמְעָ֣ה תְפִלָּתִ֑י׀ (ל״ט, י״ג. כי כל שִׁמְעָה בגוא נח, וזה בגוא מניע וכן נמסר עליו „לית קמץ חטוף,״ וכן מביא הר״מ הנקדן).

---

*) ככה לבן אשר, ולבן נפתלי לְמִי־אוֹי וכן נחולקים בתהלים קכ״ז, ג׳: ב״א שָׁוְא לָכֶם׀ ב״נ שָׁוְא־לָכֶם מוקף.

**) ונשאר הדגש בדל״ת אחרי השתנות גוא לפתח, והוא נתן מקום למדקדקים לגאת ולתת במלה ואמר ר״י חיוג שהוא כמו יִתְרַדָּה ורד״ק (מכלול ע״ו) אמר שהיא מורכבת, ובאמת אין נצרכים לכל זאת, והמלה בבנין הקל.

ו. יש תנועה משוכה לפני הנגון מעמידים מהפך וצנורית, כמו שִׁיתָה יְיָ׀ (תהלים ט׳, כ״א) כְּתֹנֶת לִבִּי׀ (י״ז, ג׳), יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ׀ (כ״ב, ט״ז) תַּעֲרֹךְ לְפָנַי׀ (כ״ג, ה׳) הַדְרִיכֵנִי באמתֶּךָ׀ (כ״ה, ה׳) יְשִׂישׂוּ וישמחו׀ (מ׳, י״ז. ע׳, ה׳), הַצִּילֵנִי מרמים׀ (נ״א, ט״ז) וַיִּהְיוּ בָם ישרים׀ (ע״ג, ט״ו) בִּטְחוּ בוֹ בכל־עֵת׀ (ס״ב. ט׳) רֵאשִׁית הָכְמָה׀ (קי״א, י׳) אַרְבָּעִים שָׁנָה׀ (צ״ה, י׳) בָּרְכוּ יְיָ׀ (קל״ה, כ״א) לֹא עָשָׂה כֵן׀ (קמ״ז, כ׳).

ז. ולמדנו מדיקות המקרא אשר תיבת הלגרמה אם היא ארוכה כל כך עד שהיא כשרה לגעיא בתנועה שלישית למעלה מנגינתה, והיא בלי תיבה משרתת לפניה. שיבא מהפך במקום הגעיא וישרת המהפך ללגרמה עמו בתיבתו, כמו פֶּן־יֹאמַר׀ (תהלים ג׳, י״ג) וַיִּרְאוּ׀ (י״ח, ט״ז) וַיַּעֲלֵנִי׀ (מ׳, ג׳) וְלָרָשָׁע׀ (נ׳, ט״ז) אַל־תַּהַרְגֵם׀ (נ״ט, י״ב) נְרַנְּנָה׀ (כ׳, ו׳), וַיִּירָאוּ׀ (ס״ה, ט׳) אֶשְׁתּוֹלְלוּ׀ (ע״ו, ו׳) עַל־נַהֲרוֹת׀ (קל״ז, א׳) יְהַלְלוּ׀ (קמ״ח, י״ג) מִן־הָעוֹלָם׀ (ק״ו, מ״ח), מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי׀ (מ״ב, ו׳. י״ב. מ״ג, ה׳) וְהַדְרְךָ׀ (מ״ה, ה׳), ובאלה ג׳ האחרונים נא עלוי מפני שהם בתנועה שלישית ובתנועה שנית נגוה מגיע אבר לא יתכן בהם המהפך כדין שאמרנו לעילה, וכן יִשִּׁימָוֶת׀ (נ״ה, ט״ז) ע״פ הקרי יַשִּׁיא מָוֶת תרין מלין.
ודע כי כלל זה שינה המסרת בתיבת הלגרמה לא יכון אלא כשאין שתקדם לפניה אות אחת לפני המסרת, אבל אם יפול הגעיא באות הראשונה של תיבה כאחרת הגעיא ולא תתהפך כמו הָאוֹיֵב׀ (ט׳, ז׳) וַאֲנִי׀ (י״ג, ו׳) אֹהֲבַי׀ (ל״ח, י״ב) נוֹרָאוֹת׀ (ס״ה, ו׳) הַלְלוּיָהּ (ק״ו, א׳*).

ח. אין ללגרמה יותר ממשרת אחד, מלבד פסוקים שנים והם כִּי גָבַר עָלֵינוּ׀ (תהלים קי״ז, ב׳), כִּי רַבַּת אוֹיֵב׀ (קמ״ג, ג׳) בעבור מלת כִּי שנמלט מן המקף ע״פ המסרת.**)

ויש במסרת: קוּמָה ב׳ בטעם במסרת ומנן, קומה ה׳ הושיעני (תהלים ג׳, ז׳) קומה ה׳ באפך (ז׳ ז׳).

יעוד במסרת: לְדָוִד, ו׳ בטעם במסרת ומנן, לדוד שפטני ה׳ (תהלים כ״ו, א׳), ה׳ אורי וישעי (כ״ז, א׳), ריבה ה׳ את יריבי לחם (ל״ה, א׳), אל תתחר במרעים

---

*) והנה הלגרמה במגין זה להוקין נא״ך בספרים אבל גם אותו יבלתו הבינה בתיבת במקום הגעיא אם היא לא יפול בראש התיבה, ואם הגעיא בראש תיבה לא יבתנה כעינת כמו אֵת־הָאִישׁ (בראשית ג׳, א׳) הַכְּתִיב (שמות י״ב, ו׳) וְהָאֲדָמָה (דברים י״א, י״ז) והמשיבים (יחזקאל ח׳, ט״ז), אבל הָאִשָּׁה (בראשית ג׳, י״ג) קְדִימָה (ישעי׳ י״ג, ט״ז) הָאֲדָמָה (דברים י״א, כ״א) וַיַּעַשׂ (יחזקאל י״א, א׳). ועתה שמור לך כלל זה ותן דעתך עני כי בספרים לא הבין המדה ותלי מעמי הלילי אבר לא נכונו ומתי ביכונו גם לא המעמי יע״ב אם תמצא יֹדְעוּ (תהלים ט׳, י״ז), נוֹרָאוֹת (ס״ה, ו׳), אָמְרוּ (משלי כ״ה, כ״ד) וכדומה הן כל זאת אינכה אלא טעות.

**) ועיין שבא במשלי כ״ה, ל״א: וְהָיָה גֶּבֶר בְּלִי שבוש, וצריך להיות וְהָגֶה נפור.

(ל"ז, א'), לדוד ברכי נפשי (ק"ג א'), לדוד אודך בכל לבי (קל"ח, א'), לדוד ברוך ה' צורי (קמ"ד, א').

עוד דוגמות: כִּי׀ י"א בטעם לגרמיה. וסימן, כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים ה', ה'), כי לא תעזב נפשי (ט"ז, י'), כי יומם ולילה תכבד (ל"ב, ד'), כי לא תחפץ זבח (נ"א, י"ח) כי לא יטש ה' עמו (צ"ד, י"ד), כי כל אלהי העמים אלילים (צ"ו, ה') כי לוית חן הם (משלי א', ט'), כי כמו שער בנפשו (שם כ"ג, ז'), כי לא תהיה אחרית לרע (שם כ"ד, כ'), כי לא יצא מעפר (איוב ה', ו') כי לא ידע שלו בבטנו (שם כ', כ'). הנה י"א בטעם מהפך לגרמיה וכן נמסר על כולם בשם ק', י"א בטעמא, רק מה שנמסר על כִּי שב תהלים ו', ו' „י"א בטעם", הוא טעות המדפיס, ומקומו באיוב כ', כ'. והנה אם תמצא אחד אלה שלא נמצאים כִּי׀ בגרמיה, ידוע תדע אחר שבוש סופר ומדפיס היה בנין בדוק ספרים כִּי׀ וידבר (תהלים פ"ה, ט') וצ"ל כִּי־יְדַבֵּר וראה גם מנחת שי בתהלים כ"ה, י"ג.

עוד דוגמות: כִּי, נ"ה ראשי פסוקין בטעמא כפשרא (פרוש נ"ה פעמים יצא כִּי בר"פ במהפך מארכא בתהלים), וסימניהון, כי אם בתורת ה' (תהלים א', ב'), כי אין בפיהו (ה', י'), כי אין במות (ו', ו') כי לא לנצח ישכח (ט', י"ט), כי הנה הרשעים (י"א, ב'), כי מי אלוה (י"ח, ל"ב), כי לא בזה (כ"ב, כ"ה), כי יצפנני בסכה (כ"ז, ה'), כי לא יבינו (כ"ח, ה') כי רגע באפו (ל', ו'), כי כלו ביגון חיי (ל"א, י"א), כי שמעתי דבת רבים (ל"א, י"ד), כי הוא אמר ויהי (ל"ג, ט'), כי לא שלום ידברו (ל"ה, כ'), כי זרועות רשעים (ל"ז, י"ז) כי רשעים יאבדו (ל"ז, כ'), כי ה' אהב משפט (ל"ז, כ"ח), כי אפפו עלי רעות (מ', י"ג), כי לא בחרבם (מ"ד, ד'), כי לא בקשתי (מ"ד, ז'), כי שחה לעפר (מ"ד, כ"ו), כי מלך כל הארץ (מ"ז, ח'), כי זה אלהים (מ"ח, ט"ו), כי יראה חכמים (מ"ט, י"א), כי לא במותו יקח (מ"ט, י"ח), כי זרים קמו עלי (נ"ד, ה'), כי לא אויב יחרפני (נ"ה, י"ג), כי הצלת נפשי ממות (נ"ו, י"ד), כי הנה ארבו לנפשי (נ"ט, ד'), כי אלהים יושיע ציון (ס"ט, ל"ו), כי אין חרצבות (ע"ג, ד'), כי לא ממוצא וממערב (ע"ה, ז'), כי כוס ביד ה' (ע"ה, ט'), כי לא האמינו (ע"ח, כ"ב), כי חק לישראל הוא (פ"א, ה'), כי נועצו לב יחדו (פ"ג, ו') כי טוב יום בחצריך (פ"ד, י"א), כי שמש ומגן ה' (פ"ד, י"ב), כי מי בשחק (פ"ט, ז'), כי אלף שנים (צ', ד'), כי הוא יצילך מפח (צ"א, ג'), כי בי חשק (צ"א, י"ד), כי שמחתני ה' (צ"ב, ה'), כי הנה אויביך ה' (צ"ב, י'), כי אל גדול ה' (צ"ה, ג'), כי כגבה שמים (ק"ג, י"א), כי רוח עברה בו (ק"ג, ט"ז), כי פי רשע ופי (ק"ט, ב'), כי חלצת נפשי (קט"ז, ח'), כי שמה ישבו כסאות (קכ"ב, ה'), כי לא ינוח שבט (קכ"ה, ג'), כי אני ידעתי (קל"ה, ה'), כי שם שאלונו שובינו (קל"ז, ג'), כי אין מלה בלשוני (קל"ט, ד'), כי אליך אלהים אדני עיני (קמ"א, ח'). הנה נ"ה במהפך מארכא בראשי פסוקי תהלים, ותמצאם בלבן כי במסורת של דפוס לא תמצאם נזכרים גם לא בשום מקום, רק במס"ג דתהלים ה', י' נמסר ז"ל „כִּי, נ"ה בטעם בפשרא וביון נמסר במסרה רבתא בערך כי" עכ"ל. וגם נערך כי לא מצאם המעתיק אלא התגלגל בכנגוד הנוסחאות שבאו לפניו, אכן מדברי התגלגלותו נראה שלא ירד בדיוק המסרה ולא הבין דעתה, ולכן ירדתי אחרי הפסוקים בחפש מחופש עד כי נתבררה לי מסרה זו מכוונת ומוצאדת על בוריה.

פרק י"א. משפט השלשלת הגדולה.

השלשלת הגדולה אשר היא טעם מפסיק מוכרת היא על ידי מקל נעוץ כדמות פסק הבא תמיד לאחריה, ובזה נבדלה משלשלת הקטנה אשר משרתת היא ואין מקל אחריה.

א. לעולם השלשלת גדולה במחצית השנית של פסוק אחרי האתנח או עולה

וירד, ולעולם יתרדפו אחריה טרחא ומינה משרתי הסלוק, חוץ מפסוק אחד שיבא מלאחריה הרביע מוגרש עם משרתיו, כמו וּכְבוֹדִי ׀ לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה (תהלים ז׳, ו׳) עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי (י״ג, ב), תִּצְּרֶנּוּ ׀ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם (י״ב, י״ח), מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב (משלי ו׳, י׳), וּבְשֶׁבַע ׀ לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע (איוב ה׳, י״ט), וְדַע ׀ כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ (איוב י״א, ו׳. כן לכן אמר, וזהו הפסוק אשר יבא רביע מוגרש אחר השלשלת).

ב. תמיד השלשלת יהיה בלי משרת לה, חוץ מן שלשה פסוקים, מכלל זה החלוקים, אחד מהם שיש משרת אחד לשלשלת והוא מרכא לְדֹר וָדֹר ׀ אוֹדִיעַ אמונתך בפי (תהלים פ״ט, ב׳), ובשני מקומות ישרתיה ב׳ משרתים טרחא ומרכא והם עֲלֵיכֶם זָחַלְתִּי וָאִירָא ׀ מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם (איוב ל״ב ו׳) כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם ׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה (איוב ל״ז, י״ב*). הן זה משפט שלשלת הגדולה לכל תנאיה. וכדי להעמידך על האמת ולהוציאך מטעי הספרים אגלה עתה גם משפט שלשלת הקטנה, אשר משרתת היא.

ג. השלשלת הקטנה היא תשרת לסלוק ולאתנח ולרביע מוגרש (כמבואר במשפט כל אחד ואחד מהם), ויעיד לה תמיד משרתים אחרים לפניה. בשבעה מקומות יקדם משרת אחד לה והוא מהפך, אֵין יְשׁוּעָתָה (תהלים ג׳, ג׳) יִשְׂאוּ הָרִים (ע״ב, ג׳) אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז (קל״ז, ט׳) לִוְיַת חֵן (משלי א׳, ט׳) הֲיַחְתֶּה אִישׁ (משלי ו׳, כ״ז) הֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ (תהלים ל״ד, ח׳) בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי (תהלים ס״ח, ט״ו. ואלו ב׳ עוד בלנורית מכלת תנועה המעוכבה), ובפסוק אחד הילכים שנים משרתים לפניה הראשון מהפך והשני עלוי לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה (תהלים ס״ה, ב׳). והנה בשמנה פסוקים הללו השלשלת משרתת היא, וע״כ אין פסק אחריה כדי להכירה שאיננה מפסקת. וכן במחברת בן בלעם בספרו על טעמי אמת וז״ל: אין ישועתה לו באלהים סלה, לך דמיה תהלה אלהים בציון, כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך, היחתה איש אש בחיקו, חנה מלאך ה׳ סביב ליראיו, בפרש שדי מלכים בה, אשרי שיאחז ונפץ את עולליך, ישאו הרים, כל מלות שמנה הם משרתים, אבל האחרים הכל מעמים ומעכבים לאותו ההוא טעם כגון פסק לפניו, ללמדך שהיא עומד בעצמו ואין אחריו טעם המוליך עליו עכ״ל. וכן נמצא במחברת כ״י הביאה רוו״ה בהקדמת תהלים שלו וז״ל: אלו ח׳ שלשלין דלא פסקין ובכן, אין ישועתה לו באלהים, חנה מלאך, לך דמיה תהלה אלהים, בפרש שדי, ישאו הרים, אשרי שיאחז, כי לוית חן, היחתה איש, עכ״ל. ועתה אם תמצא בספרים פסק אחרי אחד מח׳ הללו, או שלא תמצא פסק אחרי שלשלת אחרת חוץ מאלו, תדע דעת נאמנה כי שבוש הוא.

---

*) כצ״ל כמו במ״ג, ולא אשר כנוקד, וכן כתב יהודה בן בלעם וז״ל „בשני מקומות ישרתיה לשלשלת ב׳ משרתים הלא הנה, עליכם זחלתי ואירא, כל אשר יצוים״.

השער השלישי.

הטעמים בשכונתם, וכחם וסדרם, ושאר סמניהם לתקנותיהם.

פרק א׳. חליקת הטעמים לנעימתם.

הטעמים בנעימת נגינתם מתחלקים לשלש מחנות, משוררים, מעלים, ומניחים. המשוררים הם, פזר, ושלשלת, וצנור, ורביע קטן, הם מרוממים בקול שיר ומפזר. ומן המעלים רק אחד, הוא הרביע הגדול, ויורם בקולו ואינו מפזר. והמניחים אשר נעימת קולם נגון יורד מלמעלה למטה הם ששה, לגרמה, ודחי. ועולה ויורד, ואתנח, ורביע מוגרש, וסלוק. והלגרמה כשתבא לפני הצנור קולה משובר ויותר נמוך.

פרק ב׳. ערך הטעמים זה לזה.

כח של עולה ויורד ככח האתנח בא"ך ספרים.

כח האתנח ככח הזקף בשאר ספרים. ועל כן כל אתנח אחרי עולה ויורד אין לו כח לשנות פתח וסגול ושוא לקמץ כמו חַיָּי (תהלים כ"ז, ד'), עלָי (ל"א, י"ד), יָדַעְתִּי (ל"ה, ט"ו), הֶהָד (ל', כ"ג) סיני (כ"ח, ט') בכסף (ס"ח, י"ד) עיני (כ"ה, ד'), מנעורי (קכ"ט, א'). ואף כלא עולה ויורד איננו משנה בהרבה מקומות כמו ידיבי (ל"ה, א') שקר (ל"ה, י"ט) נועדו (ע"ח, ה') רשע (משלי ד', י"ז) מרשיע (איוב ה', ד') וכל זה מפני שאין לו אלא ככח הזקף שבא"ך ספרים אשר פעם ישנה ופעם לא ישנה. וזהו ג"כ כונת הדקדוקי שכתב במשקל פֹּעַל „לא נשתנה תחת שלים רגוש ארץ נוקש". וראה גם במוץ הרמ"ב למכלול דף ס"ג, ב'.

כח הדחי ככח הפשטא בשאר ספרים, ולכן ר' יהודה חיוג קורא אותו בשם יתיב.

כח של רביע מוגרש כטפחא בשאר ספרים, וזה שיקרא רי' חיוג את רביע מוגרש בשם טפחא, וזהו שכתב רד"ק במכלול דף ז', ב': בשלשת הספרים הנעימה (רביע מוגרש) המשובה לסוף פסוק דינה כמו הטפחא ופעמים קמיצה כמו ברכת זו ממנו (תהלים ט', ט"ו*) עכ"ל. ועוד מה שכתב בדף קמ"ז, ב' במשקל פֹּעַל וז"ל: „וכן בנים מזו הגזרה בקמץ בטרחא, ויעשו בני ישראל את הפסח (במדבר ט', ב') כי כן יברך גבר (תהלים קכ"ח, ד')" עכ"ל. ואם הרביע מוגרש אחריו לגרמה, יעלה הרביע

---

*) הרב ר"ז הענא בצ"ת אות כ"ט ובספר הנקוד בשער רגש אות ל"א הביא לסייע לדבריו אלה דברי הרד"ק שלא כדת ואמר, „כל מלה המשובה לאתנח בהיות באחד מהטעמים המשרתים באינם מפסיקים כמו מונח או מרכא, יהיה בו דין עמית, ויש בו כח המפסק". ואם דברי בקר אשר משכם את שני של דעת רד"ק, אלא כונתי בנעימה על הרביע המוגרש, כיוצא משמשי הנגינות, ואמר שבתי ככח הטפחא בא"ך ספרים אשר ע"כ בטעמים מתהפך בו הפתח לקמץ כמו שבטפחא יתהפך לפעמים [על דרך זה] הבית לקמץ. ושרי ניק מרים לרז"ה שתנה בנעימו בתחלת דבריו, וראה עוד ההערה המשובה בפרק ד'.

במדרגתו ויהי כחו ככח הזקף, כמו מגן הוּא לְכֹל, (י"ז, ל"א) יִשְׂמַח לֵב, (ק"ה, ג');
ויגידו עליהם רעיהם עגן הוא לכל (ש"ב כ"ב, ל"א) ישמח לב (דה"ב ט"ז, י').

כח הרביע קטן והצנור כזרקא בא"ך ספרים.

כח השלשלת כזקף של שאר הספרים.

הסליק, והרביע גדול, והפזר, והלגרמה, שוים בערכם להטעמים דומים של א"ך הספרים. ואם בא הלגרמה סמוך לסלוק אז כחו ככח הטפחא בא"ך ספרים. ואם הלגרמה או הפזר בראש פסוק, פעמים כחם ככח העולה ויורד ואתנח.

פרק ג'. טעמים המשותפים.

דע כי האתנח, והלגרמה, והפזר, והרביע מוגרש, אלו הטעמים כל אחד מהם יכול לעלות במדרגתו ולבוא במקום העולה ויורד ולכחו. כי כאשר לא יתכן העולה ויורד להיות בפסוק ממלא האתנח את מקומו כמו מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים (תהלים י"ז, ב'), ואם יחסר גם האתנח יבא רביע מוגרש במקומו כמו ואנחנו נברך יה מעתה וְעַד־עוֹלָם הללויה (קט"ו, י"ח), ואם מקום העולה ויורד בראש פסוק יבא לגרמה במקומו כמו הַלְלוּיָהּ ׀ הודו ליי כִּי־טוֹב כי לעולם חסדו (ק"ו, א'), ואם מקום האתנח בראש פסוק יבא פזר במקומו כמו הַלְלוּיָהּ הללי נפשי את־יי (קמ"ו, א').

פרק ד'. הקטת המשרתים לכל טעם וטעם.

משרתי לגרמה שלשה, מהפך, עלוי, ומרכא, וסמן מע"ם.
משרתי רביע המוגרש חמשה, טרחא, עלוי, מרכא, שלשלת, ומהפך, וסמן טע"ם ש"מ.
משרתי רביע הקטן שנים, מרכא, ומהפך, וסמן מ"ם.
משרתי צנור שלשה, מרכא, מונח, ומהפך, וסמן ממ"ם.
משרתי שלשלת שנים, מרכא, וטרחא, וסמן מ"ט.
משרתי דחי ארבעה, מונח, עלוי, מרכא, ומהפך, וסמן מעמ"ם.
משרתי פזר שלשה, אזלא, גלגל, ומהפך, וסמן אג"ם.
משרתי רביע הגדול שלשה, עלוי, מרכא, ומהפך, וסמן עמ"ם.
משרתי אתנח ששה, טרחא, עלוי, מרכא, מונח, שלשל, ומהפך, וסמן טע"ם מש"ם.
משרתי עולה ויורד שלשה, גלגל, מרכא, ומהפך, וסימן גמ"ם.
משרתי סלוק שבעה, מרכא, עלוי, טרחא, אזלא, שלשל, מונח, ומהפך, וסמן מע"ט אשמ"ם.

דע כי כשיבואו שני משרתים או יותר זה אחר זה, יש למשרת האחרון נגונו ארוך מנגון משרתים הקודמים לו, עד שלרוב מעמיד קצת את תיבתו אע"פ שאיננו מפסיק לענין יהו"א ובגדכפ"ת, כמו וְעַתָּה טְלָבִים השכילו (תהלים ב', י') אנוש הֵמָּה סֶלָה (ט', כ"א), צרה ויגון אמצא (קט"ז, ג') ואשמרה תורתך תמיד (קי"ט, מ"ד) שֶׁקֶר רדפוני עזרני (קי"ט, פ"ו) ונער פרעה וחילו בים סוף (קל"ו,

ע"ו) לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת (קמ"ה, י"ח) יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם (כ"ט, י"א), והוא ליפות ולהנעים הדבור שלא יתלוש הקול במהירות הזמן אל הטעם העיקרי את הענין *).

פרק ה'. משפט הפסק.

כבר אמרתי בתחלת הספר אשר לא יתכן הַפָּסֵק אלא אחרי נגינה משרתת, כי יען אשר כל שמוש הפסק הוא להפריד בין תיבה ותיבה, ע"כ אין בו צורך אחרי נגינה מפסקת בעבור כי נגינה כזאת היא בעצמה מפרדת. ויבא הפסק לארבעה דברים, האחד, להפריד אות אשר בסוף תיבה, מחברתה דומה לה בראש תיבה השנית, שלא תבולע אות באות, כמו הָאֵל ׀ לָנוּ (תהלים ס"ח, כ"א), לְדַבְּרוֹ ׀ רָע (גם קמ"א, ד'), אֹהֵב ׀ יֵשׁ (משלי ח', כ"א) בְּאֵלִי ׀ לְךָ (איוב מ', ט'). השני, בין שתי תיבות זו לעומת זו כתיבות, כמו יוֹם ׀ יוֹם (תהלים ס"ח, כ') עָרוּ ׀ עָרוּ (קל"ז, ז') הַב ׀ הָב (משלי ל', ט"ו). שלישית, ליראה שלא יסמכו שתי תיבות, זו לעומת זו חצובות, ולא יתכנו להתחבר, ולא במהירות לדבר, כמו אויב חֵרֵף ׀ יְיָ (תהלים ע"ד, י"ח), משנאיך יְיָ ׀ אֶשְׂנָא (קל"ט, כ"א), זה חלק אדם רָשָׁע ׀ עִם־אֵל (איוב כ"ז, י"ג). רביעית, לתקן המלה, שלא תהיה עם

---

*) אבל אחרי כל קורא שלא ידעם ולא ישמע אל דברי הבל והוא של ר"ז המנח בנ"ת שלו כמו ר"ב וים"ה שגו בשער ד' סימן ל"א. והוא בהגהותי השלם את מגרת כוח לערך טעם מפסיק יכרין לנו זייף הגבית ורפיון בכתה ובמה תיבות נגד שלילות כל הספרים, ולא זו בלבד אלא שגנה גם את לשון הקדמונים וכתבה שלא כדת ולא כהלכה כדי להסיותה לדעת בשיתו [ראה ההערה לעיל בדף 37] והטעם כזה גם לר"ב ולבע"ד בעלי שערי נעימה. אמנם לפי אמות ההפך הוא מטה שאמר ר"ה, והכלל הנכון כי רוב התיבות אשר ילכו לפני המלך ולפני המתנה הן הוי רבייה משרתן להיטעם בטעם מפסיק, ובאת פעם מן הפעמים יגרעה מהלך המפסיק ממעלתו ונעשה למשרת (ראה בשער ב' סוף פרק ב' וסוף פרק ד' ובשער ג' פרק ו' סימן ו' ח'), ואמנם אחרי שהוא משרת גם משרתו לשרת ילא להפסיק. הא לאט זה דעה, למינת יוקי של אך בפרים, אשר גם הפסקא יתידה משיבה נוקף מתנה למינת מגרת אם תיבת תוקף אין בה ב' תנועות לפני עמידת הטעם, אע"פ וַיֹּאמֶר הָאִשָּׁה (בראשית ג', י"ג) אבל וַתֹּאמֶר שָׂרָה (כ"א, ו') כִּי הִדְלַכְתִּי (כ"א, ו') כִּי רָאִיתִי (כ"א, י"ב), והנה מלמני יִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ (כ"ב, י"ח), וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר (כ"ו, ל"א) הֲנִמְצָא כָזֶה (מ"א, ל"ח) לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ (דברים כ"ג, כ"א) ובכל דומיהן שנחות בגרכפ"ת רפויות אחר יהו"א אף בהמינה בא בנקים פשטא, ומי הוא זה אשר יעיז פניו לאמר בשעיות סוכל הן ופריכין לבוית דגושות? — ועוד נגלה כעין כל כי בא נעימתו של הו"ה כדיו הוא מגבי, ואין אחד מכל הקדמונים שיודע ממנו מאומה, ובגרותו גם מפסיק מְשׁוּדָךְ קָרְתִּי בְּפָתִים (תהלים קמ"א, י"ז) אשר הב"ף רפויה בעדות מכלול דף ל' ובכון למודים דף ע' וביא יצחק בשער א' פרק ג', וכינם אלו הרפיון במחלוקת של שתי אותיות בגרכפ"ת אחר יהו"א, ואם היה כדעת הו"ה, למה לא הודו גם גורותי אשר כי הדין משפט התשובה בתס"ק? בשא מזה בדין כוה לא היה יכול גרת מעגס, והבבה הזאת הוא שכתבו ר"ז בדיקדוקתי בשני שעמי אמ"ת שלו ז"ל: „כשיבואו שני גלגלים זה אחר זה בין מרזא הפסיק בין נבימו, המנין כבני, אף על פי שאינו מפסיק". וראה גם מנחת שי בתהלים ה', י"א. י"א, ט'.

חברתה בולה, כדי להפריד הרביר, לבלתי היות בהן חבור, כמו הַאֲזִינָה׀ יְיָ (תהלים ה׳, ב׳) אֶל־אֶבְיוֹנִים׀ יְיָ (ס״ט, ל״ד) עָצֵל׀ תִּשְׁכָּב (משלי ו׳, ט׳) יִשְׁמְעוּ׀ אֵל (איוב כ״ז, ט׳. ל״ה, י״ג).

פרק ו׳. משפט המקף.

דרך המַקֵּף הנקרא גם סָמֵךְ היא כדרכו בשאר ספרי קדש ואין מן הצורך להרחיב בו הנה כי כבר האריכו בו זולתי, אך משפט אחד יש למקף בספרי אמ״ת אשר אין לו בשאר הספרים והוא אשר אזכירנו פה. בשאר הספרים כל מלות זעירות שסופן יהו״א כמו כִּי. מִי, אוֹ, לֹא, כשתסמכנה לתיבה אשר טעמה בראשה תוקפנה לה על הרוב, כמו לֹא־מוֹת (בראשית ג׳, ד׳) כִּי־טַיִם (שם ח׳, ט׳) כִּי־טוֹב (שם מ״ה, כ׳) אוֹ־אִישׁ (ויקרא כ״ב, ה׳) מִי־זֶה (ירמיה מ״ו, ז׳). אבל באמ״ת איננו נוהג דין זה, אלא להפך הוא, כל מלה זעירה ואחריה מלה אשר טעמה בראשה לא תוקפנה, אלא נטעמת מלה הזעירה במשרת כמו מִי זֶה (תהלים כ״ד, פ׳) לְךָ הִיא (ל״ט, ח׳) לְךָ אֲנִי (קי״ט, צ״ד) כִּי נִבְלֵה (משלי, ה׳, כ״א) כִּי שֹׁד (שם כ״ה, כ׳) תָּם אָנִי (איוב ט׳, כ״א), לֹא מַיִם (איוב כ״ב, ז׳); ואם תיבה שניה טעמה בתנועה שניה ולהלאה אז לרוב מוקפת לה מלה שלפניה, כמו כִּי־עָשִׂיתָ (תהלים ט׳, ה׳) כִּי־הַשָּׁתוֹת (י״א, ג׳) פִּי־צַדִּיק (ל״ז, ל׳), רְצֵה־יְהוָה (מ׳, י״ד), תְּהִי־יָדְךָ (פ׳, י״ח) פֶּה־לָהֶם (קט״ו, ה׳. גם קל״ה, ט״ו. וכן במ״ג וכל״ל, וברוב הספרים הראשון מוקף והשני במונח ושעות), תְּחִי־נַפְשִׁי (קי״ט, קע״ה) פִּי־כְסִיל (משלי י״ח, ז׳) לֹא־תֵרָאֶה (איוב כ״ב, י״א). ולא בלבד אם תיבה השניה בטעם אלא אף אם היא במשרת והיא בראשה ומלה זעירה לפניה לא תבא במקף לרוב, כמו כִּי אֵין (תהלים ו׳, ו׳) מָה רַב (ל״א, כ׳) מִי גֶבֶר (פ״ט, מ״ט) אוֹ שִׂיחַ (איוב י״ב, ח׳) אוֹ חֹשֶׁךְ (שם כ״ב, י״א); ואם תיבה השניה משרתה בתנועה השנית יבא מקף, כמו לֹא־יָשַׁבְתִּי (תהלים כ״ו, ד׳) כִּי־הִפְלִיא (ל״א, כ״ב) מִי־יִתֵּן (איוב י״ט, כ״ג) כִּי־רְנָנַת (שם כ׳, ה׳) וכל דומיהן, ככה לרוב, חוץ מתיבת אֲנִי היא במשרת אף אם תיבה הבאה נגינה בתנועה השניה כמו אֲנִי שָׁלוֹם (תהלים ק״כ, ז׳) אֲנִי עַבְדְּךָ (קט״ז, ט״ז) אֲנִי חָכְמָה (משלי ח׳, י״ב). ואם תיבה בטעם רביע מוגרש ולפניה לֹא, כִּי. מִי. זֶה, ודומיהן מן מלות זעירות, יש לה דין מיוחד משאר הטעמים, והוא אם הרביע מוגרש באות ראשונה או שנייה או שלישית מן תיבתו, אז יבא המלה זעירה שלפניו במקף לא במשרת, כמו כִּי־אֵלֶיךָ (תהלים ה׳, ג׳) וְלֹא־דִבַּרְתָּ (מ״ד, י״ג) וְלֹא־אִתָּנוּ (ע״ד, ט׳), לֹא־יֶהֱגוּ (קט״ו, ז׳), כִּי־בָטַחְתִּי (קי״ט, מ״ב) כִּי־מִמֶּנּוּ (משלי ד׳, כ״ג) וְלֹא־יָשׁוּב (משלי ל׳, ל׳. איוב ל״ט, כ״ב),

וּפִי־אֱוִיל (משלי י', י"ד), וְזֶה־חָזִיתִי (איוב ט"ו, י"ז) וְזֶה־אָהַבְתִּי (שם י"ט, י"ט), לֹא־יִפְנֶה (שם כ"ד, י"ח) כִּי־יַכְבִּיר (שם כ"ה, י"ז) ודומיהם. אבל אם יפול הרביע מוגרש על אות הרביעית ולמעלה, יהיה מלה הזעירה במרכא, כמו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ (תהלים ל"ד, כ"ג) וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ (ל"ז, ל"ג) וְלֹא נֶאֶמְנוּ (ע"ח, ל"ז) לֹא יְשַׁוְּעוּ (איוב ל"ו, י"ג) בְּבֹא עֲלֵיכֶם (משלי א', כ"ז), וּפִי כְסִילִים (שם ט"ו, ב'. י"ד) כִּי בִצְדָקָה (שם ט"ז, י"ב). ודע כי בדין זה נמנית התנועות אשר געיא אחריהן או אין שוא נח אחריהן הם עם אותיות הברתן אף אם אינם בכתב, ווה אחרי חילם נמנה עוד וי"ו, ולקמץ פתח וסגול עוד אל"ף או ה"א, ולצרי וחירק עוד יו"ד, כמו לֹא יִנָּקֶה (משלי ו', כ"ט) נחשב כמו שיהיה כתוב יִנָּאקֶה והנה הרביע מוגרש באות רביעית וע"כ מרכא לפניה ולא מקף, וכן וְלֹא כִחַדְתִּי (איוב ט"ו, י"ח) נחשב כמו כִיחַדְתִּי וע"כ מרכא לפניו, וכן וְלֹא בָטְחוּ (תהלים ע"ח, כ"ב) כמו בָאטְחוּ, ומן המין הזה לֹא הֶאֱמִינוּ (ע"ח, ל"ב. ק"ו, כ"ד) כִּי יְיָ (ל"ז, כ"ד. קי"ז, ב'). לֹא שָׁמְעוּ (ק"ו, כ"ה. איוב ג', י"ח), לֹא אַאֲמִין (איוב ט', ט"ז), וְלֹא יִשָּׁקֵל (שם כ"ח, ט"ו) כִּי עָמְדוּ (שם ל"ב, ט"ז) וּפִי רְשָׁעִים (משלי י', י"א. י"ח, ל"ב. י"ט, כ"ח) כִּי מֵאֲנוּ (שם כ"א, ז') ודומיהן. הן זה כלל הקפת רביע מוגרש כמו שכתבתיו גם' בן בלעם על טעמי אמ"ת כ"י והוא ברור, ועל פיהו יש ליישר כמה טעיות הדפים שנפלו בספרינו כגון מה שנדפס וְלֹא בָזָה (תהלים ק"ב, י"ח) וְלֹא מָרוּ (ק"ה, כ"ח), וְלֹא יַשִּׂיגוּ (משלי ב', י"ט), וְלֹא יַחְמוֹל (שם ו', ל"ד) וְלֹא יִשְׂמַח (י"ז, כ"א), כִּי טָמְנוּ (ד', כ"ג) וְלֹא יוֹסִף (י', כ"ב) וּבָא רֵעֵהוּ (י"ח, י"ז) וּפֶה חָלָק (כ"ו, כ"ח) וְלֹא יֵעֹרוּ (איוב י"ד, י"ב) הן ודומיהן כולן טעיות וכולן צריכין להיות מוקפין ולא במרכא. ויש במסורת כ"י ז"ל: תְּהִי־יָדְךָ, שְׂאוּ־זִמְרָה (תהלים פ"א, ג'), הֲדַר־דָּגָן (פ"ט, כ"ח), עֲשֵׂה־אִתִּי לְמַעַן שְׁמֶךָ (ק"ט כ"א), עֲלֵי־עָשׂוֹר (צ"ב, ד') עֲנֵה־כְסִיל (משלי כ"ו, ה') כל אלין ודומיהון געיא ומקף, לא טעמן חדה, וכל דבר לחד מנהון כמספר משני; וחלופיהון אֲנִי אָמַרְתִּי (תהלים מ"א, ה') אֲנִי רָאִיתִי (איוב ה', ג') אֲנִי חָכְמָה כל אֲנִי געיא ומקף, עכ"ל. ובן עליהם גם דעת בן אשר בחלופים. ועוד מלבד אלה גם בחלופים נְסָה־עָלֵינוּ (תהלים ד', ז') לְבִי־בָנִים (כ"ב, י"ג) כִּי־עֲוֹנֹתַי (ל"ח, ה') לְבִי־חָזוּ (ט"ו, ט') כִּי־בְךָ (י"ח, ל'.) כִּי־מַלְאָךְ (ט"ה, כ') הַלְאַתָה (פ"ה, ו') בְּנֵי־נֵכָר (קמ"ד, ז') וְזֶה־חָזִיתִי (איוב ט"ו, י"ז) כולם מוקפים לדעת בן אשר, אבל אֲדֹנָי אֵל (תהלים פ', י"א) אַתָּה אֵל (ל', ב') אֲנִי עַבְדְּךָ (קט"ז, ט"ז) אֲנִי שָׁלוֹם (ק"כ, ז') עֲשֵׂה זֹאת! (משלי ו', ג') לְמִי אוֹי! (שם כ"ג, כ"ט) כולם נעזרת לדעתו. וכל הנאמרים ע"פ כללים הולכים.

פרק ז׳. שכונת הטעמים זה אחר זה.

א. **הסלוק** הוא הסוגר את הפסוק ע״כ ימנעו אחריו כל הטעמים.

ב. **העולה ויורד** יתכנו אחריו הסלוק לְנַפְשִׁ֑י אין ישועתה לו באלהים סֶלָה (תהלים ג׳, ג׳), והרביע מוגרש חֶ֝פְצ֗וֹ ובתורתו יֶהְגֶּ֗ה (א׳, ב׳), והאתנח וָאִֽישָׁ֫נָה הֱקִיצ֑וֹתִי (ג׳, ו׳), והדחי צַדִּ֥יק ובחן לִבּ֑וֹת (ז׳, י׳), והשלשלת לְ֝תוּשִׁיָּ֗ה וָדָ֑עוּ (איוב י״א, ו׳), והלגרמה ותשנא רֶ֝שַׁע עָלַ֫יִךְ (תהלים ע״ה, ח׳), והרביע גדול אֶ֫ל חֹ֥ק יְ֝יָ֗ (ב׳, ז׳), והפזר שִׁ֥מְן כֹּלֹ (כ״ח, ה׳) הַ֝צַּדִּיקִ֗ים לְבַטְּחֵ֑ן (קכ״ה, ג׳. כן נקראתו והוו״ה וכו״ל ע״פ דעת ב״א); אבל עולה ויורד כמהו וצנור ורביע קטן ימנעו מאחריו. גם לא יתכן העולה ויורד בתיבה ראשונה של פסוק.

ג. **האתנח** יבא אחריו הסלוק כמו דרך אמונה בָחָ֑רְתִּי משפטיך שִׁוִּֽיתִי (קי״ט, ל׳), ויתכן אחריו הרביע מוגרש כלו תְ֝פִלּ֗וֹת דָּוִ֥ד בן־ישי (ע״ב, כ׳), והשלשלת תְּחַיֵּ֥נִי בְּצִדְקָתֶֽךָ׃ (קמ״ג, י״א); וטעם אחר לא יהיה שכן לו, ולעולם אין בפסוק יותר מאתנח אחד, ולא יתכן בתיבה ראשונה של פסוק, ולא בתיבה סמוכה לסלוק.

ד. **רביע הגדול** יתכן להיות אחריו רביע גדול כמהו, כמו נִבְזֶ֫ה בְּעֵינָ֫יו נִמְאָ֥ס (ט״ו, ד׳.*) יְדַבֵּ֫ר לִבּ֫וֹ (ע״ז, ז׳) לָב֫וֹא תָמִ֥יד (ע״א, ג׳), ויתכן אחריו הצנור וְהָיָ֗ה כְּעֵ֥ץ (תהלים א׳, ג׳), והדחי רָאִ֣יתָ אִ֣ישׁ (משלי כ״ו, י״ב), והאתנח הַשָּׁמַ֫יִם מְסַפְּרִ֥ים כְּבוֹד־אֵ֑ל (תהלים י״ט, ב׳), טֶ֫לֶךְ שֹׁפֵט בֶּאֱמֶ֥ת דַּלִּ֑ים (משלי כ״ט, י״ד. כנ״ל מלך ברביע וכן ברב״א) ורביע מוגרש זֶ֫ה מַעְתָּה וְעַד־עוֹלָ֥ם (קי״ג, י״א), והפזר אֱלֹהִ֫ים צְבָא֥וֹת (נ״ט, ו׳.) בָּהֶ֫ם שִׁבְעִ֥ים שָׁנָ֑ה (צ׳, י׳), ורביע קטן עַל־הָרֹ֫אשׁ יֹרֵ֥ד (קל״ג, ב׳); ואשר ימנעו מאחריו הם הלגרמה, ועולה ויורד, ושלשלת, וסלוק.

ה. **השלשלת** לעולם לפני הסלוק, וכל הטעמים האחרים ימנעו מאחריה חוץ מן הרביע המוגרש במקום אחד והוא וְדָ֗עוּ כִּֽי־יַשֶּׁ֥ה לְךָ֫ אֱ֝ל֗וֹהַּ מֵעֲוֺנֶֽךָ׃ (איוב י״א, ו׳).

ו. **הרביע המוגרש** יבא אחריו הסלוק כמו וּ֝זְמִרָ֗ה גְּבוּרָתֶֽךָ׃ (תהלים כ״א, י״ד) אך לזה תנאי, שלא יתכן רביע מוגרש בתיבה סמוכה לסלוק, אלא כשיפול הסלוק בהברה השלישית מן תבתו, כמו וְ֝גִ֗ילוּ בִּרְעָדָֽה׃ (תהלים ב׳, י״א) לִ֝שְׁכֹּ֗ן יַחַֽד׃ (ד׳, י׳) צַ֝דִּ֗יק מַה־פָּעָֽל׃ (י״א, ג׳) מִ֝מִּבְלְעָדֶ֗יךָ עַתִּיקִֽים (נ׳, ט׳), וגם

---

*) ככה מוטעם בדפוס של רוו״ה חבר הגיהו ע״פ כ״י [illegible] פסק בעדות התרגום „הבזו בעיניו נבזה,“ ובעדות תרגום הערבי של ר׳ סעדיה „והו זרי ענד נפסה, מחתקר, ובעדות הרקב״ע שהיה בבריתא, כמוה [illegible] גם ממש יכן כידב [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] הזה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], יתכן זה [illegible] ע״פ [illegible] [illegible], וזה [illegible] שלך יהודה (מגלת ב״ר), [illegible] יודעו כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

כשיש רק הברה אחת לפני הסלוק אבל שתהיה קמץ גדול או חולם או צרי ושוא אחריה במתג לפניו, בצור ירוממני (כ״ג, ה׳) לטען שדי (כ״ז, י״א) ומלאך יהוה רדפם (ל״ה, ו׳) הוא ישרתני (ק״א, ו׳) יהודה מחקקי (ק״ח, ט׳) נגיד אקרבנו (איוב ל״א, ל״ז). אמנם אם תיבת הסלוק אין בה תנאים הנזכרים אזי הרביע מוגרש שלפניו צריך להתהפך למשרת, כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב׳, ט׳) הושיעה ימינך ועננו (ק״ח, ז׳) שהיה הראוי ככלי יוצר, הושיעה ימינך והסלוק אשר אין ב׳ תנועות לפניו הפכם למשרתים, וכן ונחלי בליעל יבעתוני (תהלים י״ח, ה׳) ומחזיונות תבעתני (איוב ז׳, י״ד) ישמח יי במעשיו (תהלים ק״ד, ל״א) יגע בהרים ויעשנו (ק״ד, ל״ב. קמ״ד, ה׳) וכל דומיהם ככה, חוץ מן אותן הפסיקים הקצרים [בלי אתנח] בספר איוב המתחילים במלת ויען או ויוסף ומסימים במלת ויאמר כמו ויען איוב ויאמר (ג׳, ב׳) ויען אליפז התימני ויאמר (ד׳, א׳) ויוסף איוב שאת משלו ויאמר (כ״ז, ו׳) ויען־יי את־איוב מן־הסערה ויאמר (ל״ח, א׳. מ׳, ו׳) אשר בא רביע מוגרש אף שתיבת ויאמר היא מלעיל ע״פ המסרת וע״כ אין בה ב׳ תנועות לפני הסלוק, והם יוצאים מן הכלל. ויבא אחרי רביע מוגרש הלגרמה כמו ישנתי אז ׀ ינוח לי (איוב ג׳, י״ג); וכל טעמים האחרים לא ישבנו מלאחריו. והכלל כי כל לגרמה אחרי רביע מוגרש אי אפשר שלא יתרדף הסלוק אחריו מיד.

ז. הדחי יבא אחריו האתנח כמו מתנות באדם (תהלים ס״ח, י״ט), ואם יתרמה לבוא דחי בתיבה סמוכה לאתנח יש לו תנאי, כי לעולם לא יבוא דחי כמיך לאתנח, אלא אם האתנח יש לפניו שתי הברות בתיבתו, כמו ידיו בשלמיו (תהלים נ״ה, כ״א) לישרים תושיה (משלי ב׳, ז׳) פרעהו אל־תעבר־בו (גם ד׳, ט״ו) אם־קראתי ויענני (איוב ט׳, ט״ז) מה־אנוש כי־יזכה (גם ט״ו, י״ד); וגם כשיש רק הברה אחת לפני האתנח אך שהיא קמץ גדול או חולם או צרי ושוא מתוג אחריה כמו לאמים תסובבך (תהלים ז׳, ח׳) יי הרשיעו (כ״ג, כ״ז) החסדי ליהעיד (כ״ו, י״א) עיניהם מראות (ס״ט, כ״ד) ברשע איבי (איוב כ״ז, ז׳). אבל אם תיבת האתנח אין בה התנאים הנזכרים אזי צריך הדחי להתהפך למשרת, כמו חגור חרבך על־ירך גבור (תהלים מ״ה, ד׳) שהיה ראוי להטעם ירך גבור דוגמת מה תתהלל ברעה הגבור (נ״ב, ג׳) יבעבור שהבת גבור רק הברה אחת לה לפני האתנח הוצרך הדחי שלפניה להשתנות למשרה, וכן ארצם לנחלה (קל״ה, כ״א) מהיכלו קולי (י״ח, ז׳) יי בפעלה (כ״ג, ה׳) ידוק עמים. אלהים (ס״ז, ד׳) כמבני באמתך ואהיה (קי״ט, קנ״ו) אם תקטל אלוה רשע (קל״ט, י״ט) בטוני אינני (איוב ט׳, כ״ב). ותו חין הפרט נין מערת המתמי על אתנח ימין

המשרת שבא ככה במקום דחי, ואין הבדל בין ותעלזנה כליותי (משלי כ"ג, ט"ז) למען שוררי (תהלים ה', ט') אליו פי־קראתי (ס"ו, י"ז) ובין הודו ליי׳ בכנור (ל"ג, ב') אל־תעזבה ותשמרך (משלי ד', ו') ורק הענין יבדיל ביניהם. וזה כלל זה של דחי ואתנח לכלל רביע מוגרש סמוך לסלוק, ובפסוקים לכו בנים שמעו־לי יראת יי׳ אלמדכם: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו (תהלים ל"ד, י"ב. וכ"ב) תמצא בכל אחד שני הכללים יחד.*) ויבוא אחרי הדחי הרביע מוגרש, אך בתנאי שלא יהיה אתנח בפסוק כמו לבות וכליות (ז', י') בערב ילין בכי (ל', ו') אלהיך שמן ששון (מ"ה, ח') עורה הנבל וכנור (נ"ז, ט'), בערבות ביה שמו (ס"ח, ה'). וטעמים אחרים מלבד אלה ימנעו מאחרי הדחי, חוץ מב׳ מקומות שיבא אחריו הסלוק כמבואר בשער ב׳ במשפטו (דף כ"ג).

ח. רביע הקטן לא יתרדף אחריו טעם אחר אלא העולה ויורד, כמו רגזו ואל־תחטאו (ד', ה').

ט. צנור יתכן אחריו צנור כמהו בחיים וצפונך (י"ז, י"ד), והעולה ויורד יי׳ משפט עשה (ט', י"ז), גם יתכן אחריו רביע קטן בך אדם (פ"ד, ה') ויש לזה תנאי כי כל רביע אשר אחרי הצנור אי אפשר שלא יהיה אחריו עולה ויורד כמו בטחתי יגל לבי בישועתך (י"ג, ו') יי׳ יום יום יעמס לנו (ס"ח, כ') חוץ משני פסוקים מכלל זה יוצאים ויבא אחריו הדחי והם כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו (תהלים צ"ה, ז'), כי אין מענה בפי (איוב ל"ב, ה').

ר. הפזר יתכן לבא אחריו הלגרמה כמו חרפה ולשכני (תהלים ל"א, י"ב), והצנור בפיהו נכונה (ה', י'), ורביע נפשי וישג (ז', ו') ודהי מיחד אלהים

---

*) והנה משפט זה של דחי ואתנח דומה כולו למשפט פשטא וזקף בכ"ד הספרים, כי גם שם לא יתכן לבוא פשטא יחידה (בלי מהפך לה) לפני הזקף אלא בהיות טעם הזקף בתיבה שלישית מתיבתו כמו ותאמר האשה (בראשית ג', י"ג) ויאמר אברהם (כ"א, כ"ד) ואת החסידה (ויקרא י"א, י"ט) וביום השבת (במדבר כ"ח, ט'), וגם בהיות הזקף בתיבה השניה והוא כשהתיבה שלפניה קמץ או חולם או צרי וגם אינה מתיגה אחריה כמו את־המן אכלו (שמות ט"ז, ל"ה) בזאת תדעו (שם ט"ז, כ"ח) למען תדעו (דברים כ"ט, ה') ובלי אלה התנאים תתהפך הפשטא למונח כמו ויאמר אברם (בראשית ט"ו, ג') ותאמר שרה (כ"א, ו') בחטאו מת (במדבר כ"ז, ג') ראשי השבטים (דברים כ"ט, ח') עד שאין הפרש אז בין מונח כזה הבא במקום פשטא ובין מונח משרת אמתי של הזקף. והנה למדנו מזה ראיה ברורה כי דחי של אמ"ת הוא כפשטא בכ"ד ספרים ואתנח שלה לזקף. ובמעמדי על דין זה של פשטא וזקף מכ"ד הספרים אודיע כי נגלה עוד בתנאי, כי כשיקדם לפשטא כמו רביע או פזר או גרש או תלשא לא יתנהג בה דין הנזכר ולא תתהפך הפשטא למונח לעולם, ודוק ותמצא.

אֱלֹהֶיךָ (מ"ה, ח') יְגָאֲלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת (איוב ג', ה'), ורביע מוגרש הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי (תהלים קמ"ו, א') והסלוק וַיֹּאמַר ארחמך יי חִזְקִי (י"ח, ב'); והויץ מאלו לא יהיה לו שכן מאחריו.

יא. הלגרמה יתכן אחריו לגרמה כמוהו כמו לְדָוִד ׀ יְיָ ׀ (כ"ז, א') וצנור עוֹלְלִים ׀ וְיֹנְקִים (ח', ד') ורביע קטן נְעוּרַי ׀ וּפְשָׁעַי (כ"ה, ז'), ורביע גדול אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי (נ"ז, ב'), ופזור בִּגְדִיתֶן ׀ צָעִיר (כ"ח, כ"ח), ודחי הָבוּ ׀ שמח לִבִּי (ט"ז, ט') ואתנח תַּנִּיד ׀ בִּרְיָנְךָ (כ"ג, י"א), ורביע מוגרש בְּיוֹם ׀ הצִּיל־יְיָ אוֹתוֹ מִכַּף־כָּל־אֹיְבָיו (י"ח, א') וסלוק מִשָּׁמַיִם ׀ אל־ארץ הִבִּיט (ק"ב, כ'); אבל השלשלת והעולה ויורד ימנעו מאחריו.

יב. ומן המשרתים לא ימצא אחד מהם מתרדף אחר חברו כי אם מונח אחר מונח ועלוי אחר עלוי כמו יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי (ק"ד, ל"ד), לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינַת לדוד (ס"א, א').

פרק ח'. סדר הטעמים האחד אחר אחד.

אחר לגרמה יבא הפזר, אחר הפזר רביע גדול, אחרי הרביע הגדול הצנור, אחר צנור עולה ויורד וכן אחר רביע קטן עולה ויורד, אחר העולה ויורד אתנח, אחר דחי אתנח, אחר האתנח שלשלת, אחר שלשלת סלוק, ואחר רביע מוגרש סלוק. זהו סדר התרדפם הייתר נהוג אבל איננו חק כמבואר ממה שקדם. ואם היה פסוק אשר בו כל י"א הטעמים יהיה סדרם כבה: הלגרמה בראש ואחריו הפזר, ואחריו רביע הגדול, ואחריו צנור ואחריו רביע קטן, ואחריו עולה ויורד, ואחריו דחי, ואחריו אתנח, ואחריו השלשלת, ואחריה רביע מוגרש, וסלוק בסופו. אבן לא יתכני להיות בפסוק אחד העשתי עשר טעמים כולם יחד, כי לא נמצא פסוק שיבאו בו יותר מתשעה טעמים, אשר על כן נצרכים ב' פסוקים להיות כולם סדורים לפנינו, והם: עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד ׀ אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ (תהלים ל"ב, ו'). ויחסרו בו טעמים שנים הרביע קטן והשלשלת, והם בפסוק ישמחו וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים ׀ בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה (ס"ז, ה'). ופסוק אשר יש בו הטעמים כסדרם הנהוג הוא כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים (תהלים נ"ו, י"ד) וחסרים בו רביע הגדול ולגרמה ושלשלת והם בפסוק יִרַדֹּף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וידמס לארץ חַיָּי וּכְבוֹדִי ׀ לֶעָפָר ישכן סֶלָה (ז', ו'.)

פרק ט'. הטעמת פסוקים הקצרים.

פסוק אשר אין בו יותר משלש תיבות נקרא קצר, ולעולם אין בו אתנח, אלא או יבא הסלוק עם משרתיו או גם הרביע מוגרש לפי קשר ונתוח עניני. ודרך הטעמתו על ג' אופנים והם,

אם תיבה הראשונה לשניה רהוטה, והיא מן השלישית נפרדה, יבא מרכא לרביע מוגרש ולו הסלוק, ולא נמצאו דוגמאות רק בספר איוב כמו וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר (ג׳, ב׳) וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר (ל״ו, א׳) ודומיהם, וגם אלה הם על דרך זר כי תיבת וַיֹּאמַר מלעיל ע״פ המסרת וע״כ רק הברה אחת לפני הסלוק בתיבתו ובכל זאת קדם לו רביע מוגרש. אבל כל האחרים אם תיבת הסלוק אין בה ב׳ תנועות לפני עמידת הטעם, יתהפך הרביע מוגרש למונח ומשרתו לטרחא, (ע״פ הכלל המבואר בפרקים שעברו) כמו מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר (תהלים ל״ח, א׳) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר (ט׳, א׳).

ואם התיבות כולן רהוטות זו לזו, ישמשו כמו כן טרחא ומונח לסלוק, כמו שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח (מ״ח, א׳). אך אם תיבה האמצעית מוקפת היא משתי תיבות, אז יעמדו שני עלויין במקום טרחא ימינה, כמו לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל (מ״ד, א׳) לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד (ס״ט, א׳).

ואם תיבה הראשונה נפרדה, והשניה לשלישית רהוטה, יבאו רביע מוגרש ומשרת לסלוק, כמו לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד (י״ג, א׳) לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח (מ״ב, א׳) מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי (פ״ט, א׳).

פרק י׳. הנחת פסקי הטעמים.

מי אשר הבין היטב בכל מה שנאמר בפרקים שעברו מן מעלות הטעמים והתרדפותם ומשרתיהם לחלופי מיניהם, והשכל בכל הכללים עד שהם בלבו צפונים, הוא יבין ויידע להטעים כל פסוק ופסוק משירים איזה מה שירצה, אך בתנאי שיהיה גם בקי בדקדוק התיבות כמו דין לעילא ולרע ונסיגה לאחור ושוא וגעיא וכדומה, כי הנקוד והנגון זה לזה רבוקים יחדו משולבים ואדוקים. והאיש אשר מלאו לבו לעשות כן ינתח תחלה את פסוקו לנתחים ויחבר מה שיתכן לו חבור ויפריד את אשר בענין יפרד, ואח״כ יניח הטעמים על תיבות המופרדות, והתיבות אשר להן נקשרות ינקדן במשרתים לפי אופני טעמיהן ויטעים את המפסיק היותר הגדול במקום המופסק הייתר הגדול, הכל לפי תיכן גדלי או קטנותי של פסוק. אמנם אחרי כי המלאכה זו קשה היא עד למאד ומי שאיננו יודע בטוב השכל עניני המאמר וחבורם ואופני החלפות הטעמים לטעמים יכשל ולא תתכונן מלאכתו בידו, לכן אערוך פה לסיום הספר פסוקים מד׳ וה׳ ו׳ תיבות ואראה בהם חליפי הטעמתם לכל נתחיהם, ומהם יבין המשכיל וישפוט גם אל השאר.

הטעמת פסוק מד׳ תיבות.

א. יש בפסוק ארבע תיבות ונתוחן בזה האופן א | ב⁀ג || ד, יבאו דחי משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר (איוב ד׳, א׳).

ב. ואם ככה נתוחם א || ב⁀ג | ד, יבא פזר במקום הדחי, כמו הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה (תהלים קמ״ו, א׳) בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא (משלי

ח׳, י׳). אמנם אם תיבת הסלוק אין בה ב׳ תנועות קודם לטעם, יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו ויאמר ארחמך ה׳ חזקי (תהלים י״ח, ב׳).

ג. ואם בכה נתוחם א ב ג ד יבאו טרחא ומרכא לרביע מוגרש וסלוק, כמו שמעו מוסר וחכמו ואל־תפרעו (משלי ח׳, ל״ג) ויען ה׳ את־איוב ויאמר (איוב מ׳, א׳).

ד. ואם ככה נתוחם א ב ג ד, יוטעם מרכא ואתנח ורביע מוגרש וסלוק כמו זבחו זבחי־צדק ובטחו אל־ה׳ (תהלים ד׳, ו׳) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (ק״ו, ל״ה). ואם תיבת הסלוק איננה ארוכה ב׳ תנועות לפני הטעם, יתהפך המוגרש למשרת כמו למנצח לבני־קרח על־עלמות שיר (מ״ו, א׳) כהניך ילבשו־צדק וחסידיך ירננו (קל״ב, ט׳) הפניו תשאון אם־לאל תריבון (איוב י״ג, ח׳). ואם תיבת המשרת זה של סלוק גם היא איננה ארוכה ב׳ תנועות לפני הנגון אזי יתהפך האתנח ויהי לרביע מוגרש, כמו למנצח על־הגתית מזמור לדוד (תהלים ח׳, א׳). והנה הכלל שיתנהג באתנח המפסיק למשרת כזה בכל פסוק הבא ככה במקום הרביע מוגרש, אם המשרת הזה אין לפניו ב׳ תנועות בתיבתו שבא רביע מוגרש לפניו במקום האתנח, כמו פדיתה אותי ה׳ אל אמת (ל״א, ו׳) והיה הראוי מעיקרו להטעם פדיתה אותי ה׳ ותיבת אל הבאה האתנח שלפניו לרביע מוגרש, וכן יהגה יומם ולילה (א׳, ב׳) משכבכם ודמו סלה (ד׳, ה׳) אקראך כי תענני (פ״ו, ז׳). וזאת דין זה נתנחו כולם לדין הדחי והרביע מוגרש שנתבאר למעלה בפרק שמונת הטעמים (דף מ״ב), וע״כ אם תלך לפני המשרת תנועה אחת והיא בקמץ גדול או חולם או צרי וזאת אחריה מעוכה בגעיא ישאר האתנח ולא יתהפך, והתיבה תנועה כזו כב׳ תנועות, כמו חמס שנאה נפשו (י״א, ה׳) יבלעם ותאכלם אש (כ״א, י״א) בחרון נהדף מעני (ל״א, י״ב); אבל בלי אלה התנאים צריך לבא הרביע מוגרש ולא האתנח.

ה. ואם נתוחם ככה א ב ג ד, אזי יבואו מונח ודחי רביע מוגרש וסלוק, כמו ויענה את־איוב מן־הסערה ויאמר (איוב ל״ח, א׳. מ׳, ו׳). ואם הרביע מוגרש לא ילכו לפניו ב׳ הברות בתיבתו, אזי ינוקד טרחא ומרכא במקום מונח ודחי, כמו נאור אתה אדיר מהררי־טרף (תהלים ע״ו, ה׳. ובכ״י כמו שניקדו ויניליא שע״א ודוו״ה).

ו. ואם נתוחם ככה א ב ג ד, אז הנגינות כך כדורות דחי ואתנח רביע מוגרש וסלוק כמו הללוהו כל־מלאכיו הללוהו כל־צבאיו (תהלים קמ״ח, ב׳. כב״י הללוהו בדחי וכ״ף כל־ בהגה וכן היא בקריאתו ודוו״ה, ונרוב בספרים הללוהו בטרחא ושגוה) מהברי ומהדבר־בטני ומה בר־נדרי (משלי ל״א, ב׳). ואם האתנח

אין לו ב׳ תנועות לפניו ישתנה הדחי שלפניו למשרת, כמו עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ (תהלים קי״ט, קכ״ה); וכן אם תיבת הסלוק אין לה ב׳ תנועות לפני הטעם יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי (קי״ט, ל׳). ואם גם המשרת זה של הסלוק אין לו ב׳ תנועות לפניו יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, ואז יבא במקום דחי הלגרמה, כמו תֶּרֶב ׀ גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי (ע״א, כ״א). ואם גם הרביע מוגרש אין לו ב׳ תנועות לפניו יתהפך גם הלגרמה למשרת, כמו וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה (צ״ב, ט׳).

הטעמת פסוק מה׳ תיבות.

א. פסוק מחמש תיבות אשר נתוחם ככה א⁀ב׀׀ ג⁀ד׀ ה, יבוא כמרכא ואתנח מרכא ורביע מוגרש וסלוק, כמו מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ (ק׳, א׳). אך אם תיבת הסלוק אין לה ב׳ הברות לפני הטעם יבואו טרחא ומונח במקום מרכא ומוגרש, כמו לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה (ג׳, ט׳) לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר (ע״ה, א׳).

ב. ואם נתוחם ככה א⁀ב׀ ג⁀ד׀׀ ה, יבא מונח ודחי מרכא ורביע מוגרש וסלוק, כמו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ (ק״נ, ו׳).

ג. ואם נתוחם ככה א⁀ב׀ ג׀׀ ד׀ ה, יבואו מונח ודחי אתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו (ק״ג, ב׳) וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה (ק״ו, ל׳). ואם הסלוק אין לו ב׳ תנועות לפניו יבא משרת במקום המוגרש כמו פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן (קי״ט, קל״ג). ואם האתנח אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך הדחי למשרת, כמו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם (קל״ה, י״ד) אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי (איוב ל״ח, ג׳). ואם שתיהן האתנח גם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניהן בתיבותיהן יבא משרת במקום דחי גם משרת במקום המוגרש כמו עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ (תהלים צ״ד, ה׳) רַחֲמֶיךָ רַבִּים ׀ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי (קי״ט, קנ״ו. והא כי טרחא ומרכא תחת בני מינחין בעבור הפסק אבל אחרי רַבִּים. כמבואר במשפט האתנח דף י״ז). ואם המשרת אשר בא במקום הרביע המוגרש אין ב׳ תנועות לפניו, יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, כמו לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד (ו, א׳) בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי (פ״ו, ז׳) דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ (קי״ט, כ״ו). ואם נתהפך הדחי למשרת בעבור תיבת האתנח אשר אין ב׳ תנועות בה קודם לאתנה, ובא גם משרת במקום רביע מוגרש בעבור תיבה הקצרה של סלוק, והנה תיבת המשרת זה גם היא אין ב׳ תנועות לה לפני הנגון אזי

ישעמי טרחא ומרכא ורביע מגרש משרת וסלוק, כמו ברוך אתה ה׳ למדני חקיך (קי״ט, י״ב) גמל על־עבדך אחיה ואשמרה דברך (קי״ט, י״ז).

ד. ואם נתוחם כבה א⁀בוו גו ד⁀ה, יבואו מרכא ואתנה רביע מגרש משרת וסלוק, כמו אדני ישחקלו בירואה בו־לכא יומי (ג׳ז, י״ג) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו (ק״ב, כ״ח. וכב״ל. וכמ״ג ורוו״ה אתהדהוא כמקף ישעית כי לעולם לא יתכן תתנת כר״ב) נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך (קי״ט, ק״ו).

ה. ואם נתוחם כבה או ב⁀גוו דו ה, יבואו דחי משרת ואתנח רביע מגרש וסלוק, כמו כי־כבד ארון גדוד ובאלהי אדלג־שור (י״ח, ל׳) משלי שלמה בן־דוד מלך ישראל (משלי א׳). ואם הפסוק אין לפניו ב׳ תנועות בתיבה, יבא משרת במקום המגרש, כמו הנה תאבתי לפקדיך בצדקתך חייני (קי״ט, מ׳) עזרני ה׳ אלהי הושיעני כחסדך (ק״ט, כ״ו). ואם משרת זה הבא במקום המגרש גם הוא אין ב׳ תנועות לפניו, יתהפך האתנח שלפניו לרביע מגרש, כמו אתה צוית פקדיך לשמר מאד (קי״ט, ד׳) אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (ה׳) ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם (מ״ט, ט׳. ובספרים רוו״ה ויקר בטרחא ישנים). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל־לב (קי״ט, ל״ד) מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה (משלי ב׳, י״א, כן נקד מ״ג ובכל ס׳). אך אם הנתוח כבה או ב⁀גווו דו ה או יבא בתיבה הראשונה רביע במקום הדחי, כמו יומם השמש לא־יככה וירח בלילה (קכ״א, ו׳).

ו. ואם נתוחם כבה או בוו גו ד⁀ה, ישעם דחי ואתנח רביע מגרש ומשרת וסלוק, כמו רצה־יהוה להצילני ה׳ לעזרתי חושה (מ׳, י״ד) קסם על־שפתי־מלך במשפט לא ימעל־פיו (משלי ט״ז, י׳. כן בכ״י קסם בדחי ונכון). ואם האתנח אין לו ב׳ תנועות לפניו יבא מרכא במקום דחי, כמו חלקי ה׳ אמרתי לשמר דבריך (קי״ט, נ״ז. כן בטעמים ובספרים ישנים) ראה־עניי וחלצני כי־תורתך לא שכחתי (קי״ט, קנ״ג).

הטעמת פסוק משש תיבות.

א. פסוק משש תיבות אשר נתוחם כבה א⁀בוו ג⁀דו ה⁀ו, יביא במשרת ואתנח משרת ורביע מגרש משרת וסלוק, כמו מכתם לדוד שמרני אל כי־חסיתי בך (תהלים ט״ז) נפשי לאדני משמרים לבקר שמרים לבקר (ק״ל, ו׳) ה׳ שמרך ה׳ צלך על־יד ימינך (קכ״א, ה׳).

ב. ואם כבה נתוחם א⁀בו ג⁀דוו ה⁀ו, יביא משרת ודחי משרת ורביע מגרש משרת וסלוק, כמו לולא האמנתי לראות בטוב־ה׳ בארץ חיים (כ״ז, י״ג) קראתי בכל־לב עני ה׳ חקיך אצרה (קי״ט, קמ״ה).

ג. ואם נתיחם כבה א⁀ב׀ ג⁀ד׀ ה׀ ו, יבא משרת ורביע משרת ואתנח רביע מגרש וסלוק, כמו ואתה ה׳ חנני והקימני ואשלמה להם (מ״א, י״א. וזה כמצות לפני הסלוק נמקום המוגרש נעבור שהסלוק אין נ׳ הברות לפניו) ואם גם תיבת משרת זה של הסלוק אין ב׳ תנועות לה לפני הנגון יתהפך האתנח לרביע מוגרש, כמו וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב (משלי ז׳, ז׳).

ד. ואם נתיחם כבה א⁀ב׀ ג⁀ד⁀ה׀ ו, יבא משרת ואתנח ושני משרתים לרביע מוגרש וסלוק, כמו אם־אין־לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כ״ב, כ״ז). ואם תיבת הסלוק קצרה יבא משרת במקום המוגרש, כמו אל־תמנע־טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות (שם ג׳, כ״ז) ה׳ עזי ומעוזי ישועת משיחו הוא (תהלים כ״ח, ח׳) יבחר־לנו את־נחלתנו את גאון יעקב אשר־אהב סלה (מ״ז, ה׳).

ה. ואם נתיחם כבה א⁀ב⁀ג׀ ד׀ ה׀ ו, יבואו שני משרתים דחוי ואחריו אתנח ורביע מוגרש וסלוק, כמו כי טוב סחרה מסחר־כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג׳, י״ד) פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל־אבני־כיס (שם ט״ז, י״א. כן נמצא בנוסחא כתב יד פלס במהפך מהרת וכל״ל*) לכה נרוה דדים עד־הבקר נתעלסה באהבים (שם ז׳, י״ח) זה עשר פעמים תכלימוני לא־תבשו תהכרו־לי (איוב י״ט, ג׳. וכל״ל זה במהפך מהרת וכן הוא במ״ג). ואם האתנח אין ב׳ הברות לפניו מתהפך הדחי למשרת, כמו זכרתי בלילה שמך ה׳ ואשמרה תורתך (תהלים קי״ט, נ״ה). וכן אם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו הנה עין ה׳ אל־יראיו למיחלים לחסדו (ל״ג, י״ח) תקרב רנתי לפניך ה׳ כדברך הבינני (קי״ט, קס״ט). ואם גם תיבת המשרת זה של הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך האתנח לרביע מוגרש, כמו שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (קכ״ט, ז׳).

ו. ואם נתיחם כבה א⁀ב׀ ג׀ ד׀ ה⁀ו, יבואו משרת ודחי אתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו שמע ה׳ תחנתי ה׳ תפלתי יקח (ו׳, י׳) תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (ס״ט, כ״ד). ואם תיבת האתנח היא קצרה בתנועה, יבא משרת תמור הדחי, כמו זמרו לה׳ חסידיו והודו לזכר קדשו (ל׳, ה׳) עד־מתי רשעים ה׳ עד־מתי רשעים יעלזו (צ״ד, ג׳. וזה נו מרחז נמרכח מפאת הפסק כמבואר בדף י״ז).

---

*) וכשבריתו פרפי בלגרמה וזאת מבוא ואין מקום פה ללגרמה כלל כי פלס נמנך אל מעמו, ותהיה פלס מעמו משרתי טעמו, ועוד כי גם אם התיבה היתה ראויה למפסיק היה דינה להיות ברביע בגלגל כנמצא עמקן י״ז, ומזה נכון כי טעות נקוד בספרינו.

ז. ואם ככה נתוהם א⁀ב׀׀ ג׀׀ ד׀ ה⁀ו, יבואו משרת ואתנח רביע מוגרש לגרמה ומשרת וסלוק, כמו מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו (ג׳, א׳) מפקודיך אתבונן על־כן שנאתי כל־ארח שקר (קי״ט, ק״ד).

ח. ואם נתוהם ככה א⁀ב׀ ג׀׀ ד⁀ה׀׀ ו, יבא משרת והגרמה רביע משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו לא עשה כן לכל־גוי ומשפטים בל־ידעום הללויה (קמ״ז ג׳).

ט. ואם ככה נתוהם א⁀ב׀׀ ג׀׀ ד⁀ה׀ ו, יבא משרת ודחי ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו לכו בנים שמעו־לי יראת ה׳ אלמדכם (תהלים ל״ד, י״ב). אמנם אם תיבת האתנח קצרה היא, יתהפך הדחי למשרת, כמו רומה ה׳ בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (כ״א, י״ד). וכי אם תיבת הסלוק קצרה היא יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו בנאות דשא ירביצני על־מי מנוחות ינהלני (כ״ג, ב׳) ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את־מזבחך ה׳ (כ״ו, ו׳).

י. ואם נתוהם ככה א⁀ב׀׀ ג׀׀ ד⁀ה׀ ו, יבאו משרת ואתנח שלשלת משרת ורביע מוגרש וסלוק. ואם הסלוק אין ב׳ הברות לפניו יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו אל־תבטחו בנדיבים בבן־אדם שאין לו תשועה (קמ״ו, ג׳).

יא. ואם נתוהם ככה א⁀ב׀׀ ג⁀ד׀׀ ה׀ ו, יוטעם רביע קטן ועולה ויורד משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי־אש (תהלים י״ח, י״ג*) שגיון לדוד אשר־שר לה׳ על־דברי־כוש בן־ימיני (ז׳, א׳) ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים (ק״ז, ג׳. ובכ״ל מצפון ברביע מוגרש) שיר המעלות זכור־ה׳ לדוד את כל־ענותו (קל״ב, א׳). אמנם אם תיבת הסלוק קצרה היא יבא משרת תמור הרביע המוגרש; ואם המשרת זה גם היא תיבתו קצרה, אז ייטעם רביע מוגרש במקום האתנח, כמו לדוד משכיל אשרי נשוי־פשע כסוי חטאה (ל״ב, א׳).

יב. ואם ככה נתוהם א׀ ב⁀ג׀׀ ד׀ ה⁀ו, יבא דחי משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו כי־אתה קנית כליתי תסכני בבטן אמי (קל״ט, י״ג) דברי למואל מלך משא אשר־יסרתו אמו (משלי ל״א, א׳).

---

*) ודע כי בכל מקום היה אחר אם בין העולה ויורד ובין האתנח תיבה אחת בלתי מטעמת לעולם במשרת, כמו אל־תזכר כחסדך זכר־לי־אתה (תהלים כ״ה, ז׳) ויעטו ילבשו בשת וכלמה (ל״ה, כ״ו) שפתימו וילכדו בגאונם (נ״ט, י״ג) לראשנו באנו־באש ובמים (ס״ו, י״ב. ובן הנגון בכל ב״מ עתיקים) קבצם ממזרח וממערב (ק״ז, ג׳) בלי־פשע חץ אנכי (איוב ל״ג, ט׳) עיני ואת־מלכים לכסא (שם ל״ו, ז׳) אל־יעזבך קשרם על־גרגרותיך (משלי ג׳, ג׳) וכל דומיהם.

יג. ואם ככה נתוחם א ו ו ב⁀ג ו ו ד ו ה⁀ו, יבואו רביע משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו בני־אפרים נושקי רומי־קשת הפכו ביום קרב (תהלים ע״ח, ט׳) סגים השבת כל־רשעי־ארץ לכן אהבתי עדתיך (קי״ט, קי״ט) אח נפשע מקרית־עז ומדינים כבריח ארמון (משלי י״ח, י״ט).

יד. ואם נתוחם ככה א ו ו ו ב⁀ג ו ו ד ו ה⁀ו, יוטעם לגרמה משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו הללויה הללו־אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו (ק״נ).

טו. ואם נתוחם ככה א ו ו ב⁀ג ו ד⁀ה ו ו ו, יבא לגרמה משרת ודחי משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה (ק״ה, מ״ה).

טז. ואם ככה נתוחם א ו ב⁀ג ו ו ד⁀ה ו ו ו, יבאו לגרמה משרת ורביע משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו מושיבי עקרת הבית אם־הבנים שמחה הללויה (קי״ג, ט׳) ואנחנו נברך יה מעתה ועד־עולם הללויה (קט״ו, י״ח) בחצרות בית ה׳ בתוככי ירושלם הללויה (קט״ז, י״ט).

יז. ואם ככה נתוחם א ו ב⁀ג ו ו ד ו ו ו ה ו ו, יבא רביע משרת ודחי ואתנח ורביע מוגרש וסלוק, כמו אם־אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי (איוב ל״א, י״ג). ואם תיבת האתנח קצרה, יבא משרת תמיד הדחי, כמו ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם (תהלים י״ח, מ״א). וכן אם תיבת הסלוק קצרה היא יבא משרת תמיד הרביע מוגרש, כמו ואולם שמע־נא איוב מלי וכל־דברי האזינה (איוב ל״ג, א׳).

יח. ואם ככה נתוחם א ו ו ו ב⁀ג ו ו ד ו ו ו ה ו ו, יוטעם לגרמה משרת ודחי אתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו הללויה הללו את־ה׳ מן־השמים הללוהו במרומים (תהלים קמ״ח). ואם תיבות הסלוק או האתנח קצרות יבואו כמשרתים במקום המוגרש ובמקום הדחי, כמו ימיקו וידברו ברע עשק ממרום ידברו (ע״ג, ח׳).

יט. ואם נתוחם ככה א ו ו ב ו ג⁀ד ו ו ו ה ו ו, יוטעם רביע דחי משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו אמר לה׳ מחסי ומצודתי אלהי אבטח־בו (צ״א, ב׳) מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל־תהלתו (ק״ו, ב׳) אל־תלחם את־לחם רע עין ואל־תתאו למטעמתיו (משלי כ״ג, ו׳). ואם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יוטעם משרת במקום המוגרש, כמו, ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי־עני (איוב ל׳, ט״ז). ואם המשרת זה של הסלוק גם הוא אין ב׳ תנועות לפניו יוטעם רביע מוגרש במקום האתנח, ואז יתהפך גם הרביע של תיבה הראשונה לגלרמה, כמו ובת־צר במנחה פניך יחלו עשירי עם (תהלים מ״ה, י״ג).

כ. ואם נהוחם כבה **א ו ב ג ו ו ד ה ו ו**, יביא רחי משרת ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי (תהלים י"ז, ח׳) וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ (ק"ו, כ"ד. ובנ"ל לא במרכא ולא מירך ובן היה בקריאתו) יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי (ל"ה, י"א). ואם תיבת הסלוק קצרה ייטעם משרת תמיד המוגרש, כמו תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם (ב׳, ט׳).

כא. ואם נתיחם כבה **א ו ב ג ו ו ד ה ו ו**, יטעם רביע משרת ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת וּמַלְאַךְ ה׳ רֹדְפָם (ל"ה, ו׳). ואם תיבת הסלוק קצרה יביא משרת תמיד המוגרש, כמו וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת אֲרִיקֵם (י"ח, מ"ג) טוֹב לְהֹדוֹת לַה׳ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן (צ"ב, ב׳).

וגם אני אודה לה׳ ואומר לשם עליון, ואשא שירי ואומר:

יביע פי ישמיע
צדקת אלי ועזרתו
חסדו עלי הופיע
קרבני צור לאמרתו.
ברב רחמיו החלותי
בגינותי לתהלתו
וברב תודות בכלותי
ארנן שמו ותורתו
יערב שיחי לאל
כריח ניחוח
הנותן ידי לאל
וליעף כח.

מכתב

מהרב הנכבד החכם השלם המפואר מוהר"ר
שמואל דוד לוצאטו הי"ו
בעיר פאדובה.

*) לכבוד ידידי החכם היקר, הנכנס לפרדס המסרה, ומשכיל בטעמי המקרא, להחזיר הישנה לעטרה, כ"ש הר"ר יצחק בן אריה, אלף שנים יחיה.

ברוך ה׳ אשר הביאך לקראתי, לתת פוגה לתוגתי, לפכח צערי, על מות בני יקירי, הילד הנעים, בן שעשועים, ברוך איוב שמו, אשר לוקח מאתי בעצם תומו; כי במשך שבע שנים היה חזק ובריא, וגבור כארי, ויפתע פתאום אש קדחת בקרבו, ושנים ושלשים יום אש תמיד תוקד בו, לא כבתה אשו, עד אשר באה שמשו, בכ"ה בסיון נולד, ובכ"ו בסיון מתבל נפרד, וביום הקודם למותו בקש ממני שאביא לו מגדנות, ויבאו חבריו ילדים בני עניים לבקרו ויתנם להם מנות. ברוך בני בני, מחמד לבי ועיני, מה נעמת לי ולכל יודעיך, ביופי תארך וביושר דרכיך, ולמה כאבן נקטפת, ומחיקי נחטפת, ואביך ואמך אשר אהבת, ביגון ואנחה עזבת. אבל אשריך כי נטשת ארץ נשיה, בטרם תטעם מרירות פריה, ועתה בצל שדי, תשבע שמחות עד בלי די, שם לפני כסא רחום וחנון, בעד יולדיך שפוך תחנון, ימחה דמעתם, ויאיר אפלתם, ולטובת זרעם תהי ימינו פשוטה, והיה המחנה הנשאר לפלטה.

ועתה ברוך אתה ידידי, כי לולא תורתך **תורת אמת** היתה שעשועי, אז אבדתי ביגוני ועניי, והיו דבריך לי לשמחה ולנחמה, כי תמיד הייתי נכסף לראות על טעמי אמ״ת ספר מיוסד על דברי הקדמונים, על דרך ספר משפטי הטעמים. לא שאחשוב שהקדמונים ירדו לעומק דרכי הנגינות, כי ראיתי כי רבנו שלמה, החכם מכל אדם בדורות ההם, טעה בהבנת דברי הפסוק הלא המה בעבר הירדן (עיין [illegible]), ורד"ק אביר המדקדקים כתב כי כח העולה ויורד כמה הסגולתא, ואנחנו ידענו כי כחו כמה האתנח. והחכם ר"וו היידנהיים אשר בלה ימיו ושנותיו

---

*) אמר יצחק הקטן, הנה הנני מוסר את דברי החכם הי"ו כפי כוונת כתבם הנה. רק מחמת כתבו בעברית אמנם את התהללותו והתפארו על ספרי ולהודות כמה ישאל מה זה כתבתי ככה ולא ככה. ואל יאשימני החכם על זאת ואל יאמר כי התעקשתי הייתי ... אבל בכל מקום אשר ידעתי בעצמי כי שגיתי אודה להחכם בפני קהל ולא אחרים ולא אתחפק — אמנם כל כונתי לבלתי בכל אמת במשפטי תורת עד כי כרע דעת ברורה אזה דרך יבחר ולא נמשך עוד על הספקים. ומלבד זה אוסיף הנה והנה במאמרי החכם קצת הדברים כפי קצר, יען הכל בעברית, כי לא הרשיתי לי כבנות כגוף האגרת, אך מעט מההוספות אשר רציתי להכנס אל אשר הבין לי החכם מיע להוסיף מספרי ... והנחתי אמנם למעיינים עוד ספרים בין דברי החכם ובין דברי, והדברים כתובים מסגרות תמיד במסגרות כזה [. . . .] להודיע כי מצלי הם.

בדברי אנשי המסורת והמדקדקים הראשונים, לא הרגיש כלל כח טעמי הפסיק ויעל על גווי צאני היא (עיין למטה). אבל אחשב כי האחרונים בחקירותיהם צריכים ג"כ לקבלת קדמוניהם, ומתוך הקבלה והחקירה, תצא האמת לאורה. — ועתה הנני למלאת שאלתך לערוך לפניך קצת הערות ונוספות לספח אותו אל ספרך, אפס כי המדפיס אין בך להשלים המלאכה, ואתה אין בי למהר להחל ולכלות מלאכתי, ע"כ יהיו דברי מעטים.

עמוד 3 אמרת (וכן כתב ר' אליה בחור בס' טוב טעם [1]) כי שנוי טעמי אמ"ת נמשך מקוצר הפסוקים. ואני לא כן אדמה ולבבי לא כן יחשוב, אבל כבר כתבתי זה עשרים שנה בדקדוקי אשר חברתי בלשון איטלקי לצורך תלמידי, כי לכך נשתנו טעמי אמ"ת מפני שכן היתה תקנת קדמונינו ז"ל שתהיה קריאת הספרים האלה ודרך נגונם משונה מנגון שאר ספרים. כי אמנם אין שום הפרש באורך ובקוצר ובנתות המאמרים לנתחוהם בין פסוקי שיר השירים וקינות ובין פסוקי אמ"ת, אך לא התקינו לנגן הנגינות דרך זמרה, כי הזמרה איננה נאותה בקינות, ולא התקינו לנגן שיר השירים דרך זמרה, על פי מה שאמרו הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר מביא רעה לעולם [2]). והנה פסוקי למנצח לעבד ה' הם פסוקי וידבר דוד, וקצת מפסוקי מזמור צ"ו וק"ה נמצאים בדה"א י"ו, ולמה לא באו גם בשמואל ובד"ה בטעמי אמ"ת? זה היה מפני שקריאת שמואל וד"ה נקבע מימי קדם נגון שאר ספרים, ולא רצו להחליף דרך קריאתם ונגונם בשביל שני מזמורים שבאו בהם, וכן לא רצו להחליף דרך קריאת התורה והנביאים בשביל שירת הים ושירת דבורה. אבל באיוב אע"פ שרוב הספר הוא דרך שיר, לא קבעו טעמי אמ"ת בחלק הספורי שבראשו ובסופו, כי הנגון הפשוט המיוחד לארך ספרים הוא העיקר, ואם דברי איוב וחבריו ודברי האל להיותם דרך שיר נשתנו להיות נקראים דרך זמר, לא נשתנה דרך הנגון בחלק הספורי מן הספר, רק נשאר בנגון הפשוט. אבל בס' תהלים, אחר שקבעו לו זמרה מיוחדת, לא רצו לשנות דרך הקריאה בפסוקים הספוריים שבראש קצת מזמורים, שהיה הדבר מגונה להחליף הנגון מפסוק לפסוק, ולפעמים ג"כ מתחלת הפסוק לסופו, כגון אם היינו קוראים תפלה למשה איש האלהים בנגון הנביאים, ה' מעון אתה היית לנו בנגון המזמורים.

עמוד 4 בענין הבנת דברי בן אשר עדיין מגמגם אני, ולא אאריך בעריכת ספקות.

עמוד 9 אמרת כי הצנורית אין לה נגון כלל, ושאינה אלא להודיע שאותו מהפך ואותו מרכא אינו אלא משרת. ובזה לא אוכל להסכים עמך, אבל אאמין

---

[1]) וכן דעת הקדמונים, כמו שכתב ג"כ הר"י לונזאנו כ"כ דף י"ד ע"ב, [illegible] ספרי איוב משלי תהלים ושאר, כמו שהיו מענין אחד, כתובים מעין שירה (כמלת שירה) ומקראות קצרים ונגון אחד. וזה לך דברי בן בלעם ז"ל „בעבור [illegible] (טעמי אמ"ת מטעמי שאר ספרים), התחיל בשנים כתיבתם ותקן הטעמים והנגון [illegible] כדרך שירה בכתיבתם, [illegible] כי הם [illegible] (כמו [illegible] פרק י"ג [illegible]: [illegible]), והשני כי פסוקיהם קטנים, והשלישי טעמיהם".

[2]) סנהדרין ק"א. [illegible] אינו כן, עיין עליו. אבל [illegible] דברי [illegible] דעת הקדמונים [illegible].

כי כל טעם יהיה על נגון מה, ואינני רחוק בעיני שלפעמים גם ההברה הקודמת לנגינה היו משמיעים נגון מה בקריאתה. ואם בנגון הפשטא שבאך כפרים התקינו לפעמים קצת נגון בהברה העומדת שתי הברות או הברה וחצי קודם הנגינה כמו וְאַבְרָהָם בְּשַׁלְּחוֹ, הַנֹּגֵף, בְּלַהֲעֲזָה וַיִּגְעַל, וְאָנֹכִי. ולפעמים אפילו בהברה הסמוכה לנגינה כמו הַבְלִים אָנָּא אין לתמוה אם בנגוני של זרקא התקינו לפעמים קצת העמדה ונגון על התנועה המשיכה הסמוכה לנגינה כגון יוֹטָם. ומה לנו צורך לסימני שהמרכא והמהפך אינם מפסיקים, מפני שהמרכא של עולה ויורד והמהפך לגרמיה הם מפסיקים? והלא המרכא של עולה ויורד כבר יש לו סימן במהפך שלפניה, והמהפך המפסיק כבר יש לו סימן בלגרמיה שאחריו, ולמה לנו סימן בתוך סימן? ואם עיקר מציאות הצנורית אינו אלא להבחין בין מרכא ומהפך משרתים ומפסיקים, למה תבוא על תנועה משיכה, ועל תנועה שאינה משיכה לא תבוא? ובשאלה משיבני: אל תשאל לטעם למה לא; כי היא כמים מעצמו, וכמו שלא נשיג לכי, אני אשיבך כדין, כי שום בעל שכל לא ישאל למה הונחו הצירות הללו לתנועות ולטעמים, שהרי אם הונחו צירות אחרות תמיד נוכל לשאול למה הונחו אלה ולא אחרות? אבל שיהיה טעם אחד נוסף לסימן על דבר שכבר יש עליו סימן, שלא יהיה הטעם ההוא נוסף תמיד, אלא ע״פ חוקים ידועים שאין להם שום שייכות עם הענין אשר בעבורו נוסף הסימן ההוא, זהו דבר שאין הדעת סובלתו - ולא זו בלבד, אלא גם העולה ויורד וגם הרביע מוגרש, נ״ל כי לא לחנם ולא לכבוד כמים נעשו מורכבים משתי צורות, אלא מפני שבנגינתם היו מנגנים קצת גם הברה אחרת הקודמת לנגינה העיקרית, בעולה ויורד היו מנגנים קצת בתנועה הקרובה אל הנגינה, וברביע מוגרש היו מנגנים קצה בתחלת התבה[1].

---

[1]) הנה כתן יג׳ של בבלי כתבלה ״) שינוית כל הבבלות הללו אשר הקנם הכפם ה״ו. וסברתי זו לתת נגון בתנועות הלועות של עולה ויורד ורביע מוגרש הוא לא תכון בהיות במסורת הוא ע״י הַמְּאִים. ״ ״ כגון ששני רמזי ד׳ אשר בשלש ירושלים לא יתכן כלל לנגן התיבות הנזכרות. ושני החוק נופל לנגן אל חק (תהלים ב׳, ז׳) אל שחת (ל׳, י׳) ועשה לנו ירושלים אשר תיבת במקום הזקף, ותיבה מיקבת אין לה נגון לעצמה. הן מכל זאת נראה הנכון ותולים בתשובות הללו אינם אלא להבחת מסורת הטעם וכמו שאמרתי, וכן כבר כתב גם רו״ח בהקדמת תהלים שלו. ולתוספת ראיה קניא עוד את דברי בן כנעם על ענין זה ז״ל, דע שהמשפט (רביע מוגרש) הוא הקודם בלמעלה מן התיבה; והקורא לא יטים על לבו המקל אשר עם את הראשונה כמו הַמְּאִים בעדת לדיקים, והרי לו בעשותו המקף על את הראשון להכיל זוג מעטה כמו בית מְלַבְּתִּי (קי״ט, מ״ב) וכן מִשְׁפָּטִי (ק״י, כ״ה) כי מִלְבָד (איוב ט׳, י״ח) המשפט הוא הנכון להכיל בהיות מעטה ולולא אותו מעטה היו מוכנין אותו רביע; והכלל הנשימה מוכלת על הנקודה, והמעטה היא סימן. עכ״ל. ובענין הצנורית כתב ז״ל, הנה על הקורא לזכור, אותיות התיבה אלא המעטה כלל את אחד מהנשימה, ויהיה החזקת אשר עליה המעטה או מוסרת לטעם, ויואל לנשימה, וחזק מעלה כח ויגה בה טעם כלל; ונתברר לי בזאת המתיגה (כשרית), אשר במיד במקום יחזית אשר יתכן לקריאה בהשאת הנשימה בהנשימה את מתינו איוב לנשט, שלפיכך לא יתכן כה לנשימה, כמי בזה עלה כה התית למעטה במעט, כנחת הנשימה. עכ״ל הנלרך לענייני. ויש עוד ראיות אחרות, אך אין לי מקום להאריך יותר.

עמוד 10 הביא בהערה כללים חדשים נגדי. אבל אם תשוא נח אחר תנועה גדולה כמו אחר תנועה קטנה, מה נשתנה הנגד מן וַיִּשְׁקְ? [4])

עמוד 11, 12. כתבת מיצאי בקר, למוצאי מים, בטעם תחת מ', אבל במנחת שי הטעם תחת צ' (רק מוצאי בקר היה במנחת שי מעקו, ונתפך תחת צ'). והנה נסוגה הטעם לאחור כל כך, עד שתהיינה אחר הטעם שתי תנועות, היא דבר אשר לא ראינו ולא שמענו, רק אם הראשונה משתי התנועות היתה מהלילה חטף ולכך אינה מקבלת טעם, כמו נערמו מים, נעמדה יחד (ולכנת ניבחות גם שנים מים, ותכבה חרן) אבל במלת מיצאי הצדי מקבלת טעם, ועד שם ראוי שיסוג הטעם ולא יוסיף. גם בדפוס יהיו הינריך מיבערים (והוא תנ"ך יקר בעיני מאד מפני השגיות הגדולות שעשה החכם הזה עם תלמידיו נגדיק כמה ספרים כ"י ודפוסים יקרים, והנה הגהותיו כל תלמי גבוהות במלת בענין הטעמים, ולא לי כי מספק גלשה שנת היית התנ"ך הזה) כתב למוצאי מים בטעם תחת הצדי, ובמיצאי בקר אין שם מתג, ומלת מוצאי בשני טעמים מיצאי. ואני לא אחליט בזה דבר, רק זאת אומר כי מיצאי בטעם במ"ם היא זרה שאין כמוה, ואין לנו להרבה בלי עדים נאמנים. ובעמוד 13 הבאת וממעמקי מים בלא מתג ואמרת שבו צ"ל, ולפי זה יהיו גם כאן שתי תנועות אחר הטעם (מלבד החטף שתחת העין) והוא דבר שלא יסבלהו הלשון העברי. אבל אתה סומך על בן בלעם, ולמטה תראה כי אין ספק שנפלו ט"ס בספרו [5]).

---

[4]) התנועה היא נקודת יָגֵל הנתנה הגעיה מלעילה (דגש) לקריאה מלעילה [illegible] כל ישוית התנועות המתחלפות לטעמים למתחים כמו יִשְׂרָאֵל, יְגָפִי, יִמְבְּרִי, יִגְהַל, מִיצָאֵי, יִגְהַל [illegible] כמו געיה מלעילה [illegible], [illegible] כי הקריאה מלעילה [illegible] מיצאי, יושבי, הבאתה [illegible] (כמעט התחתונים) [illegible] על דרך זה, כי [illegible] יוסם החטף. והגעיה [illegible] ותנועתה [illegible] (וכמו [illegible] גם [illegible] בין [illegible] היא תנועה [illegible] יותר, [illegible] עיניו [illegible] ט', כ"ב. ודברים כ"ח, ח'. גם שמות כ"ח, כ'. ובמדבר כ"ב, כ"ח.

[5]) יש לדעת כי נסיגת האחור של נערמו מים, מיצאי בקר, [illegible] (איוב ב', ט' ג. כן היא כ"י), ותכבה חרן [illegible] מפני התנועה [illegible] היתה מיוחדת לקבל טעם (במנחת [illegible]), [illegible]: [illegible] התנועה [illegible] הגעיה, [illegible] כדי [illegible] לטעם [illegible] מתנועתה, [illegible] בהגעיות [illegible], כגון אל הָאִשָּׁה (בראשית ג', ח) [illegible] מן הָאִשָּׁה (שם ג', י"ג) [illegible] לטעם. [illegible] (כי [illegible] מיצאי היתה [illegible]). והנה [illegible] מיצאי בקר [illegible], [illegible] במלת [illegible] מיצאי בקר [illegible] מיצאי בקר [illegible] (מן מיצאי [illegible]). [illegible] נקודים [illegible]

לעמוד 13 תמהתי תמהון גדול איך התרת לעצמך לשבש כל הספרים, ולהחליף כבנה וכמה פסוקים שאין בהם אתנח, רביע ברביע מוגרש. ואין ספק אצלי כי כשהפסוק נחלק לשנים על ידי אתנח, או הנגינה שלפני הסלוק מקבלת העמדה וניגון אחר בראש תבה, ויהיה מקום לרביע מוגרש; אבל כשהפסוק בלתי נחלק לשנים, או קריאתו יותר במרוצה, וההפסקה שבאמצעיתה היא נגינה אחת פשוטה (רביע), ולא נגינה בראש תבה ובסופה (רביע מוגרש[6]).

עמוד 17 אמרי האזינה ה', נקדת דחי מרכא ואתנח, ואמרת בהערה כי בספרים הנגון משובש. והנה במנחת שי נקוד טפחא מרכא רביע, וכן מצאתי גם בתנ"ך כ"י על קלף שנת ק"ז, יפה מאד ומדויק, אשר בבית הרב רמש"ג ז"ל, וכן בתנ"ך כ"י על קלף שנת ר"ג יפה ומדויק, אשר ביד ידידי החכם יוסף אלמנצי ה"י. והטעמים האלו נראין בעיני נכונים יותר, לשתי סבות, ראשונה כי נ"ד כי הפעל (האזינה) דבק יותר עם הפעול (אמרי) ממה שהוא דבק עם הוואקאטיוו (ה'), ושנית מפני שאין דרך האתנח לבא (בספרי אמ"ת, וכן לא יבא הזקף כמו כן בספרים) אם אין אחריו רק שתי תבות ושתיהן בלתי ארוכות. הכלל זה כתבתי בדקדוקי, ואמרתי עיין מזמור ק"ט, והוספתי כי היוצאים מן הכלל הזה מצער המה[7].

נגהם. ואחרי כי כלם בספרינו מונחי כלי מקף כדרך בס"ל מוצאי, ובמדפסים של נ"ב בא"ת וסנצינו (גם רו"ה אחריהם) הדפיסו מוצאי מים ובמו לאחר הוציא מן א (אחר לא התקן אות אם המלה מוקפת) והנה המדפיסים הנזכרים כמרכא והעמידו מוצאי וכן נתחוה הספרים. ועה בכתיבות ישמעאלי מים יש חטף אחרי הנגון מנהגו דיגשיות אחר גם בהם חטף אחרי נגינת נסוגה אחור כמו מתנה דן (במדבר ג, כ"ח) ואהבת חסד (מיכה ו', ח') נהרי מים (תהלים ח, ד') ופתחה פיה (משלי ל', כ'). ועל טענת החכם על דברי בן בלעם להחליף אותם בחוקת מעית אזיב למטה בהערה 24.

[6]) לא אני שהתרתי לי לשבש הספרים, אלא המוסרים והמדפיסים בקיבלם המורה שהלכתם הם בנגונים. וכבר כבר מינו היה נפי ר"ח פרובינצאלו, בשני מייגו (רביע) הם, יתנו קודם הס"פ כשולם וגם כי הכתב הימין (הגרש)'. ובהגרש יבטא מרביע בזה וזה דבר לא ידע מעמו אך אין אחד מכל הקדמונים; אך על זה העיד ר"ח פרובינצאלו, שהמדקן ימין יגיה לטעמים נבדו נטעם קודם הס"פ וכן גם אנכי מצאתי במקרא כ"י נכתב בשנת נ"ח שאחר לטעמים הרביע מן הרביע המוגרש ועמוד רק הגרש לבדו בראש תיבה (בנגינות, משכבים ודיעה). גם רו"ה בהקדמת תהלים שלו כתב נקודות בהעמדת הרביע לבדו קודם הסלוק תדע שנטעה הגרש'. — והנה כפי גלות דעתי החכם לנחשוני הי"ו יהיה הרביע הסמוך לפני הסלוק הפסקתו אין כל כך מעומדת. מהפסקת הרביע המוגרש. והנה זו מוכחת היא ע"י מגאדר"ו (תהלים ע"ז, י') משל פר (ש מ, כ"כ) ודומיהם אשר הם ברביע לבדו בספרים, ונראות הן עוד יותר מופסקות מאשר הרביע המוגרשין כי בזית תחת האתנח. ועוד כי רבינו והמקבלות ישב (ב"ת, ג י) בכניסת ירושלים (ע"מ, ג') אבן הפנים ששחה (קי"ח, כ"ב) מעתה ועד עולם (קנ"ו י"ח) ודומיהם אשר גם הם ברביע לבדו בספרים, ועוד הביע אחר לפניו אשר ירוץ אליו והפסקת הרביע הזה שלפני הסלוק וגם הוא במקום האתנח. מכל זה נראה שכל רביע קודם לסלוק מוגרש יהיה.

[7]) לטעמים אמרי האזינה ה' (כמו בנ"ג ואחריו כמ"ב) תיכנו נכון לענ"ד כי האזינה דבק אל השם וכמו שכתוב תאזינה ה' (את) אמרי, והיה הנגינת הצעקתי ישמע י אך שיא דא ישמע ו אד' והנה כפי סבה הסמוכה במנחת החכם הי"ו וגם כפי הנחתי בפרק הנחת פסקי הטעמים רק מ"ז (ושרק הזאת עדיין לא הודפס בחרוזי החכם הי"ו את הנחתי בקריתי כי מפני כמה טעמים הייתי או עודני מתגועג בדעתי, אם אדפיסנו אם לא, ואחרי כן גמרתי להדפיסו) היה מן הראוי לטעמים אמרי האזינה י ומה שהדפסתי כבר ואת נ האתנח, עשיתי כן בשביל שמצאתי כבר ה' נתונה בכל הספרים הישנים והחדשים

עמוד 22 על המסורת, שלח הר חטף והד געיא, פירשת שהראשון נחטף משורת מבני ומיתוף — וזה פירוש רחוק מאד, ונ"ל פשוט שהמסורת קוראה חטף לפתח שאינו מוטעם, וזה ע"פ דרכי הנקוד האשורי, כי (כאשר כתבתי בתולדות קדם עמוד 27) כל פתח וסגול שאין בהם לא טעם ולא מתג אינם נחשבים בנקוד האשורי בתנועה, אלא כחטף, וציורם שתי נקודות כאלכסון, כאשר היא צורת חטף פתח וחטף סגול. ואתה ידידי היקר, וכל העוסקים בחכמת המסורה, עליכם המוצא הזאת, לחקור ולבדוק אם יתכן להחליט כי אנשי המסורה היה להם הנקוד האשורי או הנקוד שלנו.

עמוד 29 בהערה — גם אני כבה"ע תקפ"ט עמוד 101, העליתי להרגיש ילדה בן והבריו, רק לא עלה בלבי לתלות הדבר בזה שאמרת כי גם קודם שיהיה הטעם נסוג לאחור היתה התנועה הראשונה מועמדת בגעיא, רק הרימתי הענין בזה שיהיה שוא נע לפני הקמץ, ודברי ודבריך עולים בקנה אחד, כי התנועה שאחריה שוא נע היא ראויה למתג (ואם תרצה נע מפני המתג, או מפני הטעם נסוג לאחור). והכלל שלי הוא יותר קל להבנת התלמידים, והכלל שלך הוא יותר מושכל ויורד לעומק סבת הדבר. והנה גם לדברי וגם לדבריך לִנְסֹכָה לָּהּ (ישעיה ל', א') ראוי להיות רפה, ואע"פ כי מצאתיו דגוש בדפוסים מדויקים, כגון במ"ג ויניציאה רפ"ה, והנני דורש ממך אם מצאת מפורש בדברי הקדמונים היות תבת לה רפה, או אם לאו בפירוש איתמר אלא מכללא*).

עמוד 33 שמחתי מאד במה שכתבת על יקרה איב נפשי שאינו אלא מן הקל, וכן מצאתי בדפוס ברישא (*Brescia*) שנת רנ"ד הרי"ש בחטף פתח.

עמוד 42 גבוה בעיניו נמאס, נקדת רביע על בעיניו ועל נמאס, ואמרת בהערה כי כן העקר בלי ספק. ואני אמנם נ"ל שאין כאן מקום לשני רביע, כי שני רביע (כמו כל שני מפסיקים) הסמוכים זה לזה הראשון מפסיק יותר מן השני (כמו לאמר לך אתן את ארץ כנען, ויתנני ויאמר אלי), ואין ספק כי מלת נמאס דבקה למעלה (עם גבוה בעיניו) יותר ממה שהיא דבקה למטה (עם ואת יראי ה' יכבד). והנה אתה ידידי דחית פירוש רש"י, ובחרת בראב"ע ורד"ק, ולדעתי דברי ראב"ע ורד"ק בטלים ומבוטלים, וחלילה לאיש ירא ה' להיות גבוה ונמאס בעיני עצמו, ואין ספק אצלי כי פשט הכתוב אינו אלא כרש"י ורבותינו ז"ל, שמי שהוא נמאס (לרוב דרכיו) הוא נבזה בעיניו (של צדיק), כגון אחז שהיה איש נמאס, היה נבזה בעיני חזקיה, וכמו שכתבתי כבר בבה"ע תקפ"ז עמוד 165. ודע כי בכ"י ק[illegible]

(חוץ ממ"ג) וגם בן בלעם [illegible] רפה, וגם [illegible] [illegible] (משלי ד', ו'), [illegible] (תהלים [illegible]) [illegible]

*) [illegible]

ורל"ג הנ"ל אין כאן שני רביע, ובשניהם מלת נבוה במהפך לגרמה, בקון בעיני מרבא, וברו"ג מהפך, וגם בזה לא נחה דעתי [9].

עמוד 39 בבה"ע הקפ"ט עמוד 102 אחזתי בשטת רו"ה, ואמרתי כי ראוי יהדגיש במה ובמה בגרכפ"ת שלפניהן טעם משרת, אשר בהו כבח טעם מפסיק, וכן למדתי לתלמידי קרוב לעשרים שנה. ואחרי כן זה כארבע שנים הודתי בי, ומחקתי כל מה שכתבתי על זה בדקדוקי, ובמקומי כתבתי כדברים האלה.

§. טעמי האמ"ת אוהבים לפעמים למעט בהפסקות יותר מטעמי שאר ספרים, וזה נראה בדור בכמה תיבות המוקפות זו לזו בספרי אמ"ת, שאין בהן דין מקף בשאר ספרים, כגון אל־הי־כל־קדשך (תהלים ה', ח'*) תדרש־רשעו (י', ט"ו), אמרת־ה' (י"ח, ל"א*), משפטי־ה' (י"ט, י',*) יהיו־לרצון (י"ט, ט"ו,*) ישלח־עזרך (כ',ג'*), מעזרתי (כ"ב, ב'*), אשרי־אדם (ל"ב, ב'*) תמבר־עמי (מ"ד, י"ג*), ירעשו־הרים (מ"ו, ד'*), שפכו־לפניו (ס"ב, ט'*), פתק־אבלת (משלי כ"ג, ח') תשכן־עליו (איוב ג', ה') מספר־חדשיו (י"ד, ה').[10]

§. מצאנו לפעמים זקף וטפחא, וכנגדם באמ"ת זרקא ויתיב בן יומי, כגון בשמואל בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע, ובתהלים בצר לי אקרא ה' ואל־אלהי אשוע; אך אין להלמיד מזה היות כח הזרקא ככח הזקף ושהיתה בן יומי יהיה מפסיק, אך הדבר תלוי בתכונת טעמי אמ"ת שאוהבים למעט בהפסקות, אשר ע"כ מאמר בצר לי וכו' אין הפסקותיו בתהלים כהפסקותיו בשמואל, אבל כח הפסקותיו בתהלים הרי הוא כאלו לא היה בו זקף וכאלו כך היו טעמיו: בצר־לי אקרא ה' ואל־אלהי אשוע.

§. לפני הזקף יבא פשטא או מונח לפי אורך או קוצר תיבת הזקף, אבל בטעמי אמ"ת מצאנו תמיד [11]) לפני האתנח (שכחו ככח הזקף) מרכא, בין אם תיבה שאחריו ארוכה, בין אם היא קצרה. על כן בראותנו אל־תגעו במשיחי יפה בכל הספרים המדויקים בדפוס ובכ"י, אע"פ שהיא דגיש בד"ה, אין לנו להדגישו בתהלים, אך צריכין אנו להודות כי טעמי אמ"ת אינם משונים משאר טעמים בצורתם לבד, אלא גם בקצת ממשפטיהם. והוא הדין לכמה תיבות אחרות שהשיב הרו"ה (ואני אחריו בבה"ע הקפ"ט) שנדפסו בטעות.

§. במאמר שבין האתנח והסלוק יבוא רביע מוגרש (שגם כחו ככח הטפחא) אם תבה אחרונה ארוכה, כגון לבטח תושיבני, ואם לאו יבא מרכא, כגון וענותך תרבני בתי"ו רפה, אף על פי שבשמואל וענתך

---

[9]) ואף כי גם כבי ב"ד נבי"ר ובשינוי נמאס, עיניי שמח בדעתי שנקוד רי"ת ע"פ כי י' שלי שיקר, ואף כי אמת הוא הכלל שאני טעמים מפסיקים רבים הראשון מפסיק יותר מן השני, מכחתי בכל זאת כמה יקימות שהוחק הוא כאשר שמפסיק האחרון מפסיק יותר הנה בהאחרון אין יתרון לו על חברו ובניהם שוים ובמדרגה אחד עומדים ומהם רביע תמיד (תהלים ע"ז, ג'. כן הוא בע"ג, ובלבנין, וגנייה, ותהלים בתוליות שנת תל"ה) מ־אד סליין (איוב ל"ג, כ"ג).

[10]) יש לדעת כי כל תגר כינתי במטן כוכב חינכו מיוקן לפי ספרים ציונים אלא עומד במסרת. וראה משפט המקף דף מ'.

[11]) כן תמיד, אלא ע"פ הכלל שכתבתי בדף ע"ג.

בטפחא, ותרבני דגיש. והנה זו ראיה חדשה על התחלפות משפטי טעמי אמ"ת מטעמי שאר ספרים, כי בשאר ספרים אם יש הבה אחת בין האתנח והסלוק לא ימלט מהיות תחתיה טפחא. על כי באו מלת מָרוּ וחָסוּ בטעם נסוג אחור (כי־מָרוּ בך, כי־חָסוּ בו) והביתו"ן רפויות, אע"פ שבשאר ספרים היה צריך להנקד כי־מָרוּ בך כי־חָסוּ בו אם לא שתהיה מלת כִּי בלתי מוטעמת

כִּי מָרוּ בָךְ, כִּי חָסוּ בוֹ.

הבאתי לפניך דברי אלה, כדי למהר ולבטל בפרהסיא מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ט (עמוד 102 עד 105), כי מי יודע מתי אזכה להוציא לאור דקדוקי.

ומן הטעם הזה (כי מי יודע מתי אזכה להוציא לאור דקדוקי) אביאה נא לפניך בקיצור גדול קצת ממה שחדשתי בענין משפטי טעמי שאר ספרים.

בספרי האיטלקי *Prolegomeni* כתבתי שהמפסיקים אינם אלא עשרה ושאמנם התלישה גדולה והפזר אינם טעמים בפני עצמם, אבל הם באו כחו של גרש, ולא פירשתי יותר. וזהו מה שכתבתי על זה בדקדוקי:

§. לא יבא גרש אחר גרש בלי שיהיה ביניהם מפסיק גדול מהם, וכשהיה מן הראוי שיבא גרש אחר גרש, ישתנה הראשון לתלישה גדולה, כגון ואת־גב־

זאת (ב) בהיותם (א) בארץ איביהם (ג), שמעתי (ב) את־קול דברי (א) העם הזה (ג). לשמור (ב) את־כל־דברי (א) התורה הזאת (ג).

§. גם התלישה לא תבא זו אחר זו, על כן אם יצטרך הגרש לבא זה אחר זה שלש פעמים, הראשון ישתנה לפזר, והשני לתלישה, כגון **ויאמרו (ג) שאול שאל־האיש (ב) לנו ולמולדתנו (א לאמר (ד).** אבל הפזר יבא זה אחר זה כמה פעמים, עיין דה"א ט"ו י"ח.

§. התלישה גדולה לא תבא אם אחריה תלישה קטנה, ואז תשתנה לפזר כגון **האיש אשר נמצא הגביע ובפתר תחת שני הקנים, וירא יושב הארץ הכנעני.** בש"ב י"ד, ל"ב מצאנו נגד הכלל הזה **בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר** ורוו"ה הציב לו יד במשפטי הטעמים דף ט"[1]), ולדעתי אינו אלא ט"ס, ובדפוסי עטיאש ומיכעליס **בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר**, ובכ"י ק"ו **בא הנה** בפזר, **ואשלחה** בת"ק. — רק במקומות מתי מספר מצאנו פזר בלי שתהיה אחריו לא ת"ג ולא ת"ק, כגון **ומצרים ילדה. על־כן לא־יאכלו בני־ישראל, וישמעו כי־פקד ה', ואמרתם זבח־פסח הוא, ויפסל שני־לחת אבנים, וישאו שתי־עשרה אבנים** (יהושע ד', ח'). בקצתם יתכן שנפל ט"ס, כי התבה המוקפת יתכן שהיה משפטה להיות בתלישה קטנה, כגון ביהושע כ"ב, ו"א, בדפוס ברישא

---

[1]) לא רוו"ה הוא שהציב לו יד, אלא דברי כן בלשם הם כתובות גם בר"ה בלשונם ממש, גם הם דברי רי' חיון בספרו הנקוד. וע"פ החקירה האמתית נראה נוסח שהנקוד בו **הנה ואשלחה אתך אל המלך**, כמו שהוא בס"ג, ובלונדון, ושוויל, גם בכ"י כ"ק, הוא הוא הנכון, והמדפיסים הנלוים כתותם לתקן זה הבינותי כמעשה ידי לתקן דקדוקי.

נאפילו ופיוארו הכהן אל־בני ראובן. הרה שבספרינו אל־בני־ראובן במקף, וכן בשופטים ז, כ״ה בברישא ונאפילו וילכו שני שרי מדין ולא שני־שרי כאשר בספרינו.

§. גם לפני קדמא שאין אחריו גרש מצאנו פעמים רבות שישתנה הגרש לת״ג, כגון ויאמר קחנא את־בנך, והקריבו בני, אשר עשה הישועה (ש״א י״ד, מ״ה) ויבאו בני־ישראל כל־העדה (במדבר כ׳, א׳) כל־השרים והשרות בקינותיהם (דה״ב ל״ה, כ״ה), וכן פן־יבואו הערלים בש״א ל״א, ד, ולא כן בדה״א י׳, ד׳ פן־יבאו הערלים האלה, כי להיות שאין שם קדמא נשאר הגרש במלת יבאו. גם לפני מונח העומד במקום קדמא מצאנו הגרש משתנה לת״ג, כגון ועשר אתנת נשאת בר, הנה עם יצא ממצרים.

§. הגרש ישתנה ג״כ לת״ג אם המלה זעירה, כגון רק לאנשים האל, הם יצאו את־העיר, פתורה אשר על־הנהר. רק לפני רביע ישאר הגרש גם במלה זעירה, כגון המה ובל־התחיה למינה, כי בחדש האביב. (כנ״ל כ״ט, ו׳ יש שלש תלישות גדולות, הראשונה מפני שאחריה גרש, השנית מפני שאחריה קדמא, והשלישית מפני המלה זעירה). מצאנו לפעמים ת״ג במקום גרש לסבות בלתי ידועות עדיין, כגון ובניו ואשתו ונשי־בניו. אך לפעמים הת״ג אינה אלא ט״ס, כגון ביהושע ב, א׳ וילכו ויבאו בית־אשה זונה בחומש כ״י על קלף שבידי, הכולל גם התרגום וההפטרות וחמש מגלות ואיוב, ונכתב כסביבות שנת ק״ע, מצאתי וילכו ויבאו[1]).

§. גם כי כשיהיה משפט הגרש לבא שתי פעמים זה אחר זה, ישאר השני, וישתנה הראשון לת״ג. מצאנו לפעמים שנשאר הראשון ונשתנה השני, אם המלה זעירה, כגון ותוצא הארץ דשא, ויעל אברם ממצרים הוא, עיר אחד צאן (נחמיה ה׳, י״ח), או אם אחריו קדמא, כגון חצי העם היה אחרי תבני (מ״א ט״ז, כ״א). ונשאר הגרש במלה זעירה בש״ב כ׳, ו׳ אתה קח. ובהפך מצאנו ת״ג אחר הגרש במלת מלה זעירה, ובמלת קדמא אחריו, כגון ואפתראה עוד בבגד, כי תבלה לעשר, הפלתי לכם את־הגוים (יהושע כ״ג, ד׳).

והא לך מה שמצאתי בענין הרביע, כי הנה הרו״ה (שערי זמרה שער ז׳ פרק י״א) כתב כי לא יבאו שני רביע רצופים זה אחר זה (כלו׳ שיהיה בין זה לזה מפסיק גדול ממדרגתו וכלי שיהיה ביניהם משרת לו יותר) אלא אם כן יהיה במאמר ההוא תוספת ביאור שאינו לצורך הענין כפי פשטות המקרא, או שהוא מקרא מכירים; ויעקם עלינו שני כתובים, הלא הם: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה

---

[1]) ויש כי במקראות ישנות כמ״א, גם במקראות ישן מיוסף [illegible] (ולא ידעתי וכן [illegible] [illegible] כי אין לו טעמו כי [illegible]) גם [illegible] של [illegible] בהפטרת [illegible], וכן גם [illegible] [illegible] וילכו ויבאו בית אשה זונה [illegible] [illegible], ונוה לא קצת [illegible].

אדמה תמימה, אמר אלהים לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם (ויקרא כ״ב, ג׳), ואחריו נמשכו בעל אהל משה ובעל תלמוד לשון עברי. ומי יתן וארע היכן הוא הסירים או תוספת ביאור בפסוק ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע, ובאחרים רבים, שבאו בהם שני רביע רצופים זה אחר זה, והא לך קצת מהם לדוגמא. בראשית ט״ו, י״ג — ל׳, נ״ג. במדבר י״ז, ה׳ — כ״ב, כ׳. דברים ז׳, י״ט — ח׳, כ״ז — ד׳, ט׳ — ד׳, י״ט — י״ג, ו׳ — י״ו, ז׳. קהלת ט׳, י״ח. אסתר ד׳, י״ח — ו׳, ג׳ — ו׳, ט׳ — ט׳, י״ב. יהושע י״ז, ח׳ — כ״ג, י״ד — כ״ה, ו׳. שופטים ח׳, ו׳ — ז׳, ה׳ — י״ד, י״ט — י״ו, ה׳. ש״א ד׳, י״ח — ט׳, י״ג — י״ה, ג׳ — י״ה, כ״ד — כ״ד, ה׳ — כ״ט, ג׳ — כ״ט, ו׳. ש״ב ב׳, כ״ג — י׳, כ׳ — י״ח, ח׳ — י״ח, י״ח — י״ג, ה׳ — י״ז, ח׳ — י״ח, ג׳ — י״ז, ט׳ — כ״ח, כ׳. מ״א ב׳, מ״ב — ג׳, י״ח — ו, כ״ה — ז׳, כ״ד — י״ח, ב׳ — י״ה, כ״ג — כ׳, ל״ט. מ״ב ו׳, ל״ב — ט׳, כ״ו — י׳, י׳ — י׳, ט״ו — י״ה, ל״ב — כ״ג, י״ד — כ״ג, י״ט — כ״ה, כ״ה. ירמיה ד׳, ל׳ — ל״ב, י״ד — ל״ח, ו׳ — כ״ב, ו׳. יחזקאל י׳, ב׳ — י״ה, ד׳ — כ׳, י״ג — כ׳, כ״ח — ל״ה, י׳ — ל״ח, י״ו — ל״ט, י״ו — מ׳, ד׳ — מ״ד, ב׳ — מ״ה, ה׳. זכריה ז׳, י״ב. מלאכי ג׳, י׳. דניאל ה׳ ו׳ — ז׳, ו׳. דה״א י״ג, ב׳.

הרי אלו שבעים ושנים פסוקים, אשר נעלמו מהו״ה ומתלמידיו המדקדקים, והם מסוגלים לפקוח עינים עורות, והיו למאורות.

והנה כבר זה מאתים שנה החכם *Caspar Ledebuhr* בספרו שלשלת המקרא *(Catena Scripturae)* אסף וקבץ רוב המקראות הנ״ל (עמוד נע״ד ונע״ה), ולא אמר כלום אימתי יבא הרביע כפול, ואימתי יכפל הפשטא ולא הרביע. ואחריו החכם *Wasmuth* בעל ספר *Institutio methodica Accentuationis hebraeae* העתיק רשימת הפסוקים אשר לקט לידיבור והביאה בעמוד ק״ב מספרו עם כל הטעיות שנפלו בה בספר לידיבור, ואח״כ החליט (עמוד קמ״ז) שאין שום חק ומשפט לכפילת הפשטא, כי קודם הפשטא יבא *libere et indifferenter* לפעמים פשטא אחד, ולפעמים רביע.

ואני מצאתי כי ביאת רביע ואחריו רביע, או רביע ואחריו פשטא, תלויה במרחק שבין שני הטעמים, כשהמרחק הוא גדול יכפל הרביע שהוא מפסיק גדול, וכשאין המרחק גדול כל כך יכפל הפשטא שהוא פחות מהרביע. בא וראה בירמיה נ״ב, ז׳ ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה, אבל במ״ב כ״ה, ד׳ שחסרו קצת תבות, בא הלילה בפשטא, כזה: ותבקע העיר וכל אנשי **המלחמה הלילה**.

ואולם המרחק הצריך להיות בין הרביע הראשון והשני הוא לפחות ארבע תבות יבהן לפחות שמנה תנועות, כגון דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה (ולא זכרתי ט׳ תנועות, כי לא ידע חם התנועה באחר הטעם שלם מן המנין); ואם אין בארבע התבות רק ז׳ תנועות מצינו שלא נכפל הרביע אלא הפשטא, עיין ירמיה ל״ח, י״ב. ואם אין שם רק שלש תבות צריך שיהיה בין רביע הרביע יותר מעשר תנועות, כמו בפסוק **אמר אלהים לדרתיכם כל־איש אשר־יקרב מכל־זרעכם**, וכמו ביחזקאל כ׳, י״ג. ול״ח, י״ז. אבל במדבר כ״ו, נ״ח משפחת הלבני משפחת החברני, נכפל הפשטא, כי אין כאן יותר מעשר תנועות בין טעם לטעם חוץ מהשוים שאחר הנגינה, הלא הן תת שבהיבול **מִשְׁפַּחַת**.

גם בזולת שיעור התבות והתנועות יבא רביע אחר רביע אם יש בין זה לזה פסוק, כגון בראשית ל׳, ל״ב. דברים י״ז, ה׳, מלאכי ב׳, י״ז. או שני מפסיקים, כגון במדבר י״ג, ה׳, (וזה המפסיק לא יפסיק אם אין בו אלולי ג׳ תבות, כמו ישעיה מ׳, כ״ח).

והנה בכל החמשה ושבעים מקראות שהבאתי אין לנו יוצאים מן הכללים האלה רק חמשה, והם שופטים י״ג, ה׳. ש״ב ו׳, ב׳ (אולי גם כאן הטעם, להבדיל יותר בין בני היום המתיונים בם וזה קרוב לזה), מ״א ה׳, כ״ד. ירמיה ד׳, ל׳. דה״א י״ג, ב׳.

עוד לדעת כי בירמיה י״ט, י״ג מצאנו בקצת ספרים **לכל הבתים אשר קטרו על־גגתיהם** בשני רביע, והוא נגד הכללים הנ״ל, אך מצאתי גגתיהם בפשטא בק״ו ורל״ג, רפ״ה ומנחת שי, גם מיכעלים ראה כן בכ״י אחד וברבות דפוסים[14].

ולא אכחיד תחת לשוני כי גם יתכן שימצאו קצת מקראות שלא נכפל בהם הרביע, אשר לפי הכללים שהצבתי היה ראוי שיכפל, ועדיין לא מצאתי רק שנים, והם ירמיה כ״ה, ה׳, ודה״ב י״ב, י״ג, ואולי ימצאו עוד קצת. ואין ספק כי עד היום לא כל משפטי הטעמים נגלו לפנינו, ודי לי אם הוכחתי כי כלליו של הרו״ה בענין זה בטל ומבוטל, ומה שחשב ויאזמויט שיבא רביע או פשטא בלי שום רק ומשפט הוא גם כן בטל ומבוטל; ואם מלבד זה בררתי עיקר משפטי כפילת הרביע בשלמים או בקירוב גדול, ישתבח הרחמן אשר ברך יגיעי ועמלי.

והנה עד כאן היו דברינו כשיצטרכו לפני הזקף ג׳ הפסקות פחותות מהזקף (כמינן גבאד) שאז הראשונה תהיה ברביע, והשלישית בפשטא, והאמצעית תהיה ברביע אם בין הטעם הראשון והשני ימצא המרחק הראוי, ואם לאו תהיה בפשטא; כגון **ביום הזה** (ג) **נבקעו** (ב) **כל־מעינת** (א) **תהום רבה** (ד) **ויעשו כן** (ג) **ויט אהרן את ידו במטהו** (ב) **ויך** (א) **את עפר הארץ** (ד). וכן בירמיה ז׳, ב׳ **שמעו דבר ה׳ כל־יהודה הבאים בשערים האלה** ובדפוסי האאגט ולונדון וקצת דפוסים אחרים יהודה במהפך ושבירש. וכן ביואל ב׳, י״ט **ויען ה׳ ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר** הדגן בפשטא בק״ו ורל״ג ובדפוס ברישא ומיכעליס[15]); אבל ברוב הספרים הדגן בזקף, והוא שבוש.

ואמנם אם יצטרכו לפני הזקף ד׳ הפסקות פחותות מהזקף (כמינן דגבאה), אז אם יש בין הראשונה והשניה המרחק הראוי, יבאו שני רביע רצופין ושני פשטין רצופין, כמו **אמר אלהם** (ד) **לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם** (ג) **אל הקדשים** (ב) **אשר יקדישו בני ישראל** (א) **לה׳** (ה). ואם אין בין הראשונה והשניה המרחק הקצוב, היה מן הצורך שיבאו אחר הרביע שלשה פשטין רצופין, וזה ישחית נועם הזמרה (ולא נמצא רק פעם אחת מפני דוחק גדול,

---

14) וכן מצאתי גם כאן דעת החולקים כנ״ל, וכן הוא גם בכ״י מ״ג שנ״ח ובמקרא דפוס אחרים בשנת ש״ך ויפה עשו, גם במקרא ויניציאה נתן כלו.
15) וכן במקראות ויניציאה רפ״ז ושצ״ח, דגן בפשטא.

יהיה כצורת ז', כ"ה, וגם זה הוכח ג' פשטין מעט חולה ג' פשטין ואחד יתיב[16], לפיכך האמצעי מהשלשה פשטין ישתנה לרביע, יכהו ככה פשטא, והוא מפסיק פחות מהפשטא שלפני ויותר מהפשטא שאחריו, כגון ויאמר אלהים (ד) זאת אות הברית (ג) אשר אני נתן (ב) ביני (א) וביניכם (ה), ויען יצחק ויאמר לעשו (ד) הן גביר שמתיו לך (ג) ואת כל אחיו (ב) נתתי לו (א) לעבדים (ה). ונפש כי תגע בכל טמא (ד) בטמאת אדם (ג) או בבהמה טמאה (ב) או (א) בכל שקץ טמא (ה) וכן בסוף ד"ה כה אמר כורש מלך פרס (ד) כל ממלכות הארץ (ג) נתן לי (ב) ה' (א) אלהי השמים (ה).

והנה לרוב מציאות הפשטא לפני הזקף ולמיעוט מציאותו לפני הרביע, נמשך כי רבים מהסופרים והמדפיסים טעו לפעמים וכתבו זקף במקום רביע השני, ונשחתה כוונת הפסוק, כי הזקף ההוא (כדין כל שני מפסיקים רצופים) משפטו להפסיק יותר מהזקף השני שאחריו, תחת אשר באמת התבה ההיא צריכה למפסיק פחות מהזקף שאחריה; כגון אם נכתיב ויען יצחק ויאמר לעשו (ב) הן גביר שמתיו לך (א) ואת כל אחיו (ג) נתתי לו (א) לעבדים (ב) ודגן ותירש סמכתיו (ד), נמצא ואת כל אחיו דבק למעלה, ונתתי לו לעבדים מחובר למטה, ונשחתה הכוונה, ונשאר הפסוק נעדר הבנה. וע"כ ראיתי להסיר מכשול מדרך עמי, ולהביא כאן קצת מקראות שנפל בהם השבוש הזה (שנה נכתב זקף במקום רביע) בקצת הדפוסים או כולם.

ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע. מלת דשא ברביע, כעדות רד"ק בס' עט סופר (ציין מנחת ש"י), וכן מצאתי בכ"י ק"ו ורל"ג, ועוד מצאתי ראיה ברורה לדבר ממה שכתוב אח"כ ותוצא הארץ דשא, בתלישה גדולה אשר כוחה ככח הגרש (ונתתנה תגרש לת"ג מפני שהתלישה ושלה), וכאן שיש גרש לפניה התלישה מפסקת פחות מהגרש; אף כאן שהארץ בפשטא (תדשא הארץ) צריך שיהיה דשא ברביע, שהוא פחות מהפשטא שלפניו. ואמנם הסבה למה לא בא זקף לא כאן ולא כאן, הוא מפני שהדשא היא מסוג העשבים, ואיננו מסוג העצים. ובדפוסי *Hooght* ולינדין תדשא הארץ דשא בזקף, והוא שבוש.

ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן, אשתך ברביע, ובהוגט ולינדין בזקף, והוא שבוש.

כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך. אם היה לאמר בזקף לא היה מקום לפשטא על ושאלך, והיה צ"ל ושאלך במונח ואחי בפשטא, לפיכך נראה לי כי לאמר נקוד רביע, ובאה מלת לאמר דבקה עם חצי הראשון

---

16) יהיה לך מה שכתבתי בכל זה כמה פנים בגליון תנ"ך שלי. הנה כאן ג' פשטין רצופין בתוך ספרים יהיה נר"ו בן בלעם בס' שעשו המקרא ותיג בס' הנקוד שבניהם העידו שהפשטא לא יתרחק כי אם בכ"ם זה אחר זה. יברקתי ועלתי במקרא פלונין ומקרא ויגלית בצ"ת ומקרא גבית בע"ו לפרפשטא בזקף, ואף אם זה בכל הבין ידי יבריל כי בכל לפרפשטא ברביע דוגמת תדשא הארץ דשא עשב ותתחלף כמעתיק הניע בזקף".

כהאמירה (לפני אתנח ולזה תלך) על דרך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: ואהה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך וגו׳: ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה: ההגהה הזאת אינה אלא מסברה, ועד היום לא מצאתי לה סייע בשום דפוס ובשום כ״י.

ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל־הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם (שופטים ב׳, א׳) הארץ ברביע, כן היא בנביאים כ״י על קלף שבידי עם רש״י ותרגום, נכתבו קודם שנת ק״ט, וכן בכ״י ק״ז ורל״ג. אבל בכל הדפוסים שראיתי הארץ בוקף, והוא שבוש גדול.

אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם (ש״א י׳, ג׳), כן היא בכ״י ק״ז ורל״ג ובמ״ג רפ״ה [וש״ז], וכן נכון בלא ספק. וברוב הספרים ואחד נשא בוקף.

ויאמר יהונתן על הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה (שם י״ד, ו׳), ונעברה צ״ל ברביע, וכן היא ברל״ג,[17] אבל ברוב ספרים היא בוקף והוא שבוש גדול. ובק״ז ובכ״י שלי יש כאן שלשה פשטין (לכה ונעברה אל־מצב) ואיננו נכון לפי דרכי הטעמים, אבל איננו משחית הבינה.

ויאמר יהונתן אל דוד ה׳ אלהי ישראל כי אחקר את־אבי כעת מחר השלישית (שם כ׳, י״ב) אבי ברביע, כן הוא בספרים המדויקים, ובק״ז ורל״ג וכצ״ל.

ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת (ש״ב י״ב, א׳) אנשים ברביע כן היא בק״ז ורל״ג ורפ״ה [וש״ז] ומיכעלים [ובלנטין וגנוזה וקליירס ורייניק] וכצ״ל.

ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה (שם ט״ו, ב׳), ויאמר ברביע, כי היא ברל״ג, וכן צ״ל.

ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה (שם ט״ו, ל״ד), עבדך בקצת ספרים בוקף, והוא שבוש, והיה נ״ל שגם זה בכל הקודמים משפטו ברביע, ואח״כ ראיתי בק״ז ורל״ג, ובדפוס נאפולי, ברישא, רפ״ה, מ״ש, ומיכעלים [ויטיטיום] עבדך בקדמא, וכן נכון, כי עבדך דבק עם אני, והמלך היא דרך הקריאה (וואקאטיף). ויפה העיר מיכעלים שהיא קדמא ולא פשטא.

אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה׳ אלהיו (מ״א ה׳, י״ז) בית ברביע בק״ז ורפ״ה וכן צ״ל[18]. ובשאר ספרים (גם במיכעלים) בוקף, והוא שבוש גדול.

ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו

---

[17]) וכן היה במקרא ישן כ״י שלי ונעברה ברביע.

[18]) גם בכ״י ג״ש ט״ז בית ברביע וכן בבלנטין, ומנחת כן ישרחל, ובמקרא גנוזה, ובמקרא ישן שלי.

(שם י״ג, ו׳), עמדים ברביע בק״ז ורל״ג ובדפים פוארו עם פירוש אברבנאל ובדפ״ה [ויניצ״ח] ומיכעלים, וכצ״ל. והוא הדין גם כי בדה״ב י׳, י׳.

ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי (שם כ״א, ד׳) אליו ברביע, וכן הוא בק״ז ורל״ג ומיכעלים, וכצ״ל.

ויאמר האיש אשר ימלט מן־האנשים אשר אני מביא על ידיכם (מ״ב י׳, כ״ד), אין שום ספק כי האנשים צ״ל ברביע, וכן הוא בק״ז.

ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה׳ אלהיו (ירמיה ז׳, כ״ח), שמעו ברביע בק״ז רל״ג רפ״ה ומיכעלים,[19]) וכצ״ל.

ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי (יחזקאל מ״ג, ז׳), כסאי ברביע בק״ז רל״ג ורפ״ה [ויניצ״ח ומקרא גדולות ג״ד] ומנחת שי, וכן צ״ל.

ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל־הגלילה הקדמונה (שם מ״ז, ח׳), יוצאים ברביע בק״ז רל״ג ורפ״ה [ומקרא גדולות ג״ד], וכן צ״ל[20]).

והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה (אסתר ז׳, ח׳) נפל ברביע בק״ז רל״ג רפ״ה ומיכעלים[21]), וכן צ״ל.

וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה׳ עמד בין הארץ ובין השמים (דה״א כ״א, ט״ז) עמד ברביע, כן הוא בק״ז וכן מצא מיכעלים בכ״י, וכצ״ל.

ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך (דה״ב כ״ה, ט״ז), ידעתי רביע ברל״ג, רפ״ה, ומיכעלים,[22]) וכן צ״ל.

ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר לה׳ (שם כ״ו, י״ח), עזיהו ברביע כן הוא בק״ז, וכצ״ל.

וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ (שם ל״ב, ל״א), לדרש רביע בק״ז ורל״ג ומיכעלים, והוא מעיד שכן מצא בכ״י, וכן צ״ל. וברוב הספרים זקף, והוא שבוש גדול. ובמנחת שי במהפך, וגם זה איננו נכון.

ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם (שם ל״ד, ג׳), לטהר ברביע ברל״ג ומיכעלים, וכן נכון.

עוד מקרא אחד היה לי להביא כאן, והוא רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך משה עבדי (יהושע א׳, ז׳), כי היה נראה לי שהתורה צ״ל ברביע, וכן מצאתי אח״כ בק״ז ורל״ג. אך אח״כ ראיתי כי אולי בכוונה נתנו בעלי הטעמים זקף על התורה מפני מלת ממנו, שאם היה מאמר אל תסור ממנו ימין ושמאל דבק עם התורה היה לו לומר אל תסור ממנה

---

[19]) גם כבה כמ״ג בע״ח ובלונדון ובמקרא גדולות ג״ד ובריקסען ובמקרא ווין ואלו.

[20]) במקרא ווין אלו יצאים והנה זאת דוגמת הדוגה חיה אפ״יפי״ מסעדת ראשי ארצה (מ״א י״ד, מ״ה).

[21]) וכן במקרא וויניצ״א בע״ח, ועי׳ג בע״ח, וכן כתב והכ״י הנקדן, וכן מניח גם בן בלעם בטעמי המקרא שלו.

[22]) וככה כמ״ג בע״ח ומקרא בלונדון, ומנחה בן יחזקאל, ונכייה, ואמיטייס, ורייניק.

לפיכך עשו אותם שני מאמרים, רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה מאמר אחד, ואח"כ אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל מאמר שני, כלומר כל מה שצוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל.

ועוד חמשה מקראות מצאתי שנמצא בהם בקצת ספרים זקף במקום רביע, אלא שאינם לפני פשטא וזקף, אבל הם לפני תביר וטפחא. ואלו הם,

ויעל על גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה (בראשית ל"ח, י"ג), הוא ברביע בדפ"ב ג' ורפ"ה [דפוס ז] וסביוניטה וחומש עם רמב"ן שנת ש"ה ומנחת שי ומיכעליס, וכמה וכמה ספרים אחרים מדויקים. אך והב"י ורוו"ה כתבו הוא בזקף, וזה נגד כוונת הכתוב, כי כוונת הכתוב היא לומר כי יהודה הלך לתמנת לגזז צאנו, וכמפורש בפסוק שאחריו הנה חמיך עולה תמנתה לגז צאנו; אבל אם יהיה הוא נגיד זקף, תהיה הכוונה כי יהודה, הוא (ולא חירה) הלך על גוזזי צאנו (ולא נתכוון לתמנה מקודם), וחירה (ולא יהודה) הלך לתמנת. ואני אתמה על רוו"ה תמהון גדול, איך לא הבין דבר זה.

ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליי אלהי ישראל ותן לו תודה (יהושע ז', י"ט) כבוד רביע בדפ"ב ג', ובדפוס פיזארו עם פירוש אברבנאל, ובדפ"ה [דפוס ז] ובלנטין ומקרא ווניציה תע"ח, ומקרא גדולה] מנחת שי ומיכעליס; ובספרים רבים בזקף והוא שבוש.

ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם (ש"א כ"ז, ה'), מקום רביע בדפ"ב ג' ורפ"ה ומיכעליס, וכן צ"ל.[23])

ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה (מ"ב ה', י"ג), גדול רביע בדפ"ב ג' ורפ"ה ומיכעליס ורוו"ה [בהמבאר ל"פ תורה] ושניהם מצאו כן בספרים כ"י.

ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו (ירמיה סי' נ"א), **הרעה** צ"ל ברביע, כי ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה' היא מאמר אחד, ומ"ת **ויעפו** היא מאמר אחר, והיא סיום הספר שמסר ירמיהו לשריה להשליך אל תוך פרת (בכן היה סופו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו — כפסוק נ"ח), וצוה אותו שיקרא את כל דברי הספר ההוא, וככלותו לקרא יקשור עליו אבן וישליכהו אל תוך פרת, ויאמר ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה, ואח"כ יחזיר ויאמר המלה האחרונה מהספר, שהיה ויעפו, וזה דרך חזוק וקיום, לסימן כי כל דברי הספר ההוא יתקיימו עד תמם. ובכל הספרים **הרעה** בזקף, ולפי זה יהיה אשר אנכי מביא עליה ויעפו מאמר אחד, והוא מאמר נעדר הבנה. ובכ"י ק"ז אין כאן זקף, אבל מפני הרעה בקדמא ואזלא, והוא ג"כ טעות (כי הגרש מפסיק פחות מתביר, ויהיה נתוח המלות כן: **מפני הרעה** (א) **אשר אנכי** (ב) **מביא עליה** (ג), וזה לא יתכן), ומכל מקום איננו שבוש גדול כל כך כמו הזקף.

והנה רוו"ה מצא בספר טעמי המקרא, כי לא יבא רביע אחרי פשטא אם לא יהיה אחריו פשטא אחר, הוין משנים, ויאמר דוד אל אכיש, אבי דבר גדול,

---

[23]) וכן הוא בדפ"ג תע"ח ובלנטין ומקרא יבן בלי, וכן כותב בן בלעם.

וכתב על זה (עמקי הטעמים דף ל״ה) כי מכאן למדנו כי ויעל על גווי צאני היא צ״ל בזקף ולא ברביע. ואני לא אדחה השכל הישר מפני קבלתו של בן בלעם, מלבד כי קבלתי זאת דחויה מעיקרה, כי גם בזולת פסוק וינהם יהודה, ופסוק בני שים נא כבוד, והנה נא לנו עוד בכל הספרים (גם בדפוסי רוו״ה) ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת (שמות ל״ו, ג׳). ועוד מלבד זה מצאנו שני כתובים שבאו בהם בכל הספרים פשטא ורביע לפני תביר, והם עזרא ו׳, י״ב. ודה״א כ״ז, כ״ו. לפיכך אין מנים מהודות, כי עדותו של בן בלעם לא הגיעה בשלמותה ליד רוו״ה, ולא בן בלעם חתום על ההעתק שהיה ביד החכם האשכנזי.[24]

---

[24]) לא אוכל להסכים בזה עם סברת החכם הי״ו, לדחות קבלת בן בלעם, כי בן בלעם היה הוא אחד הקדמונים אשר הסתירו לנו מספר ומנין והתחדשות וטעמי כל טעם וטעם, והיה נמסר לנו כל מסורות הבדוקות אשר נמסרו על כל ענינים הללו. והנה אם כתעה את דבריו ונקרא אחריו תועה, אין לנו עוד יודע עד מה, כי מי מן האחרונים אשר יתחכם לומר טעיתי כן גם אני; ואף אם יאמר, מי יאמין לדבריו, בהיות שאין לו מקראות הבדוקות כמו שהיו בידי הקדמונים, הלא אותי האחרונים אשר נכנסו לזו המלאכה להוציא מכמני הטעמים רק לפי שקול דעתם ולפי קבלת הקדמונים שבימם עשו ישרו. וגם כי אמת הוא שטעיות סופר יש בספר בן בלעם, הן כל טעיות אלה אינם אלא במלות מעוקלות או בפסוקים שלא הובאו כנכונים כראוי. אבל לומר על כלל שטעה במכוון עם פסוקיו ומסכימים לו בהיות טעות, וזו דבר שלא תסכיל דעתי; ואם נראה לנו לומר כן, נראה לנו ג״כ לומר טעות על כל המסורות שלנו מראשה לסופה, בענין שגם זה כמה ובמה מסורות בהפרש אינן מסכים לכלל או שהפסוקים מעוקלים ובדויה, ונמצא כן התורה כחומה פרוצה. (וחלילה לנו שנדמה לאיש כמוני פלוני — עיין תר״ב דף קכ״ח!) אמנה אני אסמוך על מסירות בן בלעם ולא אטה מהן ימין ושמאל. ואם אומר בן בלעם בג׳ מקומות ישנה הטיבה את המלוך וגו׳ (לעיל דף י״ג) אחך בעקביתו, אף כי כרוב ספרינו ג׳ המקומות מוקפים, ואם אומר בהתגינות תתקון במקום אחד (הנה יאשלחה לאה במעלה הערה 12) אאמין בו, כי ודאי כן היא לפי הקדמונים. ואם אומר באחרי כל רביע אשר אחרי פשטא צריך לבוא רביע אחר חוץ מב׳ מקומות, ואמלא עוד פסוק ג׳ חוץ מב׳ הנזכרים, לא אכזב את דברי בן בלעם, אלא אכזב את נקודו של פסוק הג׳ הזה. ואם באמת היא שבפסוק ויעל על גווי כאני היא לא יתכן בו הזקף, כרור לי שגם הרביע לא יתכן בו. ומה שהחכם הביא למעלה שלשה פסוקים לסתור את קבלת בן בלעם זו, באמת אינה מסותרת על ידם כלל, כי בן בלעם על רביע אחרי פשטא עומד, אבל בהם עומד הרביע אחרי טרם ולגרמה, את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל. אצרות הקדשים אשר הקדיש דוד המלך. ועם דיו ישלח יהוי ולמדנו מאלו הפסוקים כלל גדול והוא שאם יקרה לרביע לבוא אחרי פשטא בלי רביע אחר מלאחריו, שצריך להיות טרם או לגרמה לפני רביע כזה; ואם לא יוכל להיות זה, אז צריך לבוא הטרם במקום הרביע. ומצאנו הרביע והטרם נרדפים אשר ע״כ מתחלקת בין הקדמונים בכמה ובמה תיבות בזה מנקד רביע וזה מנקד טרם, כגון ומעלה (דה״א י׳, ל״ב) על כן (י״ח, ט׳) אנכי (ט״ז, ה׳) כחסד (כ״א, כ״ב) ויתפלא (כ״ז, מ״ב) קטנתי (ל״ב, י׳) וישמע (שמות י״ח, א׳. במדבר כ״א, א׳) מדוע (ויקרא י׳, י״ז) ואני (שם כ׳, ג׳) לכם (במדבר י״ח, ו׳) והלוים (י״ג, כ״א) בכל אבן (ל״ה, כ״ג) ורלא (ל״ה, כ״ו) וגם מים (דברים ב׳, ו׳) ישאר (ד׳, ו׳) ואתי (ד׳, י״ד) תעשה (כ״ג, ג׳) וידיעתם רבים אשר בקבלת הקדמונים כרביע ולקבלתם כטרם, וראה גם ההערה 20). והנה לדעתי בלי ספק שבכל אלה אשר הביא החכם נגד כללו של בן בלעם כ״כ הטרם לפני תביר: ויעל על גווי צאני היא בני שים נא כבוד. ככה תבקע בכל ולא תקים מפני הרעה וכגרסת כ״י שהביא החכם. ועולה בזה בן בלעם מכל הקושיות, וגם טעמי הכתובים עומדים על עמדם.

והנני רואה כי כבר ארכה המגלה יותר ממה שהיה בלבי בתחלה, לכן אעי"ב כמה ענינים אחרים שהדשתי במשפטי הטעמים, ורק אחד אביאה עוד לפניך, יען כבר רמזתי עליו למעלה בדברי על עמוד י"ו מספרך, כי אמרתי שלא יבא זקף אם אין אחריו רק שתי תבות ושתיהן בלתי ארוכות. וביאור זה, כי התיבה שאחריה אתנח או סלוק יתכן שיהיה טעמה טפחא, ויתכן שיהיה טעמה מונח (לפני אתנח) או מרכא (לפני סלוק). והנה הכלל בזה הוא, שאם שתי התבות או אחת מהן ארוכה, כלומר שנגינתה על התנועה השלישית, או משם והלאה, או שנגינתה על תנועה השנית, אבל בין שתי התנועות יש חטף או שוא ולפניו מתג[25]), אז תהיה התבה הראשונה בטפחא, ואם יש לפניה תבה מפסקת יותר ממנה ואין בה אתנח יבא בה זקף. לדוגמא: **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, אין כאן זקף כי ואת הארץ תבות בלתי ארוכות. לא כן: **אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה. אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה**, **מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת**, **וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה**; ואם היה כתוב **אני ברחת**, **נלך עד־כה**, לא היה מקום לזקף. וחד פסוק סימן, **כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ** (ישעיה י"ד, י'). ומן הטעם הזה הוא שבשמות המרגלים (במדבר י"ג) בכל שמות השבטים יש זקף (**לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר**), חוץ משבט אפרים **לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן**), כי בן־זכור הנגינה בו על השלישית, ובן־נון על השנית[26]). אך אם אין שם רק תבה אחת קודם האתנח, או בין האתנח והסלוק, אז בהכרח תהיה בתבה ההיא טפחא, אף אם איננה ארוכה לא היא ולא שלאחריה, כגון **וַיַּעַשׂ נֹחַ** (בראשית ו', כ"ב) **וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם** (שם ט', י"ב[27]).

ועדיין צריך עיון במלה סמוכה להכרתה, כי מצאנו **וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם**, בלי זקף, מפני הסמיכות, אע"פ שהשמים תבה ארוכה, וכן **וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים**. ובהפך מצאנו **וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־יֹשְׁבֵי דָּבָר** (יהושע ט"ו, ט"ו), שאע"פ שהתבה סמוכה יש לפניה זקף. גם צ"ע כי כל **וידבר ה אל משה לאמר** הוא בלי זקף, אבל **וַיְדַבֵּר ה' אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר** (יהושע כ', א') יש בו זקף. ונראה כי לריב

---

25) לא בכל התנועות, אלא דוקא כשהתנועה הראשונה היא קמץ או חולם או צרי ושניהם במתג, אבל כשתנועה אחרת לא יבא טפחא.

26) והנה כל טפחא אחרי זקף אף שהיא מפסקת לענין יהו"א ובגדכפ"ת, מ"מ הטעמה היא במשמעתה אל תיבת הזקף, ומזה נגלה טעות הר"ע ספורנו בפירושו לבמדבר ב', י', על שמות הדגלים (אבל נמשך אחרי המעתיק האשכנזי ואלאמאן). עוד נראה איך מתחוור כאן בספרות האמתי של פסוק שמע ישראל היא בראב"ע „ה הוא אלהינו, ה' הוא אחד".

27) ועוד אם תיבה הסמוכות קודם לאתנח באה בתביר, כמו ויברך אתם אלהים ויאמר. הרצויה ה דרכי אספלא זה יבא אם תיבת הטפחא מיפרדת מתיבת הסלוק ונסמכת לתיבה שלמעלה ממנה.

רגילין פסוק וידבר ה׳ אל משה לאמר המעיטו הפסקיהי. עוד צ״ע בענין ו׳ בראש תבה, ולא אוכל להאריך.[28]

אתה עתה ברוך ה׳, אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, יצליחך ה׳ בכל דרכיך, יברך את מעשה ידך, וינחם את אוהבך הנאנח, הבו״ה פה פאדובה, היום י״ח תמוז.

שד״ל זעד״א לפ״ק.

---

28) לא נראה לי לתלות הטעם בתיבה המשיכה, כי כל תיבה אחרי זקף משרתה היא לפסוק אף כי בזה נעשה, ואשר היא תיבה מיוחדת נכרת ע״י התביר שבשנים כאשר כתבתי בהערה הקודמת. וכן הברת ו׳ נקודת לענין ג׳ התנועות כמו לפניים ושנים (בראשית א׳, י״ד) לעבדה ולשמרה (ב׳, ט״ו) אתם ישביכם (במדבר ל״ג, י״ט) ויבכה ויבקה (דברים כ״ז, נ״י). אמנם מצאתי כמה וכמה פסוקים נגד הכלל ושם מגרת בתיבות ארוכות, כגון ויהי ערב ויהי בקר יום השישי ועי״ש הכלל שלמעלה היה דומה ויהי ערב ויהי בקר יום השישי. וכי לחיות זרע על פני כל הארץ (בראשית ז׳, ג׳) והנה חרבו פני האדמה (ח׳, י״ג) תשע שנים ומאתים שנה (י״א, י״ט) ישפט ה׳ ביני וביניך (ט״ז, ה׳) כעת חיה ולשרה בן (י״ח, י״ד) ולא הרעתי את אחד מהם (במדבר ט״ז, ט״ו) ואתה ואהרן איש מחתתו (שם ט״ז, י״ז) אל נא תמנע מהלך אלי (כ״ב, ט״ז) וילך בלעם עם שרי בלק (במדבר כ״ב, ל״ה) מי יחיה משמו אל (כ״ד, כ״ג) מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיה ז׳, ט״ו. וט״ז) והיא מוראכם והיא מעריצכם (ישעי׳ ח׳, י״ג) והושיען רנים; אשר ע״כ נראה לי שזה הכלל עומד ולא יתהפך, רק שהכלל מתיישב הוא, כזה, כשיש ג׳ תיבות אשר הראשונה נקודה ומלעיליות ולאב״ק, או השניה למעלה נעשה אם היא או הבאה אחריה ארוכה; ואם לאו, תבא המערכת ולתיבה שלפניה הנעשה. ולזה נראה אין גם זה אחד במ״ש. אבל להבין הכלל ישעור שכל תיבה משיכה לאב״ק אשר היא או הבאה אחריה ארוכה צריך נראית נעשה, לא יוכל לשמוע ככה, כי יתכן גם כן מגרת לפני אב״ק כשיש התיבות ארוכות וזה מה שנראה לי. אמנם הסבות הגורמות הויות מגרת לפני אב״ק אף בלא תיבות קלות, כן שצריך לחקור אחריהן.

8560115385601153856